

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

БЕССАРАБОВА ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 346.24:346.6(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВІ ОСНОВИ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ**

Спеціальність – 081 Право

Галузь знань – 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. М. Бессарабова**

Науковий керівник: Новицька Наталія Борисівна, доктор юридичних наук,
професор

Ірпінь – 2023

АНОТАЦІЯ

Бессарабова В. М. Правові основи фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Державний податковий університет, Міністерство фінансів України. – Ірпінь, 2023.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень правових основ фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні. Корпоративні правовідносини за участю підприємств з державною часткою власності виступають як врегульовані нормами права комплексні правові відносини, що виникають, змінюються та припиняються між засновниками та учасниками юридичної особи та самою юридичною особою в результаті реалізації ними своїх корпоративних прав держави, регламентуванні діяльності підприємства (корпорації) та здійснення корпоративного управління. Сфера управлінської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні є сферою взаємодії (солідаризації) публічних та приватних інтересів, з обов'язковим окресленням «компетенції» відповідних органів корпоративного управління. За своєю правовою природою корпоративні відносини підприємств з державною часткою власності в Україні підлягає комплексному правовому регулюванню з використанням інструментів господарського, фінансового, адміністративно-правового та приватно-правового (цивільного) характеру.

Корпоративне право є складним міжгалузевим утворенням, змістом якого є сукупність суб'єктивних прав у сфері корпоративного управління та участі. У поєднанні із речовим та немайновим компонентом воно виступає об'єктом як господарсько, цивільного так адміністративно-управлінського правовідношення.

Методологічну основу дослідження сфери корпоративного права складає

синергетичний підхід, оскільки корпоративне право є синергетичною системою - це система, складна та відкрита у своєму розвитку. Стан наукових досліджень корпоративних прав у національній правовій доктрині носить цілісний але не кодифікований характер, наукові дослідження проблематики корпоративних відносин відзначаються винятковим динамізмом та викликають обґрунтований інтерес як серед дослідників господарського, цивільного права та представників адміністративного права.

Досвід іноземних країн свідчить про існування чотирьох основних моделей корпоративного управління державними підприємствами: децентралізовану, консультативну, дуальну і централізовану. Втім, зазначені моделі досить рідко зустрічаються у «чистому» вигляді, і в різних країнах поєднуються елементи більш ніж однієї моделі. Слід зазначити, що більшість країн ОЕСР використовують дуальну модель, згідно з якою права держави як акціонера здійснюються двома міністерствами: галузевим міністерством та міністерством, завданням діяльності якого є корпоративне управління. В останні роки в багатьох країнах світу спостерігається тенденція переходу до централізованих структур управління державними компаніями.

Джерела корпоративного права становлять єдину, цілісну систему, елементи (складові частини) якої перебувають у відносній субординації й ієрархічній підпорядкованості відповідно до логіки правового регулювання корпоративних правовідносин. Сьогодні основним концептуальним підходом, що впливає з конституційних приписів, має бути розміщення переважної частини правил, які встановлюють повноваження та способи дії органів виконавчої влади та інших суб'єктів у процесі управління державною власністю, кодифікованому нормативно-правовому акті. Реалізація подібних заходів можна реалізувати через нормативно-правову кодифікацію.

Це відкриває шлях до створення *«Кодексу корпоративного права України»*, який має складатися з окремих розділів, що охоплюють різні інститути корпоративних відносин. Зазначений нормативно-правовий акт необхідно побудувати виходячи з поширеної у національній правовій системі

моделі пандектної будови кодексу. До загальної частини Кодексу корпоративного права України необхідно включити положення щодо загальних засад (принципів) здійснення корпоративного управління, суб'єктивного складу учасників корпоративних відносин, положення щодо об'єктів корпоративного управління та особливостей і юридичної природи корпоративних прав, порядку застосування міжнародно-правових актів. До спеціальної частини Кодексу корпоративного права України необхідно віднести положення щодо регулювання формування та змісту кодексів корпоративного управління, порядку здійснення моніторингу у сфері корпоративного управління, відповідальності суб'єктів та її меж, порядку здійснення корпоративного управління у надзвичайних умовах (надзвичайний стан або військовий стан), порядок вирішення корпоративних спорів.

Система управлінських відносин у корпорації - юридичній особі включає як мінімум дві різні за природою та змістом підгрупи відносин: відносини, пов'язані з управлінням юридичною особою та відносини, пов'язані з управлінням у юридичній особі. Щодо корпоративних відносин, пов'язаних з управлінням організацією, то вони мають більш варіативний характер, оскільки пов'язані з різними напрямками, формами та видами діяльності юридичного особи, тому мова про немайнові, а також про змішані правовідносини слід вести в основному стосовно корпоративних відносин, пов'язаних з управлінням корпорацією, а чи не з участю у ній. У структурі правових відносин саме функція публічно-правового управління спрямованого на отримання економічної та соціальної вигоди з метою виконання функцій та завдань держави, а також здійснення моніторингу і контролю лежить в основі корпоративних правовідносин за участі держави.

Сучасна модель управління корпоратизованими державними підприємствами передбачає запровадження ними інструментів корпоративного управління, зокрема стратегічного планування, розробку і затвердження державою як акціонером окремих політик власності для кожного підприємства, призначення незалежних наглядових рад та розробку системи заохочення для

наглядних рад і правління. Основою такого регулювання можуть бути «Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами», які представляють за своєю юридичною природою збірки правових звичаїв. Щоб принципи корпоративного управління не були просто абстрактними для підприємств з державною часткою власності, необхідні внутрішні політики та процеси, які визначають процедури виконання різних видів діяльності, обов'язки співробітників, правління та членів ради та забезпечують ефективне виконання внутрішнього регламенту. *Важливим інструментом здійснення управління виступає «Кодекс корпоративного управління підприємства» (мова йде про локальний нормативний акт окремого підприємства заснований на засадах закріплених у Кодексі корпоративного права України).* Кодекс корпоративного управління підприємства з державною часткою власності має складатися з принципів, які за правильного впровадження та дотримання підвищать довгострокову вартість компанії, забезпечать ефективне управління та прозорість рішень. Дотримання принципів обов'язково в залежності від типу компанії – це корисно як для інформування інвесторів, так і для координації співпраці між правлінням, радою та учасниками.

На нашу думку складовими частинами кодексу корпоративного управління підприємства з державною часткою власності мають виступати наступні елементи: Стратегія компанії; Внутрішня культура та етичні стандарти компанії; Система внутрішнього контролю; Політика управління ризиками; План внутрішнього аудиту; Періодичне виконання зовнішнього аудиту; Вибір, усунення та порядок денний членів Ради; Визначення винагороди Ради та Правління; Запобігання конфлікту інтересів; Прийняття рішень акціонерами/учасниками; Політика дивідендів; Прозорість інформації; Корпоративна соціальна відповідальність; Дотримання вимог захисту персональних даних; Процес пошуку ділових партнерів.

Особливість здійснення публічно-правового контролю діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні полягає у його дуалістичній природі, який передбачає поєднання контролю корпоративного

характеру (здійснення через інструментарій наглядових рад компаній) та контроль з боку органів державної влади. Державний контроль є субсидіарним по відношенню до корпоративного, а відтоді господарсько-правові та адміністративно-правові елементи здійснення контролю за діяльністю підприємств з державною часткою взаємодоповнюють один одного. Особливого значення це набуває в період війни, який вимагає консолідацію зусиль корпоративних та державних органів. Перебіг подій війни доводить неможливість повної відмови від використання державного контролю за діяльністю підприємств з державною часткою власності.

Державний контроль за діяльністю підприємств з державною часткою власності в Україні, в умовах війни передбачає здійснення заходів спрямованих на виконання такими підприємствами їх виробничих планів та соціальних зобов'язань, недопущення корупційних ризиків з боку менеджменту корпорацій, забезпечення збереження державної таємниці, протидії діяльності розвідувальних органів держави-агресора та виявлення колаборантів та зрадників з числа осіб причетних до управління корпораціями.

З метою формування ефективної нормативно-правової бази більш широкого використання акціонерних угод в вітчизняній практиці діяльності корпоративних підприємств необхідно внести доповнення до діючого законодавства у сфері корпоративних правовідносин, зокрема доповнити положення ч. 4 ст. 4 Закону України «Про акціонерні товариства» словами «...та акціонерною угодою». Відповідно виклавши цю норми у наступному вигляді : «4. Структура управління акціонерним товариством визначається статутом акціонерного товариства та акціонерною угодою».

Особливостями юридичної відповідальності підприємств з державною часткою власності в Україні є органічне поєднання елементів юридичної та соціальної корпоративної відповідальності. Соціальна відповідальність в корпоративних відносинах має на меті забезпечення більш етичної та відповідальної діяльності компаній, збільшення позитивного внеску в соціальне та екологічне довкілля. Фактично у такій соціальній відповідальності

втілюється позитивна відповідальність у сфері корпоративних відносин. Корпоративну відповідальність у діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні як встановлений у законодавстві, статутних документах корпорації або укладених акціонерних угодах обов'язок компанії та її менеджменту дотримуватися нормативних вимог та обов'язків пов'язаних з встановленими фактами заподіянням шкоди суспільним інтересам або інтересам акціонерів, а також обов'язків відшкодування шкоди завдану іншим суб'єктам господарювання в результаті порушення правил здійснення господарювання та невиконання договірних зобов'язань, вчинення правопорушень у митно-податковій, адміністративно-правовій або кримінально-правовій сферах.

Зазначене дозволяє запропонувати важливе доповнення до змісту положень ст. 17 «Відповідальність за порушення законодавства з питань управління об'єктами державної власності» Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 року № 185-V словами «...а також заходи визначені в угодах щодо встановлення корпоративної соціальної відповідальності». Та викласти зазначену правову норму у наступному вигляді: «Стаття 17. Відповідальність за порушення законодавства з питань управління об'єктами державної власності 1. За невиконання вимог законів України та інших нормативно-правових актів з питань управління об'єктами державної власності та податкового законодавства до винних осіб застосовуються заходи фінансової, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності згідно із законом, а також заходи визначені в угодах щодо встановлення корпоративної соціальної відповідальності».

Ключові слова: державне підприємство, податкові агенти, податкові правовідносини, інноваційний потенціал, спеціальні економічні зони, акції, арбітражний керуючий, фінансово-господарська діяльність, інвестори, корпоративні права, публічно-правове управління, корпоративне управління, керівні принципи ОЕСР, державна власність, корпоративна відповідальність, менеджмент.

SUMMARY

Bessarabova V. M. Legal basis of financial and economic activity of enterprises with a state share of ownership in Ukraine. – Manuscript of qualifying scientific work.

Dissertation for obtaining the degree Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty 081 "Law". State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine. – Irpin, 2023.

Corporate legal relations with the participation of state-owned enterprises act as complex legal relations regulated by legal norms that arise, change and terminate between the founders and participants of a legal entity and the legal entity itself as a result of their exercise of their corporate rights of the state, regulation of the activities of the enterprise (corporation) and implementation of corporate governance. The sphere of management activity of enterprises with a state share of ownership in Ukraine is the sphere of interaction (solidarity) of public and private interests, with a mandatory delineation of the "competence" of the relevant corporate governance bodies. By its legal nature, corporate relations of enterprises with a state-owned share in Ukraine are subject to complex legal regulation using economic, financial, administrative-legal and private-law (civil) instruments.

Corporate law is a complex interdisciplinary entity, the content of which is a set of subjective rights in the field of corporate governance and participation. In combination with the material and non-property component, it acts as an object of economic, civil, and administrative-management legal relations.

The methodological basis of research in the field of corporate law is a synergistic approach, since corporate law is a synergistic system - it is a system that is complex and open in its development. The state of scientific research on corporate rights in the national legal doctrine has a holistic but not codified character, scientific research on the problems of corporate relations is characterized by exceptional dynamism and arouses justified interest among researchers of economic and civil law

and representatives of administrative law.

The experience of foreign countries shows the existence of four main models of corporate management of state-owned enterprises: decentralized, consultative, dual and centralized. However, these models are rarely found in their "pure" form, and elements of more than one model are combined in different countries. It should be noted that most of the OECD countries use a dual model, according to which the rights of the state as a shareholder are exercised by two ministries: a branch ministry and a ministry tasked with corporate governance. In recent years, in many countries of the world, there has been a trend of transition to centralized management structures of state-owned companies.

The sources of corporate law constitute a single, integral system, the elements (components) of which are in relative subordination and hierarchical subordination in accordance with the logic of legal regulation of corporate legal relations. Today, the main conceptual approach stemming from constitutional prescriptions should be to place the majority of the rules that establish the powers and methods of action of executive power bodies and other subjects in the process of managing state property in a codified legal act. The implementation of such measures can be implemented through regulatory and legal codification.

This paves the way for the creation of the "Corporate Law Code of Ukraine", which should consist of separate sections covering early institutions of corporate relations. The specified regulatory legal act must be built based on the model of the pandect structure of the code widespread in the national legal system. The general part of the Code of Corporate Law of Ukraine must include provisions on the general principles (principles) of corporate governance, the subjective composition of participants in corporate relations, provisions on the objects of corporate governance and the specifics and legal nature of corporate rights, the procedure for applying international legal acts. The special part of the Code of Corporate Law of Ukraine should include provisions on the regulation of the formation and content of corporate governance codes, the procedure for monitoring in the field of corporate governance, the responsibility of entities and its limits, the procedure for corporate governance in

emergency conditions (state of emergency or martial law), procedure for resolving corporate disputes.

The system of management relations in a corporation - a legal entity includes at least two subgroups of relations heterogeneous in nature and content: relations related to the management of a legal entity and relations related to management in a legal entity. As for corporate relations related to the management of the organization, they have a more variable nature, as they are related to different directions, forms and types of activity of a legal entity, therefore, we should talk about non-property, as well as mixed legal relations, mainly in relation to corporate relations, related to the management of the corporation, rather than participation in it. In the structure of legal relations, it is the function of public-law management aimed at obtaining economic and social benefits in order to fulfill the functions and tasks of the state, as well as the implementation of monitoring and control, that is the basis of corporate legal relations with the participation of the state.

The modern management model of corporatized state-owned enterprises involves their introduction of corporate management tools, in particular strategic planning, the development and approval by the state as a shareholder of individual ownership policies for each enterprise, the appointment of independent supervisory boards and the development of an incentive system for supervisory boards and boards. The basis of such regulation can be the "OECD Guidelines for Corporate Governance of State Enterprises", which by their legal nature represent a collection of legal customs. To ensure that the principles of corporate governance are not simply abstract for state-owned enterprises, internal policies and processes are needed that define the procedures for performing various types of activities, the duties of employees, the board and board members, and ensure the effective implementation of internal regulations. The "Corporate Management Code of the Enterprise" is an important management tool (we are talking about a local regulatory act of a separate enterprise based on the principles laid down in the Code of Corporate Law of Ukraine). The corporate governance code of an enterprise with a state share of ownership should consist of principles that, if properly implemented and followed,

will increase the long-term value of the company, ensure effective management and transparency of decisions. Adherence to the principles is mandatory depending on the type of company - this is useful both for informing investors and for coordinating cooperation between the board, board and participants.

In our opinion, the following elements should be part of the corporate governance code of a state-owned enterprise: Company strategy; Internal culture and ethical standards of the company; Internal control system; Risk management policy; Internal audit plan; Periodic performance of external audit; Selection, removal and agenda of Council members; Determination of remuneration of the Council and the Management Board; Prevention of conflict of interest; Decision-making by shareholders/participants; Dividend policy; Transparency of information; Corporate social responsibility; Compliance with personal data protection requirements; The process of finding business partners.

The peculiarity of public-law control of the activities of enterprises with a state share of ownership in Ukraine lies in its dualistic nature, which involves a combination of control of a corporate nature (implemented through the tools of supervisory boards of companies) and control by state authorities. State control is subsidiary to corporate control, and since then economic-legal and administrative-legal elements of control over the activities of enterprises with a state share complement each other. This becomes especially important in the period of war, which requires the consolidation of the efforts of corporate and state bodies. The course of events of the war proves the impossibility of completely abandoning the use of state control over the activities of enterprises with a state-owned share.

State control over the activities of enterprises with a state share of ownership in Ukraine, in wartime conditions, involves the implementation of measures aimed at the fulfillment by such enterprises of their production plans and social obligations, prevention of corruption risks on the part of the management of corporations, ensuring the preservation of state secrets, countering the activities of state intelligence agencies - the aggressor and the identification of collaborators and traitors from among the persons involved in the management of corporations.

In order to form an effective legal framework for the wider use of shareholder agreements in the domestic practice of corporate enterprises, it is necessary to make additions to the current legislation in the field of corporate legal relations, in particular to supplement the provisions of Part 4 of Article 4 of the Law of Ukraine "On Joint-Stock Companies" with the words "...and a joint-stock agreement". Accordingly, setting out this norm in the following form: "4. The management structure of a joint-stock company is determined by the charter of the joint-stock company and the shareholders' agreement."

Features of the legal responsibility of enterprises with a state-owned share in Ukraine are an organic combination of elements of legal and social corporate responsibility. Social responsibility in corporate relations is aimed at ensuring more ethical and responsible activities of companies, increasing the positive contribution to the social and ecological environment. In fact, such social responsibility embodies positive responsibility in the field of corporate relations. Corporate responsibility in the activities of enterprises with a state share of ownership in Ukraine as established in the legislation, statutory documents of the corporation or concluded shareholder agreements, the obligation of the company and its management to comply with regulatory requirements and obligations related to the established facts of harming public interests or the interests of shareholders, as well as obligations to compensate for damage caused to other business entities as a result of violation of business rules and non-fulfillment of contractual obligations, commission of offenses in the customs and tax, administrative and criminal law spheres.

This allows us to propose an important addition to the content of the provisions of Art. 17 "Responsibility for violations of legislation on the management of state-owned objects" of the Law of Ukraine "On the Management of State-owned Objects" dated September 21, 2006 No. 185-V with the words "...and also the measures defined in the agreements on establishing corporate social responsibility". And set out the specified legal norm in the following form: "Article 17. Liability for violation of legislation on the management of state-owned objects. 1. For failure to comply with the requirements of the laws of Ukraine and other normative legal acts on the

management of state-owned objects and tax legislation, the guilty persons shall be subject to financial, administrative, disciplinary, civil and criminal liability measures in accordance with the law, as well as the measures specified in agreements on establishing corporate social responsibility".

Keywords: state enterprise, tax agents, tax legal relations, innovation potential, special economic zones, shares, arbitration manager, financial and economic activity, investors, corporate rights, public legal management, corporate management, OECD guidelines, state property, corporate responsibility, management.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бессарабова В. М. Правове регулювання фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. 2021. Вип. 2 (6). С. 56-62. URL: https://drive.google.com/file/d/13FsddN87FWp3dvWLyd_uj8lmAI1FMBhs/view

2. Бессарабова В. М. Моделі адміністративно-правового регулювання діяльності підприємств з державною часткою власності в іноземних державах. *Ірпінський юридичний часопис*. 2022. Вип. 1 (8). С. 88-99. URL: https://drive.google.com/file/d/1Dp-EV8yXGE5Lkq3P8GXl_3nJAfy9aOR7/view

3. Бессарабова В. М. Правова природа «Керівних принципів ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами» та їх використанні в Україні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності* (теорія та практика). Вип. 16. 2021. С. 59-66. URL: <https://drive.google.com/file/d/1O50pq3ukv76aNyGPHD1NmBS--tq13qKi/view>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бессарабова В. М. Правова природа фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні. *Треті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова* (м. Київ, 20 липня 2021 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ-Ірпінь: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2021. 296 с. С. 120-123.

2. Бессарабова В.М. Конституційні гарантії фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні. *Міжнародна науково-практична конференція «Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення»* (м. Київ, 23 червня 2021 р.). 2021. С. 25-27.

3. Бессарабова В. М. Сучасна модель корпоративного управління підприємствами з державною часткою власності в Україні. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції* (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 р.). Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2023. С. 6-9.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Бессарабова В. М. Особливості організації управління підприємствами з державною часткою власності в Україні. *Slovak international scientific journal*. № 74, (2023). С. 68-73. URL: <https://sis-journal.com/wp-content/uploads/2023/08/Slovak-international-scientific-journal-%E2%84%9674-2023.pdf>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ	15
1.1 Поняття корпоративних правовідносин за участю підприємств з державною часткою власності в Україні	15
1.2 Науково-теоретичний базис дослідження підприємств з державною часткою власності в Україні	28
1.3 Правовий статус підприємства з державною часткою власності в іноземних правових системах	39
Висновки до Розділу 1.	59
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ	63
2.1 Нормативно-правове регулювання діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні	63
2.2 Корпоративні правовідносини за участі підприємств з державною часткою власності у структурі адміністративно-правових відносин	79
2.3 Особливості організації управління підприємствами з державною часткою власності в Україні	92
Висновки до Розділу 2.	117
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ	122
3.1 Особливості здійснення публічно-правового контролю діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні	122

3.2 Особливості юридичної відповідальності підприємств з державною часткою власності в Україні.....	142
Висновки до Розділу 3.	158
ВИСНОВКИ	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	173
ДОДАТКИ	194

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України;

ВС – Верховний Суд

ЄС – Європейський Союз;

ЗУ – Закон України;

КМУ – Кабінет Міністрів України;

КСУ – Конституційний Суд України;

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку;

ГК України – Господарський кодекс України;

ЦК України – Цивільний кодекс України.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Процес реформування соціальної системи залишає широке поле дискусій щодо відмінностей у розумінні природи правових взаємозв'язків у сфері корпоративних правових відносин та проблеми формування державно-приватного соціального партнерства у площині взаємних господарських інтересів.

Україна нині перебуває на стадії звикання до права як головного нормативного регулятора суспільної поведінки. Правова система України формується у напрямку узгодження законодавчої системи та практики правозастосування відповідно до вимог євроінтеграційного політичного курсу. Процес розвитку корпоративного законодавства відображає всі історичні етапи розвитку економічної та правової системи. У своїй сутності національна правова система все ще страждає на окремі проблеми «зростання». Не в останню чергу це стосується сфери корпоративних правових відносин, та внесення постійних змін до галузевого законодавства яке їх регулює.

Україна переходить до нових суспільних відносин у складних і суперечливих формах. Зокрема, утворення та еволюція ринкових відносин в країні призвели до появи на початку 90-х років минулого століття нових корпоративних структур - підприємницьких товариств.

Корпоратизація державної власності - це процес перетворення державних підприємств у корпорації з метою покращення їх ефективності та економічної рентабельності. Зазвичай цей процес супроводжується продажем певної кількості акцій державних підприємств на відкритому ринку, що дозволяє залучити додаткові інвестиції та знизити відсоток державної власності в цих компаніях.

Метою корпоратизації є збільшення ефективності та економічної рентабельності підприємств шляхом введення більш ефективного менеджменту та гнучкого регулювання, що, в свою чергу, може призвести до підвищення

рівня життя громадян та покращення економічного становища держави в цілому.

Проте корпоратизація також може мати негативні наслідки, такі як втрата державою контролю над стратегічними галузями економіки, зниження рівня доступності соціально-важливих послуг та збільшення соціальної нерівності. Тому необхідно забезпечувати баланс між приватною та державною власністю, зокрема через розробку ефективної стратегії державного управління корпораціями та встановлення ефективної системи регулювання їх діяльності.

Сьогодні на нього впливає війна з російським агресором. Розвиток корпоративних відносин за участі держави має враховувати сучасні реалії та вимоги повоєнної відбудови держави. Цей процес, на наш погляд, спрямований на формування у майбутньому реального громадянського суспільства, без якого неможливе впровадження у систему суспільних відносин універсальних принципів сучасного персоніцентризму. Останній розглядається як метод соціальної організації держави та суспільства, що базується виключно на гуманістичних та справедливих засадах.

Враховуючи, що протягом останнього часу не проводилися комплексні дослідження правового положення підприємств з державною часткою власності, можна зробити висновок, що проблематика правового положення підприємств з державною часткою власності є актуальною як з теоретичного, так і з практичного погляду, що пояснює доцільність обрання відповідної теми для наукового дослідження.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять праці багатьох науковців-цивілістів та представників господарського та адміністративного права. Серед них на особливу увагу заслуговують наступні автори та їх праці : І.Б. Саракун (Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект); Ю. Ю. Симонян (Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект); К. В. Денисенко (Корпоративні майнові відносини закритих акціонерних товариств); О.Ю. Тичкова (Локальні корпоративні норми

у цивільно-правовому регулюванні); В.М. Кравчук (Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах); І. М. Галіян (Захист корпоративних прав учасників господарських товариств: цивільно-правові аспекти); П.О. Порошенко (Правове регулювання управління державними корпоративними правами в Україні); О.М. Іващенко (Адміністративно-правове регулювання корпоративних прав держави); М.О. Томашевської (Корпоративні акти в системі джерел права України); М.О. Ніколенко (Господарсько-правове регулювання корпоративних договорів); О.Р. Кібенко (Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України) та інші автори.

Загалом питання комплексного дослідження правового положення підприємств з державною часткою власності в господарському та адміністративному праві є актуальним, що зумовлює доцільність їх розгляду на рівні дисертації доктора філософії.

Таким чином, досліджувана тема є актуальною і потребує окремого наукового дослідження як з погляду теорії господарського та адміністративного права, так і з погляду практичного застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Концепції партнерства Світового банку з Україною на 2017-2021 рр. (у частині реформування системи корпоративного управління в державному банківському секторі) від 20 червня 2017 року; Стратегії розвитку Ощадбанку на 2018-2022 рр. та Основних (стратегічних) напрямів діяльності банків державного сектору на період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Університету державної фіскальної служби України (протокол № 13 від 26 листопада 2020 року).

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі досягнень юридичної науки, вдосконалення законодавства України та практики його застосування визначити засади

корпоративних правовідносин щодо фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні та вирішити комплекс теоретичних і практичних проблем, пов'язаних цим; розробити конкретні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин, пов'язаних з підприємствами з державною часткою власності.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі **завдання**:

- дослідити поняття корпоративних правовідносин за участю підприємств з державною часткою власності в Україні;
- проаналізувати науково-теоретичний базис дослідження правовідносин за участі підприємств з державною часткою власності в правовій доктрині України;
- провести порівняльно-правове дослідження правового статусу підприємств з державною часткою власності в іноземних правових системах;
- визначити особливості нормативно-правового регулювання діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні;
- проаналізувати зміст корпоративних правовідносин за участі підприємств з державною часткою власності;
- дослідити особливості організації управління підприємствами з державною часткою власності в Україні;
- проаналізувати особливості здійснення публічно-правового контролю діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні;
- дослідити особливості юридичної відповідальності підприємств з державною часткою власності в Україні.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини корпоративного характеру, що виникають у процесі фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в правовій доктрині України.

Предметом дослідження є правові основи фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні.

Методи дослідження. З урахуванням комплексного характеру досліджуваної проблематики правового положення підприємств з державною часткою власності та для виконання поставлених завдань у дисертаційному дослідженні були використані спеціальні та загальнонаукові методи дослідження, а саме: спостереження, практичного моделювання та метод компаративістського аналізу. Використовувалися також традиційні методи: діалектичний, формально-логічний, системно-структурний та історичний методи. Дисертаційне дослідження, а також використані в ньому наукові методи пізнання ґрунтуються на діалектичному сприйнятті правової дійсності.

За допомогою логіко-семантичного методу сформульовано та поглиблено понятійний апарат у сфері діяльності підприємств з державною часткою власності. Історико-правовий метод дозволив проаналізувати розвиток спеціального законодавства в частині, що стосується правового регулювання відносин, пов'язаних із корпоратизацією підприємств з державною часткою власності (підрозділ 1.2).

Метод правового моделювання дав можливість запропонувати нові конструкції статей корпоративного законодавства України, що регулюють правові відносини, пов'язані з підприємствами з державною часткою власності (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2). Діалектичний метод пізнання було використано для визначення взаємозв'язків між публічним та приватним правовим регулюванням корпоративних відносин (підрозділи 1.1, 3.1).

За допомогою порівняльно-правового методу було проаналізовано законодавство зарубіжних держав у частині, що стосується правового статусу підприємств з державною часткою власності в іноземних правових системах, та визначено загальні тенденції розвитку відповідних положень (підрозділи 1.3, 2.3).

Методи тлумачення законодавства та аналізу широко використано у другому та третьому розділах дисертації. Вибір та подальше використання зазначених методів має комбінований характер, залежно від вирішення конкретних завдань дослідження.

Нормативно-правовою основою роботи стали положення Конституції України, Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України та інших нормативно-правових актів України, а також нормативно-правових актів європейських країн та ЄС із питань, пов'язаних із регулюванням корпоративних правовідносин.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження складають узагальнення практики застосування чинного законодавства України, матеріали та публікації у вітчизняних та зарубіжних періодичних виданнях щодо регулювання корпоративних правовідносин.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням сучасних актуальних питань визначення правового положення підприємств з державною часткою власності. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано комплексну правову природу фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні, щодо управлінської та виробничо-господарської сфери та інструментів приватно-правового (цивільного) характеру щодо сфери вирішення питання обігу акцій, забезпечення прав акціонерів та розподілу прибутків, як результатів виробничо-господарської діяльності;

- запропоновано під корпоративними правовідносинами за участю підприємств з державною часткою власності розуміти врегульовані нормами права комплексні правові відносини щодо здійснення корпоративного управління, які регламентовані нормами господарського та адміністративного права які виникають, змінюються і припиняються між засновниками та учасниками юридичної особи та самою юридичною особою в результаті реалізації корпоративних прав держави. Зазначене дозволило зробити висновок, що сфера управлінської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні є сферою соціальної взаємодії (солідаризації) публічних (у розумінні

суспільного блага) та приватних інтересів;

- виділено особливості здійснення публічно-правового контролю діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні, який полягає у його дуалістичній природі та передбачає поєднання контролю корпоративного характеру (здійснення через інструментарій наглядових рад компаній) та контролю з боку органів державної влади. Зазначене дозволило зробити висновок, що державний контроль є субсидіарним по відношенню до корпоративного, а відтоді господарсько-правові та адміністративно-правові елементи здійснення контролю за діяльністю підприємств з державною часткою взаємодоповнюють один одного. Особливого значення це набуває в період війни, що вимагає консолідацію зусиль корпоративних та державних органів;

- виділено зміст державного контролю за діяльністю підприємств з державною часткою власності в Україні, в умовах війни, який передбачає здійснення заходів спрямованих на виконання такими підприємствами їх виробничих планів та соціальних зобов'язань, недопущення корупційних ризиків з боку менеджменту корпорацій, забезпечення збереження державної таємниці, протидії діяльності розвідувальних органів держави-агресора та виявлення колаборантів та зрадників з числа осіб причетних до управління корпораціями;

- визначено зміст відповідальності підприємств з державною часткою власності в Україні як органічного поєднання елементів юридичної та соціальної корпоративної відповідальності. Зазначене дозволило зробити висновок про самостійність корпоративної відповідальності та визначити її як встановлений у законодавстві, статутних документах корпорації або укладених акціонерних угодах обов'язок компанії та її менеджменту дотримуватися нормативних вимог та обов'язків пов'язаних з встановленими фактами заподіянням шкоди суспільним інтересам або інтересам акціонерів, а також обов'язків відшкодування шкоди завдану іншим суб'єктам господарювання в результаті порушення правил здійснення господарювання та невиконання

договірних зобов'язань, вчинення правопорушень у митно-податковій, адміністративно-правовій або кримінально-правовій сферах. Це також дозволяє запропонувати важливе доповнення до ст. 17 Закону України «Про управління об'єктами державної власності».

удосконалено:

- доктринальні підходи щодо створення «Кодексу корпоративного права України», який має складатися з окремих розділів, що охоплюють різні інститути корпоративних відносин. Зазначене дозволило запропонувати включити до загальної частини Кодексу корпоративного права України положення щодо загальних засад (принципів) здійснення корпоративного управління, суб'єктивного складу учасників корпоративних відносин, положення щодо об'єктів корпоративного управління та особливостей і юридичної природи корпоративних прав, порядку застосування міжнародно-правових актів. Водночас, до спеціальної частини Кодексу корпоративного права України необхідно віднести положення щодо регулювання формування та змісту кодексів корпоративного управління, порядку здійснення моніторингу у сфері корпоративного управління, відповідальності суб'єктів та її меж, порядку здійснення корпоративного управління у надзвичайних умовах (надзвичайний стан або військовий стан), порядок вирішення корпоративних спорів;

- теоретичні підходи до оцінки досвіду іноземних країн, що свідчить про існування чотирьох основних моделей корпоративного управління державними підприємствами: децентралізовану, консультативну, дуальну і централізовану. Підкреслено, що більшість країн – членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) використовують дуальну модель, згідно з якою права держави як акціонера здійснюються двома міністерствами: галузевим міністерством та міністерством, завданням діяльності якого є корпоративне управління;

- доктринальне визначення змісту корпоративних відносини, які є багаторівневими відносинами господарсько-правового та адміністративно-

правового характеру, що виникають в процесі створення юридичної особи корпоративного типу (корпорації), яке є можливим в результаті вільного волевиявлення засновників у тому числі і держави (приватизація, роздержавлення);

дістали подальшого розвитку:

- пропозиції нормативно закріпити у законодавстві порядок укладення та характеристику змісту «акціонерної угоди», що дозволить підвищити ефективності реалізації система корпоративного контролю з боку наглядових рад;

- пропозиції щодо більш широкого використання «Керівних принципів ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами», що виглядає особливо ефективним через механізм імплементації їх положень у діючі нормативно-правові акти, які стосуються управління майновими правами держави або, як альтернатива, через створення нового кодифікованого акту (наприклад, «Про підприємства з державною участю»). Зазначене дозволило запропонувати внести доповнення до діючого законодавства у сфері корпоративних правовідносин, зокрема доповнити положення ч. 4 ст. 4 Закону України «Про акціонерні товариства» словами «...та акціонерною угодою». Відповідно виклавши цю норми у наступному вигляді : «4. Структура управління акціонерним товариством визначається статутом акціонерного товариства та акціонерною угодою»;

- науково-теоретичні засади визначення методологічної основи дослідження сфери корпоративного права, які мають бути побудовані на синергетичному підході. Такий підхід необхідний для дослідження корпоративного права як соціально-правової системи яка включає елементи приватного та публічного правового регулювання;

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, висновки і пропозиції проведеного дослідження, викладені автором, можуть бути використані в:

- *науково-дослідній роботі* – як основа для подальшого поглибленого

теоретичного вивчення проблематики діяльності та управління підприємствами з державною часткою власності;

– *правотворчості* – для вдосконалення чинного законодавства, яке регулює питання корпоратизації підприємств з державною часткою власності;

– *навчальному процесі* – під час викладання та підготовки методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Господарське право України», «Цивільне право України», «Адміністративне право України», «Фінансове право України».

Апробація результатів дисертації. Ряд наукових положень і висновків дисертаційного дослідження були оприлюднені у доповідях на 3 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Треті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова» (м. Київ, 20 липня 2021 р.); «Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення» (м. Київ, 23 червня 2021 р.); «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені у 7 наукових публікаціях, серед яких 3 наукові статті, опублікованих у фахових юридичних виданнях України, затверджених МОН України, 3 тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та 1 публікація, яка додатково відображає результати дисертаційного дослідження.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 195 сторінок, із них 172 сторінки основного тексту. Список використаних джерел складає 184 найменування на 21 сторінці. Додаток викладено на 2 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття корпоративних правовідносин за участю підприємств з державною часткою власності в Україні

Формування ефективного адміністративно-правового механізму регулювання державного управління у окремій сфері неможливе без аналізу юридичної дійсності та дослідження правового режиму їх застосування.

Слід констатувати, що у зв'язку з відсутністю комплексного аналізу корпоративного права з двох сторін – як соціально-правової системи та як елемента системи права – фактично невивченим залишається поняття корпоративних правовідносин за участю підприємств з державною часткою власності, що становить особливий інтерес для розвитку таких відносин у сучасний період розвитку соціально-економічної системи.

Удосконалення корпоративного законодавства є пріоритетним напрямом політики багатьох розвинутих країн, оскільки сфера регулювання корпоративних відносин досить суперечлива як у міжнародному рівні, і усередині окремих правових систем. Крім того, неоднозначне тлумачення наявних норм у правозастосовній практиці також призводить до їх неефективного застосування, виникнення корпоративних конфліктів та тривалих судових процесів. У зв'язку з цим у сучасних умовах назріла гостра необхідність глибокого теоретичного осмислення корпоративного права загалом, а чи не окремих його інститутів, що дозволяє узагальнити наявні дані, висунути нові пропозиції, усунути протиріччя, що у визначеннях базових конструкцій корпоративного права.

Правовий режим застосування певних юридичних засобів проявляється в тому, що держава як суб'єкт публічно-правових відносин в особі відповідних органів контролює процес діяльності підприємств з державною часткою власності. Зазначені відносини традиційно прийнято характеризувати як корпоративні. Підприємства з державною часткою власності як правило виступають у організаційно-господарській формі акціонерних товариств, що поширеною світовою практикою.

Корпоративні підприємства зазвичай формуються за рішенням двох чи більше засновників, які укладають спільний договір. Вони діють на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), спільного управління справами та корпоративних прав. Це може включати створення органів, які керуються засновниками (учасниками), а також їхню участь у розподілі прибутків та ризиків підприємства. Корпоративними є також кооперативні підприємства, підприємства, створені у формі господарського товариства, а також інші підприємства, включаючи ті, що базуються на приватній власності двох чи більше осіб.

Державні підприємства в Україні є в секторах, які створюють інфраструктуру для решти економіки, та в найбільш капіталомістких галузях. Подекуди вони є природними монополіями. Робота цих компаній визначальна у воєнний час. Так, «Укрзалізниця» з 24 лютого 2022 року забезпечувала евакуацію населення, «Укрпошта» – поштовий зв'язок навіть у щойно деокупованих містах та селах, а державні банки – стабільну роботу фінансової системи, доступ українців до своїх коштів та отримання допомоги [28].

Згідно з даними Мінекономіки, держава володіє 3331 держпідприємствами (на 1 підприємство менше у порівнянні з 3332 на кінець першого кварталу 2021 року). Загальна середня кількість штатних працівників становить 697 тисяч (кількість працівників збільшилася на 13 тисяч осіб з 684 тисяч на кінець першого кварталу 2021 року). 1404 підприємства (42% від загальної кількості держпідприємств) є працюючими, порівняно з 1369 працюючими на кінець першого кварталу. Близько 1476 держпідприємств

(44%) є непрацюючими. Щодо решти 451 держпідприємств (14%) інформація відсутня. Серед працюючих 832 підприємства є прибутковими, що становить 25% від загальної кількості держпідприємств [172].

Ще до початку російсько-української війни уряд оголосив про масштабну реформу публічної власності у 2022 році, після якої під управлінням міністерств залишаться до 100 держкомпаній. Найбільші з них будуть підпорядковані КМУ. Зазначена реформа має завершити розпочатий ще у 2017 році «тріаж» держкомпаній, який розділить підприємства на непрацюючі та працюючі. Працюючі, у свою чергу, - на ті, які мають залишитися у державній власності, та на ті, які можуть бути продані. Непрацюючі держкомпанії підуть на ліквідацію чи приватизацію залежно від того, в якому вони стані. Працюючі підприємства, які мають залишитися у державній власності, було заплановано об'єднати з метою їхнього укрупнення, і таким чином закінчимо цю важливу реформу [13].

Корпоративне управління, як сучасна галузь суспільно-економічної науки, представляє собою комплекс знань про закономірності, тенденції та ефективні стратегії, методи та інструменти для цілеспрямованого впливу на суб'єкти, органи управління, матеріальні складові, фінансові системи та інші складові корпоративних структур. Це сприяє оптимальному функціонуванню механізму взаємодії з метою досягнення гармонії та синергетичного ефекту.

Сьогодні у юридичній науці немає єдиної позиції щодо того, що розуміти під корпоративними відносинами. На цей рахунок існує кілька точок зору. Одні з науковців вважають, що корпоративні відносини - це відносини організаційні (вони є службовими по відношенню до основних майнових відносин і мають специфічну функцію - впорядкування майнових відносин) [140].

На думку інших, корпоративні відносини як відносини власності - насамперед майнові відносини, закріплюють специфічні форми присвоєння майнових благ, що характеризуються множинністю суб'єктного складу [17]. Разом з тим, майнові відносини як елемент корпоративних відносин не можуть бути реалізовані без організаційних відносин. Тому корпоративні відносини

необхідно розуміти як комплексні - майнові та пов'язані з ними немайнові (організаційні) відносини.

У сучасній правовій науці з теоретичних позицій вивченню піддаються окремі конструкції корпоративного права [142, 143].

Привалуючим при цьому є, у порівнянні з іншими, господарсько-правовий елемент дослідження. Підкреслимо, що запропоновані у сучасній доктрині господарського права визначення та категорії корпоративного права загалом не впорядковані та потребують науково-теоретичної узгодженості.

Так, Н. Кузнєцова стверджує, що «...у доктрині можна виділити два загальних підходи до визначення корпоративних відносин: широкий і вузький. У широкому розумінні під корпоративними відносинами розуміються всі правовідносини, де одним із учасників виступає корпорація як організаційно-правова форма юридичної особи, що здійснює підприємницьку діяльність. У вузькому (власному) розумінні – це зобов'язальні відносини між корпорацією (її органами) та учасниками з приводу управління, ведення справ, надання інформації тощо» [67].

На думку Р. Колосова корпоративними є відносини, що виникають між юридичними особами корпоративного типу та її учасниками з приводу реалізації корпоративних прав. До їх ознак автор відносить: корпоративні відносини мають комплексний характер, є неоднорідними за змістом і можуть регулюватися різними галузями права (господарським, цивільним, фінансовим тощо); корпоративні правовідносини нарівні з іншими правовідносинами складаються з трьох основних елементів: суб'єкти, об'єкт та зміст; корпоративні правовідносини виникають на підставі об'єднання осіб і капіталів із приводу реалізації корпоративних прав (виникнення, зміни чи їх припинення); корпоративні відносини врегульовуються як нормами чинного законодавства, так і локальними нормативними актами [56].

Отже корпоративні відносини виникають щодо здійснення корпоративних прав. Як зауважує Ю. Ю. Симонян корпоративні відносини є видом приватно-правових відносин тому, що: в основі виникнення

корпоративних відносин лежить факт створення юридичної особи корпоративного типу, яке є можливим в результаті вільного волевиявлення засновників; підставою створення юридичної особи є реалізація особами їх засновницького права, а не розпорядчий акт органів державної влади; корпоративні відносини відрізняє специфічність суб'єктного складу, яка виражається в тому, що одним із суб'єктів завжди є особа, наділена корпоративними правами; право власності на частку в статутному капіталі, право власності на акцію є об'єктом цивільного права, що носить майновий характер; мета участі суб'єктів цивільного права в корпоративних відносинах полягає у задоволенні їх майнових інтересів [147, с.5].

В результаті вчинення таких дій (наприклад, придбання акцій) реалізується інтерес особи-акціонера (отримання дивідендів, отримання контролю в управлінні акціонерним товариством та ін.) та складаються найрізноманітніші відносини - корпоративного характеру.

Таким чином у найбільш загальному розумінні корпоративні правовідносини між певним учасником та юридичною особою виникають з моменту державної реєстрації юридичної особи корпоративного типу і діють до моменту припинення такої юридичної особи або до моменту виходу такого учасника зі складу учасників юридичної особи.

Корпоративні відносини - це система організаційно-управлінських економічних відносин, які виникають між учасниками об'єднання (наприклад, акціонерами) та самостійним апаратом управління (менеджментом), а також між менеджментом і різними зацікавленими сторонами такого об'єднання (працівниками, партнерами, державними органами і т. д.), спрямованою на реалізацію корпоративних прав. Ця система виникає внаслідок компромісу між інтересами об'єднання, його учасників і менеджменту.

У зазначеній сфері відбувається органічне поєднання корпоративного управління та адміністративно-правового механізму державного регулювання у сфері господарювання та комерційної діяльності.

Особлива важливість правового механізму регулювання державного

управління у сфері корпоративних відносин обумовлена реаліями російсько-української війни та ситуацією коли значна кількість вітчизняних підприємств на початку війни фактично опинилися під корпоративним контролем представників бізнесу країни-агресора.

Водночас, у сучасній юридичній літературі робляться лише перші спроби вирішення проблем у галузі корпоративного права на галузевому адміністративно-правовому рівні. Раніше ці проблеми відносили виключно до предмету дослідження господарського та цивільного права. Також необхідно враховувати, що ідея рекодифікації [163] цивільного права та прийняте рішення щодо усунення господарського кодексу з національної правової системи підкреслюють важливість дослідження поняття корпоративних правовідносин за участю підприємств з державною часткою власності в Україні у системі публічно-правових відносин.

Істотним недоліком наявних досліджень, є те, що досі у них не приділяється належної уваги доктринальним основам корпоративного права з врахуванням необхідності забезпечення принципів національної безпеки, не визначаються предмет, метод, місце корпоративних відносин в системі публічного права з загальнотеоретичної позиції.

За існуючим нормативно-правовим визначенням управління об'єктами державної власності – це здійснення Кабінетом Міністрів України та уповноваженими ним органами, іншими суб'єктами, визначеними у законодавстві, повноважень щодо реалізації прав держави як власника таких об'єктів, пов'язаних з володінням, користуванням і розпоряджанням ними, у межах, визначених законодавством України, з метою задоволення державних та суспільних потреб [127].

Має місце досить цікава конструкція, коли держава в особі своїх органів влади і нібито присутня у корпоративних відносинах, але, водночас можливості її безпосереднього впливу на них є обмеженими.

За об'єктом доцільно виділяти загальні та спеціальні корпоративні правовідносини. Загальні правовідносини виникають між учасником і

товариством щодо участі в товаристві. Спеціальні корпоративні правовідносини виникають між учасником і товариством, між учасниками, а також за участю третіх осіб щодо реалізації окремих прав, пов'язаних з участю в товаристві, які пропонується називати «елементарними»: права на частку в статутному капіталі, права на одержання частини прибутку, права на участь в управлінні тощо [62].

Відповідно сьогодні у науковій літературі розгортається дискусія і про галузеву приналежність інституту корпоративного права. Приділимо цьому важливому науковому та практичному питанню змісту та можливої класифікації корпоративних правовідносин детальну увагу.

Так, професор В. Щербина досліджуючи правову проблему корпоративних правовідносин зазначає, що в юридичній науці це питання відноситься до дискусійних. Так, якщо представники цивілістичної науки вважають корпоративні відносини і такий їх найпоширеніший вид, як акціонерні відносини, предметом цивільно-правового регулювання (аргументуючи це посиланням на відповідні статті ЦК України), то представники науки господарського права вважають їх, спираючись на ГК України, одним із видів господарських правовідносин, а саме організаційно-господарськими відносинами [174].

Усі наявні точки зору на розуміння корпоративних відносин мають право на існування, оскільки кожне визначення цього поняття виходить з певного критерію (такого як об'єкт, зміст і т. д.), і самі корпоративні відносини можуть бути класифіковані за цими критеріями на різні підкатегорії.

Окрема група вітчизняних вчених вважає, що корпоративні відносини є предметом правового регулювання підприємницького (господарського) права. На домінуванні в корпоративних відносинах господарсько-правової природи, зокрема, наголошує О. М. Вінник «...Корпоративні відносини – як стверджує автор – є комплексними відносинами, консолідуючим ядром яких виступають господарські відносини – як внутрішні, так і зовнішні» [18].

На думку В. Щербини, віднесення корпоративних відносин, що

характеризуються нерозривним поєднанням майнових і організаційних елементів до предмета цивільно-правового регулювання призводить до ігнорування основоположної норми ЦК України [166], закріпленої в ст. 1 зазначеного кодексу, згідно з якою цивільним законодавством регулюються особисті немайнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ч. 1 ст. 1 ЦК України) [174].

В основному, відносини, пов'язані з корпоративним управлінням, мають управлінський (організаційний) характер. Сутність цих відносин полягає в системі взаємодій між інвесторами-власниками компанії, її керівниками та іншими зацікавленими сторонами для забезпечення ефективності діяльності компанії, збалансованості впливу та врегулювання інтересів учасників корпоративних відносин.

В юридичній науці залишаються предметом обговорення питання про те, чи можуть бути відносини, пов'язані з корпоративним контролем, об'єктом цивільно-правового регулювання. Це включає питання контролю за фінансово-господарською діяльністю компанії, який здійснюється ревізійною комісією або ревізором. З цього випливає сумнів щодо можливості учасників компанії повністю вільно виявляти свою волю.

При цьому, організаційний характер значної частини корпоративних відносин визначається умовною рівністю учасників цих відносин та обмеженням автономії їхньої волі. Також враховується поєднання приватних і публічних інтересів в нормах акціонерного права, а, отже, і приватних і публічних механізмів нагляду та контролю зі сторони держави. Хоча можуть існувати винятки з кожного правила чи явища, кількість таких винятків, що є характерною для корпоративних відносин, робить неможливим їхнє віднесення до сфери цивільного права.

У той же час, невірним є висновок, що корпоративні відносини є виключно різновидом організаційно-господарських відносин, передбачених Господарським кодексом України, і що вони складаються лише між суб'єктами

господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю.

І. В. Спасибо-Фатєєва, Н. С. Гнусь, також відносять корпоративні правовідносини винятково до цивільних [153]. Вони вважають предметом об'єктивного корпоративного права майнові та особисті (немайнові) відносини приватноправового характеру. Критикуючи теорію «підприємницького (господарського) правовідношення», зазначені автори висувають як аргумент те, що корпоративне право – це сфера приватного права, тому невиправданим є віднесення публічних відносин до предмета його правового регулювання [23].

На наявності у корпоративних правовідносин усіх ознак цивільних наголошує О. В. Щербина: «оскільки корпоративні правовідносини є одним із видів цивільних правовідносин, їм притаманні всі ознаки цивільних правовідносин: дозволена спрямованість, рівність учасників, автономія їхньої волі, майнова самостійність, захист суб'єктивних прав та майновий, компенсаційний характер відповідальності» [174].

На думку Н. С. Гнусь, корпоративне право також є інститутом цивільного права. «За своєю правовою природою корпоративні правовідносини можуть бути як майнового, так і немайнового характеру, але пов'язаного з майновим...» [24].

Останнім часом в юридичних дослідженнях почали акцентувати увагу на самостійному характері корпоративних правовідносин, що взаємодіє з управлінським аспектом. Цю концепцію в теорії корпоративного права можна визначити як теорію «самостійного (управлінського) правовідношення».

Саме присутність елемента управління, що є нехарактерним для зобов'язальних цивільно-правових відносин, в певному відношенні робить їх подібними до предмета адміністративного права. Однак ці відносини все ж таки не можуть бути включені до його сфери.

У такий ситуації виглядає влучною теза професора І.В.Спасибо-Фатєєвої, яка зауважує, що цивільне право заслужено вважається провідним в будь-якій правовій системі світу [152]. Його інститути відшліфовувалися науковими

розробками видатних вчених і фахівців протягом століть шляхом поповнення скарбниці, закладеної ще за часів Римської імперії. Але, незважаючи на це, й зараз виникають та вирішуються проблеми, притаманні цивільному праву як і будь-якій системі. Це проявляється у перманентному групуванні та перегрупуванні цивільно-правових норм за інститутами (субінститутами), формуванні нових інститутів цивільного права, виділенні з нього груп норм права з наступним їх становленням в окремі галузі права та ін. Реформування власності в Україні, виникнення господарських і, зокрема, акціонерних товариств, поява акцій та інших цінних паперів відбилися не тільки на правовому регулюванні цих нових об'єктів і суб'єктів права, а й на теорії і класифікації юридичних осіб; праві власності і повноваженнях власника взагалі і стосовно таких об'єктів, як цінні папери; видах договорів і угод, їх принципах укладення.

Отже, викладене вказує на те, що корпоративні відносини за своєю правовою природою представляють собою взаємодію взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносин, які існують в нерозривній єдності. З цього принципового погляду, вони можуть бути об'єктом регулювання різних галузей права, включаючи цивільне і господарське.

У зв'язку з різноманітністю корпоративних відносин, їх слід розглядати як різнобічну категорію. Комплексний характер корпоративного правовідношення визначається тим, що його зміст складають права та обов'язки з різних галузей, такі як цивільне, управлінське, трудове, адміністративне, фінансове і інші. Цю концепцію можна умовно назвати теорією «комплексного правовідношення».

Зокрема, як вважає О. Р. Кібенко, «все те, що так чи інакше пов'язано з діяльністю господарських товариств, підпадає під регулювання норм корпоративного права». Причому вона пропонує поділити корпоративні правовідносини на два види: внутрішні й зовнішні. Внутрішніми є відносини, які виникають всередині господарського товариства, а зовнішніми – які

виникають у процесі здійснення ним підприємницької діяльності [49].

Зовнішні корпоративні відносини, на переконання О. Р. Кібенко, можуть бути приватноправового або ж публічно-правового характеру. Основну масу приватноправових корпоративних відносин складають відносини цивільні й трудові; публічно-правові корпоративні відносини можуть проявлятися в адміністративних, фінансових, кримінально-правових та багатьох інших [49].

На позиціях теорії «комплексного правовідношення» стоїть В.М. Кравчук, який вважає, що: «... правова природа корпоративних відносин не може й не повинна пояснюватися лише з позиції теорії цивільного права. Окремі відносини, які входять до складу корпоративних, є зобов'язальними (наприклад, відносини щодо сплати внесків до статутного капіталу), а отже й цивільними, окремі – управлінськими (наприклад, відносини щодо скликання та проведення загальних зборів учасників), окремі – трудовими (наприклад, відносини між головою виконавчого органу й товариством), окремі – фінансовими (наприклад, відносини щодо емісії цінних паперів)» [61].

Як і будь-які правовідносини корпоративних правовідносин можуть з часом змінюватися. Це може мати місце у формі зміни його суб'єктів, об'єкта або змісту.

Корпоративне право як соціально-правова система є сукупністю суб'єктів корпоративного права – корпорацій, одноосібних, міноритарних, мажоритарних акціонерів (як фізичних, так і юридичних осіб), виконавчого органу окремої корпорації, пов'язаних відносинами щодо реалізації норм корпоративного права. Слабка вивченість корпоративного права з погляду теорії та історії права, його місця у правовій системі визначає актуальність теми дисертаційної роботи.

В основі корпоративних відносин сьогодні лежить підприємство. Підприємство, на відміну інших майнових комплексів, є переважно економічної категорією, що з веденням суб'єктом підприємницької діяльності. Підприємство можна характеризувати працюючим активом. Жвавий розвиток вітчизняного підприємництва протягом останніх років викликав необхідність залучити до

обігу майнові комплекси, що загалом використовуються для отримання комерційної вигоди. Потрібно було законодавче регулювання відповідних відносин, і вітчизняне законодавство закріпив такі комплекси як самостійного об'єкта прав.

Наука про право найближче підійшла до тієї межі, коли від простого спостереження за правовими явищами та фіксування окремих закономірностей юриспруденція може перейти до розробки інструментарію для на правову природу соціальних відносин, зокрема й економічних. Результати дисертаційного дослідження дозволяють зробити висновки про наявність потреби в адміністративно-правовому впливі на учасників ринкових відносин з метою врегулювання даних відносин та дотримання громадського інтересу.

Підкреслимо, що перевага великих корпоративних підприємств у порівнянні з підприємствами середнього та малого бізнесу полягає у значно більшій результативності виробничо-господарської діяльності за рахунок масштабів виробництва та впливу на ринок продажів, у широких можливостях проведення цільових комплексних наукових досліджень та розробок, впровадження інновацій, залучення висококваліфікованого персоналу, створення сучасної системи маркетингу.

Нині багато підприємств що неспроможні успішно адаптуватися до ринкових умов, оскільки надають належного значення з того що ми живемо у час, коли постійними є лише зміни. Світ, що стрімко змінюється, призводить до постійних змін зовнішнього і внутрішнього ділового середовища підприємства. У цій ситуації важливо, щоб підприємства мали гнучкість у бізнесі. Не слід «виробляти все більше того самого», коли важко знайти платоспроможний попит на продукцію. Це одна з причин кризової ситуації на підприємстві.

У підсумку наголосимо, що корпоративне право є складним міжгалузевим утворенням, змістом якого є сукупність суб'єктивних прав у сфері корпоративного управління та участі. У поєднанні із речовим та немайновим компонентом воно виступає об'єктом як господарсько-цивільного так і управлінського правовідношення.

Корпоративне право, за рахунок балансу публічних і приватних інтересів може виступити в якості інструменту, який з одного боку не допустив би зворотного перерозподілу власності, в тому числі перегляду підсумків приватизації, а з іншого боку, став способом суспільного і державного контролю за використанням майна корпорацій, особливо тієї її частини, яка в силу вищевказаних критеріїв може бути визнана загальнонародною.

Домінуючими рисами корпоративних правовідносин за участі підприємств з державною часткою власності є:

- здійснення державного контролю (у тому числі митно-податкового, контролю товарів подвійного призначення та інш.): держава бере участь у корпоративних відносинах, отримуючи можливість встановлювати різноманітні обмеження та вимоги щодо діяльності підприємств, що може включати вимоги щодо дотримання норм і правил, щодо оподаткування, щодо співпраці з іншими підприємствами та державними структурами.

- здійснення нормативно-правового регулювання: органи влади можуть встановлювати правила та норми, які регулюють корпоративні відносини між підприємствами, що може включати встановлення правил щодо конкуренції, захисту прав споживачів, захисту державних інтересів та інше.

- особливості здійснення фінансування: органи влади можуть надавати фінансову підтримку підприємствам у вигляді субсидій, дотацій або кредитів. Це може бути важливо для розвитку певних галузей економіки або для забезпечення соціальних потреб.

- особливості здійснення державних закупівель: органи влади можуть бути замовником продукції та послуг підприємств, що дозволяє створювати певні стимули для розвитку інновацій та підвищення якості виробництва.

- поширення практики державно-приватного партнерства: держава може бути партнером підприємств в різних проектах, які сприяють розвитку економіки країни. Наприклад, спільні проекти з енергоефективності, з розвитку транспортної інфраструктури, тощо.

Узагальнюючи, корпоративні відносини за участі держави

характеризуються більш високим рівнем регулювання та контролю, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки для бізнесу. Державна участь також може впливати на фінансування та розвиток підприємств, а також на їхні партнерські відносини з іншими підприємствами. В цілому, корпоративні відносини з участю держави можуть бути важливим інструментом для забезпечення стабільності та ефективності економіки країни.

Також, можна запропонувати визначення корпоративних правовідносин, як комплексних суспільних відносин врегульованих нормами господарського, адміністративного, цивільного права, що виникають, змінюються та припиняються між засновниками та учасниками юридичної особи і самою юридичною особою в результаті реалізації ними своїх корпоративних прав (корпоративної правосуб'єктності). Корпоративні правовідносини між певним учасником та юридичною особою виникають з моменту державної реєстрації юридичної особи і діють до моменту припинення юридичної особи або до моменту виходу такого учасника зі складу учасників юридичної особи.

1.2. Науково-теоретичний базис дослідження підприємств з державною часткою власності в Україні

З метою реалізації основних засад внутрішньої і зовнішньої політики, забезпечення повномірної реалізації прав і свобод людини і громадянина, належної реалізації всіх завдань і функцій сучасної держави, державна політика у сфері управління державною власністю в Україні має спрямовувати свої пріоритети на зміцнення і розбудову цієї форми власності поряд із іншими її формами [63].

Методологічну основу дослідження сфери корпоративного права складає синергетичний підхід, оскільки корпоративне право є синергетичною системою - це система, складна та відкрита у своєму розвитку. Такий підхід необхідний для дослідження корпоративного права як соціально-правової системи: визначення впливу нього механізму самоорганізації, встановлення

закономірностей його розвитку, зовнішніх і внутрішніх зв'язків елементів корпоративного права, вивчення результатів та рівнів їх взаємодії. Зазначене яскраво демонструє різноманіття наукових досліджень, що охоплює економічні, політичні, управлінські та юридичні напрямки [25, 26].

Сфера наукових досліджень діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні та державних підприємств (частка у яких становить 100 відсотків) вирізняється винятковою різноманітністю. В першу чергу, останні десятиліття проблематика діяльності підприємств з державною часткою власності цікавила представників науки господарського права та цивілістів, у тому числі і у контексті боротьби цих двох наукових напрямків за визначення власних предметів правового регулювання.

В сучасній науковій юридичній літературі питання регулювання корпоративних відносин у господарських товариствах в цілому досліджене на високому науково-теоретичному рівні. Більше уваги вчені-юристи приділяють аналізу корпоративних правовідносин в акціонерних товариствах та товариствах з обмеженою відповідальністю. Проте, окремі правові питання організації і діяльності господарських товариств, участі держави у корпоративних відносинах, приватно-державного партнерства, розглядаються дуже вузько і односторонньо. Відсутні також пропозиції по реформуванню законодавства в даній сфері.

Серед досліджень економічного характеру необхідно відзначити таких акторів та їх роботи як науки праці: Т.В. Нічосова (Корпоративні облігації на фінансовому ринку України) [84]; О. І. Пилипенко (Корпоративні права в системі бухгалтерського обліку: теорія, методологія, організація) [90]; Д.І. Погрібний (Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації) [95]; І.І. Гончар (Облік та контроль корпоративних цінних паперів (на прикладі акціонерних товариств м.Києва та Київської області) [27]; О.С. Мороз (Підвищення ефективності управлінської праці у корпоративних структурах) [82]; О. В. Євтушевська (Розвиток корпоративних відносин в ринковій економіці) [38]; І. В. Кравцова (Розвиток системи управління

державними корпоративними правами в економіці України) [60]; С.І. Пішпек (Формування корпоративних відносин у перехідній економіці) [91]; Л.М. Хміль (Формування механізму менеджменту в корпоративному секторі банківської системи) [164].

Вагомим внеском у формування доктринальних аспектів корпоративного права стали наукові праці багатьох науковців-цивілістів та представників господарського та адміністративного права. Серед перших на особливу увагу заслуговують І.Б. Саракун (Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) 142]; Ю. Ю. Симонян (Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект) [147]; К. В. Денисенко (Корпоративні майнові відносини закритих акціонерних товариств) [31]; О.Ю. Тичкова (Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні) [159]; В.М. Кравчук (Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах) [62]; І. М. Галіян (Захист корпоративних прав учасників господарських товариств: цивільно-правові аспекти) [21].

До числа вагомих внесків у доктрину корпоративного права та управління об'єктами права державної власності необхідно також віднести дослідження П.О. Порошенко (Правове регулювання управління державними корпоративними правами в Україні) [97]; О.М. Іващенко (Адміністративно-правове регулювання корпоративних прав держави) [46]; М.О. Томашевської (Корпоративні акти в системі джерел права України) [160]; М. О. Ніколенко (Господарсько-правове регулювання корпоративних договорів) [83]; О.Р. Кібенко (Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України) [50].

Водночас у сфері науки державного управління привертають до себе уваги праці Л.М. Сав'юк (Формування системи державного управління корпоративними структурами в Україні) [141] та Н.Г. Яковлева (Удосконалення механізмів управління державними корпоративними правами в Україні) [176].

Спільним для цих досліджень стають положення відповідно до яких корпоративне право розглядається як явище, яке базується на понятійному апараті цивільного права, а корпоративні відносини входять до предмета регулювання головним чином цивільного законодавства. При цьому не заперечується і органічний взаємозв'язок корпоративних правовідносин і з господарським правом. Так, Д. І. Погрібний зазначає, що корпоративні правовідносини входять до предмету господарського права та регулюються за допомогою його методу, а значить є господарськими. Їх своєрідність полягає в тому, що вони (відносини і, відповідно права) виникають між спеціальними суб'єктами і пов'язані з підприємницькою діяльністю в особливій економічній і соціальній сфері – при створенні та у процесі діяльності господарського товариства [93].

Проголошена, ще у 90-х роках минулого століття ідеологія роздержавлення та приватизації, до якої підштовхували і певні зобов'язання взяті на себе урядовими структурами України перед міжнародними та іноземними партнерами також не сприяла поширенню наукової дискусії щодо можливостей використання інструментарію адміністративно-правового регулювання н проблематику діяльності підприємств з державною часткою власності.

Відповідно, це вплинуло на скорочення інтересу до самої можливості адміністративно-правового регулювання у цій сфері, хоча сама необхідність активного управлінського впливу держави не виключалася. Зазначене призвело до формування концепції корпоративного державного управління у певних сферах, які держава, як особливий учасник суспільних відносин вважала за необхідне залишити за собою.

Тривалий час у юридичній науці йшлося про контролю за дотриманням корпоративного законодавства й адміністративно-правового втручання для захисту порушених прав учасників корпоративних правовідносин або реалізації управління державними корпоративними правами та наданні адміністративних послуг [3, с. 80–83].

На думку Д.В. Бабенка ефективне функціонування корпоративних підприємств позитивно впливають адміністративно-правові засоби, способи та методи відповідного регулювання наявних правовідносин [7].

При цьому, завданням суб'єктів, що виконують публічно-владні управлінські функції, є встановлення, підтримання й контроль за додержанням загальних та рівних для всіх суб'єктів господарювання умов забезпечення їхньої максимальної спрямованості на задоволення необхідних потреб [8].

В іншому разі порушення законодавства будь-ким з учасників правовідносин має наслідком очевидну невідповідність критеріям законності та порушує справедливий баланс між інтересами корпоративних підприємств і носіями влади [7].

В. В. Титарчук приділяючи значну увагу компаративістському аналізу зазначеної проблематики підкреслював, що на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що в цілому правове регулювання діяльності державних підприємств у більшості розвинутих країн світу обумовлене особливостями існування національних систем господарювання [158].

Ці суб'єкти є учасниками конкурентного ринку, а також забезпечують сталість функціонування економік, будучи основними агентами публічних адміністрацій в товарно-грошових операціях, здійсненні оперативного управління державним майном на монопольних ринках тощо. Отже, такий стан речей у повній мірі закріплений також у вітчизняних нормативно-правових актах, зокрема, у господарському та цивільному законодавстві. Разом із тим, бажаним є перейняття позитивного зарубіжного досвіду врегулювання діяльності державних суб'єктів господарювання щодо забезпечення ними підвищення рівня економічних показників ефективності використання державних активів і майна. Насамперед йдеться про відкриті та публічні процедури приватизації державного майна, визначення середньострокових і довгострокових програм розвитку діяльності державних унітарних підприємств тощо [158].

В розвитку економічної системи країни все більшу роль набувають різні

корпоративні форми утворення підприємств, серед яких провідною є акціонерні товариства різних типів, у тому числі підприємств з державною часткою власності.

Як відомо така організація підприємств, обумовлена необхідністю залучення фінансових коштів для їх розвитку на фондовому ринку, шляхом продажу акцій підприємства та залучення коштів інвесторів. Дана форма діяльності підприємств передбачає і організацію відповідного управління - корпоративного. Суть такого типу управління полягає в можливості кожній зацікавленій у функціонуванні підприємства фізичній або юридичній особі, приймати участь в його управлінні на основі колективно прийнятих рішень.

Особливою ланкою в загальній системі корпоративних утворень є підприємства, що повністю належать державі (державні унітарні підприємства (казені) та підприємства з державною участю. Вони необхідні для виконання закріплених за державою публічних повноважень (оборона країни, забезпечення економічної безпеки, освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення та інше).

У першому випадку державне майно закріплене на праві господарського відання та оперативного управління за подібними підприємствами. Управління підприємством здійснює, як правило, найманий менеджмент за дорученням держави, яка прагне до підвищення ефективності використання майна та забезпечення мінімального рівня державних витрат на управління підприємствами.

У другому випадку держава бере участь в управлінні акціонерною власністю на принципах партнерства з іншими акціонерами. Ступінь її прав і відповідальності у господарському віданні або оперативному управлінні визначається її пайовою участю в момент утворення підприємства та формування його майнової бази. В даному випадку участь держави в управлінні подібними підприємствами дозволяє йому з одного боку використовувати їх як додатковий ресурс у виконанні державою публічних функцій, а з іншого боку, за рахунок отримання дивідендів воно створюється додаткове джерело

поповнення державного бюджету.

Разом з тим, у функціонуванні системи корпоративного управління на підприємствах з державною участю має місце цілий ряд проблем. Це стосується забезпечення інтересів держави в процесі управління діяльністю підприємства і реалізації контролю за ефективністю використання майна держави, переданого підприємству.

Реформування управління державними підприємствами давно є важливим пріоритетом для України. Слабке управління державними підприємствами – це рецепт маніпулювання економічними та законодавчими умовами, неефективності та корупції, через що держава, приватний сектор та, зрештою, пересічні громадяни зазнають величезних витрат [75].

У той час як багато країн відчувають уповільнення економічного зростання і скорочення своїх фінансових можливостей, уряду стикаються зі зростаючими проблемами, пов'язаними із забезпеченням належного функціонування секторів підприємств з державною участю. До нині, у багатьох економіках присутні великі сектори підприємств з державною участю; при цьому досвід публічного управління демонструє, що сектори з державною участю можуть або стимулювати, або ускладнювати соціально-економічний розвиток в залежності від того, чи функціонує він відповідно до загальноприйнятих міжнародних практик.

Як підкреслює О.С. Жданова питання про доцільність участі держави вирішується в рамках національної моделі, яка передбачає певні галузеві пріоритети та роль державного сектора. Проблема співвідношення державного і приватного секторів в галузі економіки та оптимального обсягу державного сектора залишається дискусійною. Для вирішення питань власності в Україні необхідно з урахуванням зарубіжного досвіду розробити методологію управління нею, що включає різні прийоми і методи, що враховують різноманіття та особливості видів і типів цієї власності, а також її історичного розвитку в нашій країні [39].

Держава є найбільшим власником активів в Україні. Всього

zareєстровано майже 3 500 об'єктів державної власності різної організаційно-правової форми. 40% цих підприємств зупинили роботу, є робочими лише на папері. Кожне третє підприємство є збитковим та виступає потенційним джерелом фіскальних ризиків. Через недостатню якість механізмів контролю та незадовільний рівень прозорості діяльність державних підприємств є джерелом корупційних ризиків та збитків держави [37].

Питання щодо правової природи фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні слід вивчати у рамках загальної дискусії про предмет правового регулювання господарського, цивільного та адміністративного права. Основоположниками визначення правової природи суспільних відносин є ціннісні орієнтири (інтереси) учасників таких відносин та особливості методології правового впливу на суспільні відносини. У певному контексті питання щодо правової природи фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні обґрунтовано пов'язане із боротьбою господарського права за власне «виживання» у звіті до широкого наступу сучасних «ревізіоністів» з сфери цивільно-правової науки.

У контексті нашого дослідження варто пригадати точку зору академіка В.К. Мамутова. Ще у 1960-х роках В.К. Мамутов досліджував особливості господарської компетенції державних органів, в межах якої ними здійснювався пошук відповідей на складні виклики в економіці [32]; проводив порівняльний аналіз понять «компетенція» та «правоздатність» державних господарських органів, завдяки чому термін «компетенція» крім адміністративного права отримав поширення у праві господарському (часто він застосовується у словосполученні «господарська компетенція»), а термін «правоздатність» отримав свого нового розвитку і нових якостей у науці господарського права; досліджував складні організаційно-господарські відносини, що існували між державними підприємствами та органами господарського керівництва [72. 73].

Отже, в умовах радянської правової системи відбувався пошук оптимальної моделі взаємодії суспільних та індивідуальних правових інтересів.

Якщо здійснення прав людини вимагало врахування потреб та побудованих на них інтересів у відносинах «людина-держава» та «соціум-держава», то в сфері фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні відбувається «балансування» та узгодження інтересів публічного та приватного права. Це особливо важливо, оскільки потреби та інтереси держави відрізняються від потреб і інтересів соціуму та окремого індивіда. Найкраще це відображено в комплексному правовому регулюванні, де регулювання фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні фактично є формою корпоративного регулювання.

Підкреслимо, що з позицій теорії держави та права до нині характерно широке розуміння правового регулювання, намагання охопити зазначеним поняттям всі форми і засоби впливу права на суспільні відносини [59]. На думку О. М. Мельника, правове регулювання – це здійснення усією системою юридичних засобів державно-владного впливу на суспільні відносини з метою їх порядкування, охорони та розвитку [78].

За допомогою правового регулювання встановлюються межі правомірної поведінки учасників суспільного життя, їх права та обов'язки, гарантії реалізації прав та обов'язків, визначаються заходи юридичної відповідальності за правопорушення, процесуальні основи їх застосування [175].

В юридичній літературі по-різному визначають поняття правового регулювання та механізму його здійснення. Найбільш важливою при цьому є вказівка на те, що правове регулювання є вплив держави на суспільні відносини, що такий вплив має на меті впорядкувати суспільні відносини у відповідності до суспільних потреб, а також те, що впорядкування суспільних відносин здійснюється з допомогою певних юридичних засобів [12].

Під механізмом правового регулювання розуміють сукупність правових засобів, що призначені для упорядкування та узгодження суспільних відносин. Основними елементами є норми права, правові відносини та акти реалізації права, кожний з яких виконує свою функціональну роль у механізмі регулювання завдяки взаємодії з іншими елементами. До засобів цього рівня

відносять і юридичну відповідальність, яка також сприяє регулятивному процесу, підвищує ефективність дії права [145].

У цьому контексті на увагу заслуговує і думка О. О. Кравчука, який у своїх працях [64] наголошував на тому, що з урахуванням сутнісних особливостей держави як власника, реалізація її права власності (володіння, користування, розпорядження певними майновими об'єктами) завжди здійснюється не безпосередньо номінальним власником (державою), а державними органами, підприємствами, організаціями, установами, які перебувають між собою в субординаційних та координаційних взаємозв'язках, і здійснюють безпосередньо відповідні правомочності як результат особливого об'єктивно необхідного організуючого владного впливу, що являє собою публічну управлінську діяльність – управління державною власністю. З ґносеологічної точки зору, це дозволяє розглядати державну власність як об'єкт управління, а відповідно управління державною власністю – як об'єкт адміністративно-правового регулювання [63].

Необхідно на інституціональному рівні визначити, що роздержавлення майна шляхом приватизації – це вимушений захід для переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки. Цей захід є одноразовим і продовжувати його роками – недоцільно, адже це руйнує державну власність і порушує принцип рівності всіх форм власності [63].

Регулююча роль адміністративно-правових відносин у сфері управління державною власністю полягає в тому, що вони в багатьох випадках є підставою для виникнення, зміни і припинення правовідносин іншого виду – цивільно-правових відносин щодо державного майна. Саме на підставі та з урахуванням визначених в адміністративних правовідносинах прав та обов'язків відповідні суб'єкти набувають прав та обов'язків у цивільних правовідносинах, реалізують повноваження з володіння, користування а також розпорядження об'єктами права державної власності [63].

Підсумовуючи, важливо відзначити, що фінансово-господарська діяльність підприємств з державною часткою власності в Україні зазнає

комплексного правового регулювання. Це включає застосування інструментів господарського, фінансового, адміністративно-правового характеру у контексті виробничо-господарської сфери та використання приватно-правових (цивільних) інструментів для вирішення питань щодо розподілу результатів виробничо-господарської діяльності.

Вважаємо, що вдосконалення управління на підприємствах з державною участю відкриє можливості для підвищення ефективності, поліпшення економічних показників, дозволить підприємствам краще конкурувати з аналогічними підприємствами в приватному секторі, а також буде сприяти полегшенню доступу до капіталу, як позикового, так і акціонерного. На нашу думку, вдосконалення корпоративного управління на підприємствах з участю держави має стати пріоритетом в Україні на найближчу перспективу.

Таким чином, доктринальні аспекти корпоративного управління охоплюють концептуальні підходи та теоретичні основи цього питання та включають наступні елементи: поняття та зміст корпоративного управління (це включає визначення поняття корпоративного управління, його складових частин, функцій та основних принципів), роль та відповідальність учасників корпоративного управління (охоплює питання про роль та відповідальність учасників корпоративного управління, включаючи права та обов'язки акціонерів, керівництва компанії, аудиторських фірм, інвестиційних банків, регуляторів та ін.), формування та здійснення стратегії компанії (включає питання про розробку та реалізацію стратегії компанії, зокрема процесу планування, контролю та оцінки стратегії), фінансове управління та фінансова звітність (охоплює питання про фінансове управління, включаючи вирішення проблем фінансування компанії, управління ризиками, аналіз фінансової звітності та ін.), корпоративне управління та правове регулювання (включає питання про роль правового регулювання у формуванні та здійсненні корпоративного управління, а також про різні аспекти правового регулювання корпоративного управління, включаючи законодавство, норми та стандарти).

На будь-якому рівні доктринального аналізу (національному чи

міжнародному, включаючи рівень ЄС), у наукових роботах відстежується трансформація економічних функцій та поведінки підприємств: останні відмовляються від традиційних, індивідуально відокремлених організаційних форм на користь таких економіко-організаційних структур, що їх об'єднують: - корпорацій, акціонерних товариств та корпоративних груп тощо.

1.3. Правовий статус підприємства з державною часткою власності в іноземних правових системах

Інститут держави в цілому (як суб'єкт власності та господарювання) представляє собою сукупність органів державної влади, через які держава здійснює його функції власника і господаря [45]. Державна власність та державний сектор економіки є складовою частиною національного багатства та використовуються в інтересах суспільства.

Підприємства з державною часткою власності є незмінною складовою економічного середовища. Вони є впливовою силою світової економіки та відіграють значну роль у формуванні урядової стратегії та розвитку національної, регіональної та місцевої економік. Підприємства з державною часткою власності називають по-різному: державні акціонерні товариства, державні комерційні підприємства, підприємства з участю держави, напівдержавні підприємства, підприємства у державній власності, структури або підприємства державного сектору тощо. Так само, в різних країнах використовуються різні підходи до визначення правового статусу підприємств з державною часткою власності. Правовий статус підприємств з державною часткою власності характеризує особливості їх взаємин з державою та суспільством, передбачає існування певних прав і обов'язків. За результатами досліджень [85] державні підприємства існують у різноманітних організаційно-правових формах залежно від:

– органу влади, який володіє державним підприємством (центральної / федеральної / влади штату / регіональної або місцевої);

- способу заснування підприємства;
- положення у державно-адміністративній ієрархії;
- місії підприємства;
- правового статусу підприємства, якщо воно знаходиться у процесі приватизації.

Варто відмітити інші форми участі держави у підприємстві:

- підприємства, у капіталі яких держава має 100%-у, мажоритарну чи міноритарну частку володіння;
- підприємства з лістингом (або без нього) на фондових біржах; участь держави у державних підприємствах через такі структури, як державні пенсійні фонди, фонди управління майном, корпорації, які займаються реструктуризацією, фінансово-кредитні організації;
- уповноважені державою підприємства (підприємства, яким державою були надані певні ексклюзивні права) на відміну від підприємств державної форми власності.

У багатьох аспектах державні підприємства мають такі самі мегатенденції, можливості та загрози, що й приватні компанії, проте із певними суттєвими відмінностями. Зокрема, державні підприємства мають інше призначення, місію та стратегічні цілі з точки зору реалізації національних інтересів та максимізації соціального ефекту [79].

В якості порівняння зазначимо, що в Європейському Співтоваристві на державних об'єктах зайнято більше 8 млн чоловік — майже 11,0 % осіб, які є найманими працівниками. На них припадає 12,5 % новоствореної вартості і майже 20,0 % валових капіталовкладень до основних фондів (без сільського господарства). Максимально частка держсектора у ВВП Греції – 23,2%; мінімальна – в Нідерландах – 8,3 %. Державні підприємства переважають в енергетиці (близько 70,0 % всіх зайнятих і цієї галузі в Європейському Співтоваристві), на транспорті і в зв'язку (близько 60,0 % зайнятих), у фінансовому секторі (30,0 %) [29]. Варто відмітити, що вплив державного сектора є досить суттєвим у Австрії, Франції, Іспанії, Італії, Португалії,

зокрема, у таких галузях, як автобудування, металургія, суднобудування, харчова промисловість, атомна енергетика, дослідження космосу, хімія тощо. Наприклад, в Італії функціонує міністерство управління пакетами акцій, які знаходяться в державній власності [66]. В державному секторі значне місце займають державні резерви сировини, палива, продовольства, які забезпечують національну безпеку будь-якої країни і сприяють економічній стабільності. У світі відома роль стратегічних запасів рідкоземельних та кольорових металів США, які уряд США частково продає при підвищенні світових цін. Після початку енергетичної кризи у багатьох країнах Західної Європи та в Японії створювались державні резерви рідкого палива для захисту національних господарств від можливого нафтового ембарго або різкого підвищення цін [77].

Попри той факт, що високоефективні підприємства з державною часткою власності стають більшими, у світі спостерігається загальна тенденція до скорочення державної власності, навіть з урахуванням наслідків фінансової кризи. Наприклад, в Ізраїлі, Італії та Японії відповідно до існуючої політики приватизації уряду та все більшої орієнтації на комерційну діяльність держпідприємств, запланований продаж акцій досить значної кількості державних компаній. Уряд Норвегії також в останній Білій книзі 2014 року зазначив, що сприятиме зростанню приватної власності в країні та зменшенню частки державної власності. На думку уряду, приватна власність має займати основне місце у норвезькому бізнесі та промисловості [181].

Деякі країни перейшли до більш децентралізованої моделі державної власності. У 2017 році Польща ліквідувала Міністерство фінансів, яке раніше володіло більшою часткою державної власності. У 2015 році Словацька Республіка ліквідувала Фонд національного майна, який здійснював права державної власності на 33 із 92 державних підприємств на рівні центрального уряду та раніше був найбільшим суб'єктом власності в країні. У Польщі завдання Міністерства фінансів були розподілені між кількома міністерствами з координаційною роллю прем'єр-міністра. Так само в Угорщині понад 100 компаній були виведені з державної холдингової компанії MNV Zrt. Розробка

кількох ключових документів щодо політики власності, скоординованих на рівні прем'єр-міністра в Польщі, також передбачає узгодження практики власності в контексті децентралізованої системи для державних підприємств [181].

Досвід іноземних країн свідчить про існування чотирьох основних моделей корпоративного управління державними підприємствами: децентралізовану, консультативну, дуальну і централізовану (рис. 1).

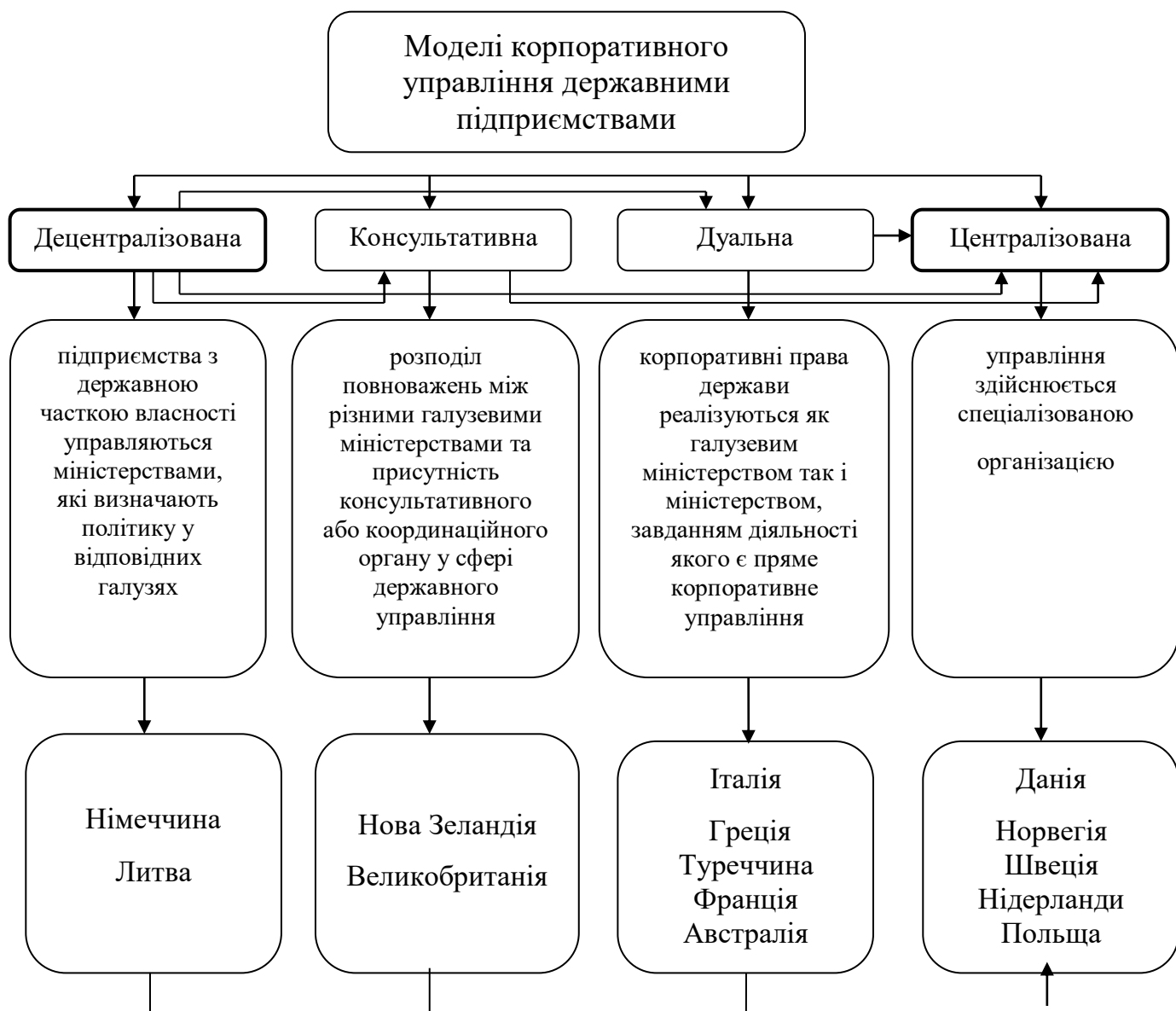

Рисунок 1 - Моделі корпоративного управління державними підприємствами

Втім, зазначені моделі досить рідко зустрічаються у «чистому» вигляді, і в різних країнах часто поєднуються елементи більш ніж однієї моделі. Децентралізована модель є однією з традиційних моделей управління та, разом

з тим, найменш ефективною.

Основними її недоліками є:

- високий рівень політичного впливу. Хоча на сьогодні управління державними підприємствами акцентоване на питаннях ефективності і вони менше розглядаються як інструменти конкретної промислової політики, ніж це було в 70-х роках ХХ століття, міністерства все ще намагаються обійти ради директорів та втручатися у питання щоденного управління;

- зіткнення функцій власності та прийняття рішень. У багатьох країнах були створені незалежні регуляторні органи для управління державною власністю. Втім, галузеві міністерства дотепер виконують обидві функції. Виконання міністерствами функцій власників підприємств, які діють у конкурентному середовищі, та з визначення політики для цілого сектору економіки може створювати невідповідні умови для приватних підприємств та сприяти упередженості у прийнятті рішень щодо ціноутворення та державних закупівель.

- фрагментація управлінських повноважень. Фрагментація управлінських повноважень між кількома галузовими міністерствами ускладнює підзвітність підприємств.

У децентралізованій (галузевій) моделі підприємства з державною часткою власності управляються міністерствами, які визначають політику у відповідних галузях. Модель має перевагу в ефективнішому здійсненні галузевої політики. Проте її значущим недоліком є недостатнє розмежування функцій міністерства як регулятора галузі та представника акціонерів, що може призвести до конфлікту інтересів. У країнах, де управління підприємствами ще здійснюється децентралізовано, державна координація як акціонера розпочинається зі створення спеціальних наглядових установ або призначення одного з міністерств координатором. Така система функціонує, наприклад, у Німеччині [43].

Консультативна модель (дорадча) передбачає розподіл повноважень між галузовими міністерствами з виокремленням консультативного або

координаційного органу у сфері державного управління.

Слід зазначити, що більшість країн – членів Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) використовують дуальну модель, згідно з якою права держави як акціонера здійснюються двома міністерствами: галузевим міністерством та міністерством, завданням діяльності якого є корпоративне управління. Ця модель дозволяє забезпечити реалізацію єдиної політики корпоративного управління і знижує ризик неналежного розмежування функцій. Відповідна модель застосовується в Італії, Греції, Туреччині, Новій Зеландії, Франції та Австралії [43].

По суті, консультативна та дуальна моделі є модифікованими варіантами децентралізованої моделі управління, яка виявилася недостатньо ефективною із низкою характерних особливостей. Так, у дуальній моделі в управлінні державними компаніями бере участь спеціалізоване міністерство, наприклад, Міністерство фінансів. Така участь включає затвердження фінансової звітності відповідних компаній, зокрема, затвердження річних бюджетів, значних фінансових операцій, отримання державної допомоги тощо. Перевагою дуальної моделі вважається те, що вона забезпечує фінансовий контроль не тільки над окремими державними акціонерними товариствами, але й над державним сектором в цілому. Окрім того, зазначена модель дозволяє оптимізувати здійснення галузевої політики і ефективність роботи державних підприємств. Однак на неї поширюються недоліки децентралізованої моделі: досить значна розпорошеність функцій управління, складність наскрізного моніторингу діяльності підприємств, недостатня прозорість та відкритість звітності підприємств.

В останні роки в багатьох країнах світу спостерігається тенденція переходу до централізованих структур управління державними компаніями. Відповідно до централізованої моделі управління державними підприємствами здійснюється однією організацією, наприклад спеціалізованою установою або одним із міністерств тощо. Ця модель вважається найбільш передовою. У Данії, Норвегії, Швеції, Нідерландах і Польщі державні підприємства управляються

централізовано; Великобританія, Фінляндія та Франція також переходять на цю модель [139].

Отже, варто зазначити, що хоча в певних країнах використовуються окремі елементи децентралізованих, консультативних або дуальних моделей, проте сьогодні у світі посилюються позиції саме централізованого варіанту здійснення управлінської діяльності стосовно державних підприємств.

Розглянемо основні моделі адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання з точки зору їх географічного розташування. Найбільш розвинуті системи управління державною власністю спостерігаються в кількох країнах, зокрема в Німеччині, Великобританії, Японії, Китаї та США. Тому існують три основні моделі адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання: англо-американську, європейську та азійську. У рамках англо-американської моделі, наприклад, в США, управління державними підприємствами здійснюється відповідними міністерствами або спеціальними комісіями за рішенням Конгресу. Ця форма адміністрування передбачає також передачу державних підприємств в оперативне управління та експлуатацію приватним корпораціям. Важливим аспектом є те, що держава, як власник суб'єктів господарювання, взята на себе обов'язок піклуватися про реалізацію їхньої продукції та забезпечує підприємства відповідними замовленнями [158].

Крім розпорядження та управління державною власністю, державне підприємництво в країнах англо-американської моделі здійснюється через систему так званих «державних ринків», яка передбачає широкомасштабну участь суб'єктів господарювання в операціях на особливому державному ринку товарів і послуг, які виступають важливим елементом та основою національної системи господарювання [158].

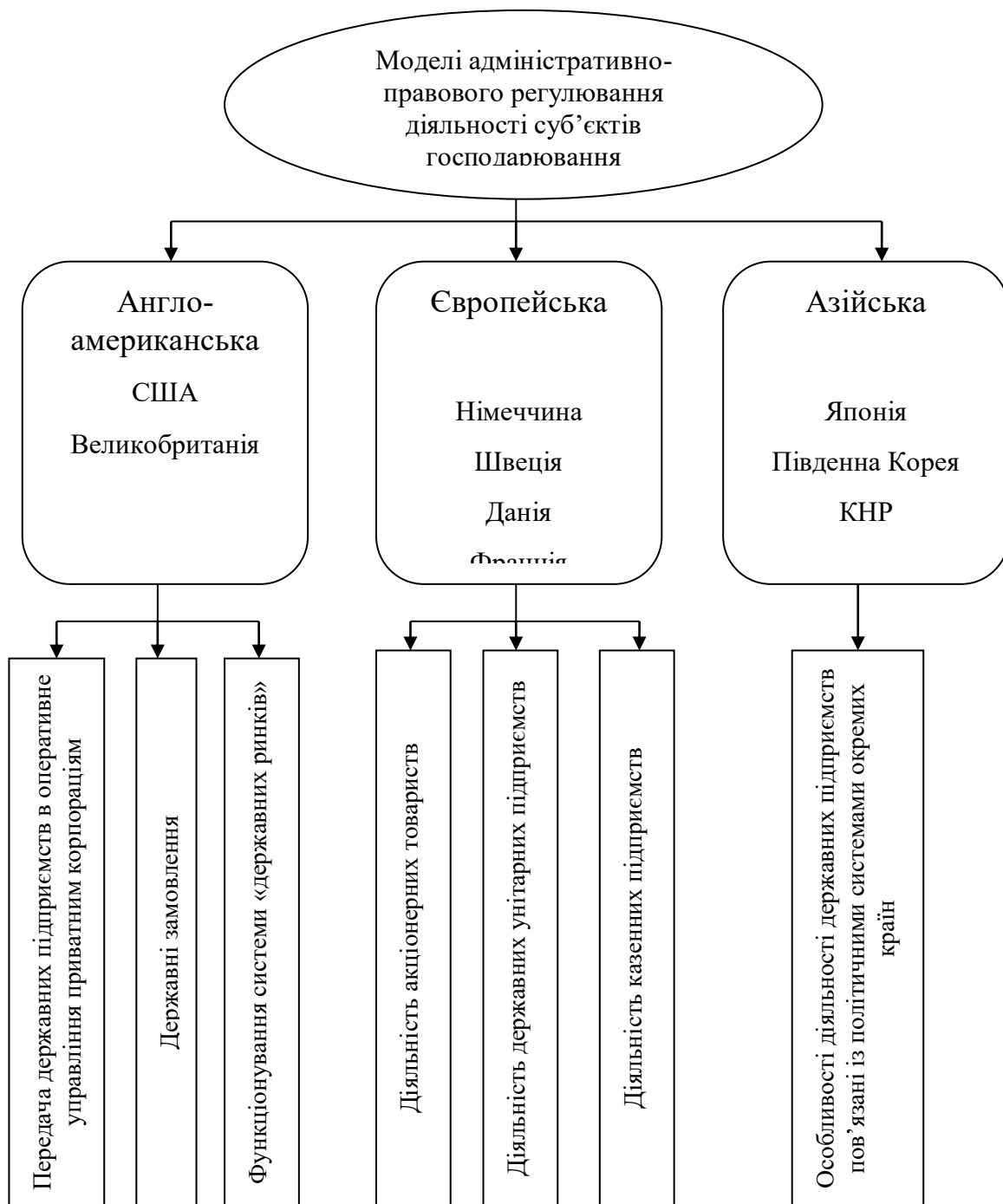

Рисунок 2 - Моделі адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання

Приватний капітал на цьому ринку виступає головним підрядчиком, в ролі замовника виступає держава. За допомогою цього складного апарату господарсько-договірних зв'язків держава розміщує в різних секторах економіки великі замовлення, які оплачуються за допомогою федеральних коштів [158].

Зауважимо, що у європейській моделі адміністративно – правового регулювання діяльності державних підприємств (Німеччина, Франція, Італія, Іспанія та більшість країн ЄС) сформувалося три основні різновиди правової організації суб'єктів господарювання, які, відповідно, і визначають їх правовий статус:

- підприємства, які діють у формі торгових товариств, в основному акціонерні товариства, а також товариства з обмеженою відповідальністю;
- підприємства, капітал яких не поділений на акції або паї і які діють як самостійні суб'єкти права зі своїм відокремленим майном та самостійною майновою відповідальністю (державні унітарні підприємства);
- так звані казенні підприємства, які не мають правової, господарської чи фінансової самостійності. Їхнє фінансування та прибутки проходять через державний бюджет [158, с. 206-207].

До прикладу, у Швеції – країні з високим рівнем розвитку економіки та соціального захисту населення – відповідно до концепції соціально-економічного розвитку державні підприємства поділяються на дві групи:

- підприємства, що працюють в умовах ринкової конкуренції;
- підприємства, які виконують певні соціальні функції та інтереси в межах встановленої прибутковості.

Для першої групи політика управління ґрунтується на вимогах ринку. Для другої групи підприємств встановлено цілі найбільш ефективної фінансової діяльності з метою розв'язання поставлених соціальних завдань: досягнення соціальної мети з урахуванням можливості досягнення максимального фінансового успіху [11, с. 48-49].

Важливий аспект діяльності уряду Швеції з управління державними компаніями – це прозорість його здійснення. Так, постійно триває робота над підвищенням рівня якості звітності та уніфікацією звітних даних з метою спрощення доступу та тлумачення даних користувачами: з 2000 року щоквартально публікуються звіти про розвиток державних компаній і подальші плани їх розвитку.

Уряд Швеції як ефективний власник бере активну участь у формуванні органів управління державних компаній і реалізує своє право призначати головних управлінців. Компанії, що пройшли лістинг на біржі, формують комісії з кадрових призначень. Закон Швеції «Про компанії» передбачає у складі органу управління компанією сім осіб, а до ради входять сорок державних службовців урядового офісу, призначених за політичними та неполітичними критеріями. Компетенція виконавчого директора обмежується питаннями поточного управління підприємством за напрямками та інструкціями, сформованими радою компанії [11, с. 50-51].

Що ж до повноважень уряду з управління компаніями, то: у Конституції Швеції передбачено, що рикстаг (у Швеції вищий законодавчий орган) вирішує питання адміністрування власності та розпорядження нею, а уряд використовує фінансові й інші активи. Рикстаг видав уряду мандат на адміністрування державної власності, тож останній має проводити консультації з рикстагом під час вирішення значущих питань. Адміністрування державної власності здійснюється галузевими міністерствами, які несуть відповідальність за моніторинг діяльності державних компаній та оцінку їх результатів. Що ж до підприємств, які задовольняють певний публічний інтерес, то у результаті проведення їх зовнішньої оцінки має з'ясуватися, чи виконуються покладені на них функції та завдання належним чином, і як зміни на ринку можуть вплинути на зміст та задоволення суспільних потреб. У Швеції нормативно – правові акти, що регулюють питання державної власності переглядається у відповідності до потреб. З 2017 року політика власності регулюється зборами акціонерів держпідприємств, які перебувають у більшості. Спеціалізований підрозділ власності відповідає за управління 40 із 46 державних підприємств, у 2015 році було додано ще сім державних підприємств, що сприяло зростанню потреби в ефективному управлінні [181].

Азійська модель адміністративно-правового регулювання діяльності підприємств з державною часткою власності є досить ефективною з економічної точки зору та використовує різні підходи залежно від політичної

системи держави. У південній Кореї та Японії історично склалося чітке розмежування сфер інвестування капіталу: приватного – у сферу виробництва, державного – в інфраструктуру. В Китаї відбулося поступове реформування державних підприємств та були створені потужні, конкурентоспроможні державні підприємства, функціонування яких засноване на ринкових принципах господарювання та самостійності в прийнятті рішень.

Під час створення державних компаній найважливіше питання для влади – визначення цілей функціонування кожної компанії. У державах ОЕСР помітна тенденція до концентрації виконання державою функцій власника в спеціальному агентстві. Таким чином використовуються єдині принципи управління державними компаніями.

Наприклад, централізоване виконання функцій використовується у Бельгії, Данії, Іспанії та інших державах. Цікавим у цьому контексті вбачається досвід Великої Британії. Нині у цій країні є низка державних корпорацій, що створені парламентом з метою виконання визначених державних завдань. Державними корпораціями вважають компанії, які створені парламентом та отримують понад 50 відсотків доходів від реалізації продукції та послуг. Державні корпорації мають корпоративну структуру, проте, на відміну від корпорацій приватних, всіма їх акціонерами є міністри, що володіють акціями від імені уряду. Рада директорів несе відповідальність за здійснювану комерційну політику корпорації й управління. Водночас, правління несе відповідальність перед урядом за отримання прибутків корпорацією та її діяльністю, яка має здійснюватися в суспільних інтересах. Разом з тим Великобританія не має загального чи єдиного підходу до визначення цілей державної власності. Казначейство її Величності, при виконання своїх повноважень щодо нагляду за державними фінансами, регулярно перевіряє активи державних підприємств. Урядові інвестиції Великобританії (UKGI), державна компанія, що належить Мінфіну, виконує функцію акціонера для низки державних підприємств та державних активів. Станом на квітень 2019 року UKGI виконувала цю функцію для портфеля з приблизно 17 організацій.

Правові форми реєстрації держпідприємств і, відповідно, їх правовий статус у Великобританії різноманітні. До них належать невідомчі державні органи, органи виконавчої влади, торгові фонди та статутні корпорації (юридичні особи, засновані законодавством, які мають форму компаній з обмеженою відповідальністю, що повністю належать державі) [181].

Розглянемо особливості управління підприємствами з державною часткою власності на прикладі окремих країн. Для низки країн (Греція, Італія, Швейцарія та інші) характерна змішана модель управління компаніями з часткою держави. Така модель ґрунтується на розмежуванні повноважень між спеціалізованим агентством і галузевим міністерством. Наприклад, у Німеччині переважають змішані акціонерні товариства, а також холдинги зі змішаною участю держави і приватного капіталу. Державною корпорацією є юридична особа, що, як правило, утворена урядом в умовах конкуренції з приватними компаніями. Хоча такі компанії працюють на комерційних підставах, вони – предмет урядових цілей і можуть бути використані як політичний інструмент [144, с. 140].

Зауважимо, що правовий статус підприємств з державною часткою власності у різних країнах відзначається досить великою різноманітністю. При цьому ні в одній країні, як правило, немає єдиного законодавчого акта, який регулював би діяльність усіх державних підприємств. Практично кожне підприємство створюється і діє на підставі нормативно-правового документа державних установ, які регламентують методи контролю і управління з боку держави, а також регулюють фінансові та майнові відносини з державою і ринком. Так, за допомогою системи законів про державні підприємства і компанії у Великобританії повністю змодельована поведінка всього державного сектору національної економіки. При моделюванні враховані особливості окремих підприємств.

Умовно державні підприємства можна поділити на три основні групи: бюджетні підприємства, державні корпорації та змішані акціонерні товариства. Частка бюджетних підприємств у різних країнах з ринковою економікою є

досить незначною і коливається від 0 до 1,5 – 2 % від загальної кількості (винятком є служби зв'язку, верфі, арсенали). Разом з тим вони не здійснюють підприємницької діяльності, оскільки не мають ні юридичної, ні економічної самостійності. Такі підприємства входять у систему державного адміністративного управління і підпорядковані міністерству чи органу місцевого самоврядування (інколи можуть структурно входити у той чи інший орган влади). Їх діяльність не є прибутковою, вони не сплачують податки. Усі їхні доходи та витрати опосередковані державним бюджетом. Керівництво таких підприємств призначається відповідними державними органами, і поряд з іншими працівниками ці особи вважаються державними службовцями. У більшості розвинутих країн, починаючи з 50-х років, відбувався активний процес переведення державних підприємств на конкурентний режим господарювання, проводилась їхня комерціалізація.

Значного поширення набули державно-приватні підприємства. Сама ця форма підприємств дозволяє найбільш ефективно поєднати державні і приватні засади, доповнити переваги функціонування підприємств в умовах конкурентного ринку реалізацією на мікрорівні цілей макроекономічної політики. Змішана форма підприємства відкриває можливості гнучкого маневрування обсягами державного капіталу, впливу на інвестиційну, інноваційну, структурну і цінову політику. Змішані державно-приватні підприємства з різною часткою державної участі набули значного поширення у Франції, Великобританії, США і інших промислово розвинутих країнах.

В Австрії – країні з найбільш значним державним сектором серед розвинутих індустріальних країн Західної Європи (його внесок в економіку складає 28%) – представлені усі види держпідприємництва: державні корпорації у видобувній, обробній і хімічній промисловості, державні підприємства неакціонерного типу – «природні монополії» у водо-, газо- і енергопостачанні, державні банківські центри у фінансовому секторі господарства, державно-приватні підприємства з високою часткою участі держави в капіталі на всіх рівнях [45].

Державні підприємства комерційної спрямованості можна умовно розділити на дві групи: державні корпорації і змішані акціонерні товариства. Холдинг АТ «Österreichische Industrieverwaltungs» контролював значну частку стратегічних підприємств, водночас виконуючи функцію агентства з приватизації. Решта 76 держпідприємств перебували під контролем 8 федеральних міністерств. Холдинги все ще переважають в країнах з перехідною економікою, однак передбачається, що вони не будуть постійними структурами і повинні бути ліквідовані із завершенням приватизації та реструктуризації промисловості. В Австрії 1 січня 2019 року набув чинності новий закон, який змінив державну холдингову компанію Austrian Federal and Industrial Holdings (ÖBIB) новою організацією під назвою Austrian Holdings AG (ÖBAG). Метою реформи є активне виконання зобов'язань Австрії щодо власності, відновлення її сильного представництва в наглядових радах частково державних компаній та надання ÖBAG певної гнучкості, щоб ефективно функціонувати на рівні власників. Рішення про перетворення ÖBAG було прийнято на Загальних зборах акціонерів, а міністр фінансів призначив Наглядову раду з 9 осіб [181].

В Угорщині до травня 2018 року державна холдингова компанія MNV Zrt. володіла правами власності на всі державні активи на підставі Закону CVI 2007 року, який визначав основні правила щодо управління державними підприємствами. Постанова Уряду 94/2018 (V. 22.), яка набрала чинності за нової адміністрації, додатково визначає нових суб'єктів права державної власності на всі держпідприємства та встановлює посаду міністра без портфеля, відповідального за управління національними активами. У ньому визначені обов'язки міністра без портфеля, який відповідає за нагляд за національними активами, регулювання управління національними активами, національними комунальними службами, національними фінансовими службами, поштою [181].

В Словенії вся державна власність була передана під управління Агентства з управління нематеріальними активами (AUKN). Проте в 2012 році, відповідно до прийнятого закону, ці повноваження були передані

Словенському суверенному холдингу (SSH). Метою була консолідація та ефективне управління державними активами в рамках єдиної структури, щоб забезпечити можливість проведення приватизації деяких активів. Національна асамблея 13 липня 2015 року прийняла Стратегію з управління державними активами.

Відповідно до Програмного маніфесту уряду Словацької Республіки на 2012-2016 роки, країна припинила функціонування Фонду національного майна 15 грудня 2015 року, що можна розглядати як подальший внесок у децентралізацію функції державної власності. Фонд раніше відповідав за реалізацію проектів приватизації та користувався правами державної власності на 33 із 92 державних підприємств на рівні центрального уряду, будучи найбільшим суб'єктом власності в країні. Права власності на ці 33 держпідприємства передані галузевим міністерствам, більшість із них — Міністерству економіки. Програмний маніфест передбачає план підготовки нової редакції Закону про стратегічні підприємства, а також заборону на приватизацію стратегічних активів держави. Відповідно до Конституції Словацької Республіки (стаття 113), нова урядова адміністрація зобов'язана подати свій Програмний маніфест Національній раді Словацької Республіки протягом 30 днів після його призначення Президентом. Тільки тоді, коли Національний парламент ухвалить програмний маніфест і висловить довіру уряду, новий уряд зможе розпочати виконання своїх повноважень.

У січні 2006 року в Чехії було ліквідовано Фонд держмайна, який був заснований на початку перехідного періоду для централізованої приватизації та управління державною власністю. Функції Фонду були передані Міністерству фінансів [138].

У Чеській Республіці уряд вніс деякі важливі зміни до нормативно-правової бази управління державними підприємствами. Політика власності визначається через законодавство, зокрема Закон № 77/1997 про державні підприємства, який регулярно оновлюється. Остання зміна була внесена Законом № 253/2016, який набрав чинності 1 січня 2017 року. Ця поправка

уточнювала визначення державного підприємства як юридичної особи, а також державної організації, яка здійснює господарську діяльність з державним майном від свого імені та під свою відповідальність. Поправка також визначає компетенцію та відповідальність директорів та членів наглядових рад державних підприємств та їх взаємовідносини з міністерствами засновників. Протягом 2015-2017 років Урядова антикорупційна стратегія була зосереджена на формуванні політики державної власності на основі відповідного Плану дій з боротьби з корупцією. Відповідно до цієї Стратегії Мінфін підготував проект політики державної власності для уряду.

Після проведення законодавчої реформи у 2007 році в Фінляндії була утворена централізована структура для управління державними підприємствами. Дії держави як власника регулюються Законом про «Управління державними пакетами акцій та майном», який був прийнятий у 2008 році та замінив Закон «Про державну компанію» від 1991 року. Однією з ключових відмінностей між цими законами є положення щодо повноважень у прийнятті рішень та юридичних норм, які регулюють угоди щодо акцій, які держава утримує у капіталі підприємств. Департамент з управління державною власністю, що входить до складу Кабінету Прем'єр-міністра, відповідає перед Міністром оборони. Цей департамент здійснює управління державними компаніями, які діють на ринкових умовах. У 2008 році в ході додаткової реструктуризації власності була створена державна холдингова компанія «Solidium Oy» для керування державними активами в компаніях, які не є стратегічними і в яких частка держави в акціях менше 50%. Загальна вартість активів, переданих в «Solidium Oy», склала 5,6 млрд євро. «Solidium Oy» підпорядковується Департаменту з управління держмайном, але має власну незалежну Раду директорів та самостійне управління. Основним досягненням цієї централізованої реорганізації стало розчленування функцій власності та регулювання, а також незалежність у процесі прийняття рішень з питань державної власності від інших державних органів. Кожне міністерство тепер має відповідальний відділ, який наглядає за підпорядкованим йому державним

підприємством.

Цікавий досвід участі держави стосовно еволюції підходів до управління підприємствами з державною часткою власності має Франція. Після масштабної націоналізації у 50 – 60-х рр. XX ст. третина майна належала державі, а саме: п'ята частина промисловості, більшість банків, автотранспорт, великі страхові компанії і радіомовлення. Основним завданням у той час була індустріалізація з метою утримання за Францією статусу сильної держави. [53].

Після двох хвиль денаціоналізації, які відбулися в 70-х і в 90-х рр. XX ст., у державному секторі все ж таки залишалося багато промислових підприємств та банків, але в підходах до управління ними відбулися суттєві зміни. Держпідприємства перетворилися у змішані акціонерні товариства (контрольний пакет акцій належав державі) і були переведені на незалежне від бюджету функціонування, тобто почали самостійно діяти в умовах ринку [52].

У Франції, відповідно до Керівних принципів держпідприємства, уряд вперше у 2014 році затвердив інвестиційний принцип для держави як акціонера. Рекомендації для державних акціонерів були опубліковані в 2014 році з метою роз'яснення ролі держави як акціонера з чотирма ключовими цілями, зокрема:

- забезпечити володіння урядом контрольними пакетами акцій у компаніях, які становлять стратегічний суспільний інтерес та працюють у важливих для суверенітету Франції сферах;
- гарантувати існування корпорацій, які б могли задовольняти основні потреби країни;
- підтримувати корпоративне зростання та консолідацію, особливо в секторах і галузях, які є важливими для французького та європейського економічного зростання;
- допомагати компаніям на тимчасовій основі та відповідно до правил ЄС у випадках, пов'язаних із системним ризиком.

Враховуючи зростаючі економічні проблеми та зважаючи на те, що втручання державного акціонера залишається незамінним для національної

економіки, уряд Франції дійшов висновку, що необхідно бути більш вибіркоvim щодо частки держави в капіталі компаній. Уряд також дав визначення інвесторам публічного акціонерного капіталу (Bpifrance), які дотримуються додаткових інвестиційних доктрин. Таким чином, у 2018 році уряд додатково уточнив свою роль як акціонера і тепер планує перемістити фокус портфеля урядового акціонерного агентства (APE: Agence des Participations de l'Etat) на наступні три пріоритетні сфери:

- стратегічні компанії, які сприяють суверенітету Франції (наприклад, оборонні та ядерні);
- компанії, які беруть участь у державних/національних/місцевих місіях, для яких держава не має достатніх неакціонерних важелів для захисту суспільних інтересів;
- втручання в компанії, коли є системний ризик.

Основною подією останніх років, яка стосується держави як акціонера, є запровадження розпорядження № 2014-948 від 20 серпня 2014 року щодо управління та операцій з капіталом компаній з публічною участю. Постанова покращує нормативно-правову базу, яка застосовується до державних акціонерів, оскільки в ній враховано еволюцію практики управління.

У 2016 р. Президент Франції підписав указ, який вводить у країні надзвичайний економічний стан, що, своєю чергою повинно було призвести до стійкого зростання економіки країни, а також викорінити безробіття. Планувалося виділити субсидії малому підприємництву на 2 млрд євро та вжити заходів, які стимулюватимуть створення стажувань для молодих фахівців. На сьогодні державна політика спрямована на подальшу соціалізацію інституту власності. Так, у Франції законодавчо стимулюється внутрішній перерозподіл акцій. Дедалі помітнішою стає тенденція переходу підприємств у повну власність їх персоналу. По суті, йдеться про створення кооперативної форми власності не шляхом об'єднання дрібних індивідуальних власників, а через придбання підприємства його персоналом. Також Франція є єдиною європейською країною з більшістю (60%) депозитів і кредитів під керуванням

кооперативних банків, тобто тих, які належать їх клієнтам [36]. Постанова № 2014-948 посилила роль держави як акціонера, так і як адміністратора, з такими ж повноваженнями, як і контрольний акціонер відповідно до чинного законодавства. Ця постанова спростила адміністративні правила, що застосовуються до державних акціонерів, та зменшила кількість процедур, зокрема щодо правил, що стосуються операцій з капіталом. Постанову ратифіковано Законом № 2015-990 від 6 серпня 2015 року про економічне зростання та рівність економічних можливостей. Закон також знову запровадив механізм, відомий як «пропозиції, зарезервовані для працівників», коли держава продає частку в компанії, акції якої котируються (стаття 31-2 Порядку № 2014-948). Кілька нових правил, що застосовуються до всіх компаній, включаючи держпідприємства, зокрема, стосуються діяльності державного акціонера, а саме: Закон 2014-384 від 29 березня 2014 року узагальнює подвійне право голосу в зареєстрованих компаніях. Закон № 2016-1691 від 9 грудня 2016 року «Про прозорість та боротьбу з корупцією» зокрема модернізував систему погодження винагороди керівників біржових компаній (стаття 161) шляхом введення обов'язкового голосу акціонерів будь-якого акціонерного товариства, цінні папери якого є допущені до торгівлі на регульованому ринку. Закон 2017-399 від 27 березня 2017 року про обов'язки материнських компаній і компаній-замовників (ст. L. 225-102-4 Комерційного кодексу Франції) передбачає обов'язок компаній або французьких груп певного розміру створювати і ефективно реалізувати «план пильності» [181].

У Польщі уряд провів фундаментальну зміну моделі корпоративного управління для держпідприємств, ліквідувавши Міністерство фінансів у 2017 році на основі висновків про те, що трансформація власності більше не потрібна, а приватизація чи розпорядження окремими частинами державної власності не є основною метою нагляду. Це означає новий підхід до управління Державним казначейством, у тому числі зміну ролі та значення компаній з акціонерним пакетом Державного казначейства. Уряд також визнав, що існуючі правила більше не відповідають очікуванням ринку і потребують

організаційних змін. Зокрема, уряд виявив, що значна кількість компаній з міноритарними пакетами акцій, які часто мають велике значення для економіки держави, виявилися поза межами реального впливу нормативних актів. Відображаючи ці зміни намірів і завдань уряду, у 2016 році було прийнято новий Закон «Про управління державним майном». Політика управління кожною компанією визначає власні цілі розвитку відповідно до закону та загальних вказівок Прем'єр-міністра. Відповідно до положень нового Закону про управління державним майном та з метою координації здійснення повноважень Державного казначейства в компаніях Прем'єр-міністр може визначати правила нагляду за власністю. У зв'язку з цим Прем'єр-міністр затвердив такі документи: Принципи корпоративного управління компаніями за участю Державного казначейства; Напрями політики власності у сфері розпорядження акціями, що належать Державному казначейству; Рекомендації щодо вибору та співпраці з аудиторською фірмою, яка перевіряє річну фінансову звітність компанії; Інструкція для підприємств за участю Держказначейства, які готують фінансову звітність за 2017 та за 2018 рік. Як відповідні нормативно-правові акти, так і інші документи мають бути змінені відповідно до потреб (конкретних термінів немає) [181].

У деяких країнах, таких як Аргентина, Бразилія, Чилі та Коста-Ріка, набір законів, що стосуються організаційно-правової форми держпідприємств і надають основу для управління та функціонування держпідприємств, залишається складним. Наприклад, багато держпідприємств у цих країнах були створені відповідно до законодавства з різними вимогами, тоді як деякі з їхніх дочірніх компаній мають різну корпоративну юридичну форму. Реформи для упорядкування цього складного набору законів мають бути пріоритетом для зацікавлених країн [181].

Зазначимо, в основі застосування всіх вищевказаних моделей стратегічного управління покладено виважену і доволі розгалужену нормативно-правову базу. Зазвичай, законодавчі акти, що регулюють відносини управління державними підприємствами мають свої відмінності в різних

країнах, однак всі вони, як правило, включають у себе норми зайнятості, правила інвестування та бюджетування, закупівлі, антимонопольних і конкурентних процедур, вимоги до проведення аудиторських перевірок та інші специфічні положення [Corporate governance of state -owned enterprises: A Toolkit / The World Bank. Washington: World Bank Publications, 2016. 388 с, с. 31]. Окрім того, необхідно відмітити, що у більшості країн діяльність державних акціонерних компаній підпадає під регулювання законів, які визначають правовий статус всіх акціонерних товариств незалежно від форми власності.

У деяких країнах з потужним державним сектором (Фінляндія, Норвегія, Швеція) застосовується такий правовий інструмент стратегічного управління державними компаніями як унормування політики власності шляхом прийняття відповідних документів на зразок резолюцій, рекомендацій. У таких документах визначаються орієнтири діяльності держави – акціонера та інших стейкхолдерів компаній державного сектору економіки і, як правило, встановлюються цілі управління державною власністю на перспективу, а також перелік державних підприємств, на які розповсюджується ця політика. У зв'язку з цим визначаються: критерії поділу державних підприємств на комерційні та некомерційні, забезпечення ефективності їх діяльності, права та обов'язки уповноважених агенцій з управління такими компаніями, вимоги до розкриття інформації та інше.

Висновки до розділу 1

1. Корпоративне право є складним міжгалузевим утворенням, змістом якого є сукупність суб'єктивних прав у сфері корпоративного управління та участі. У поєднанні із речовим та немайновим компонентом воно виступає об'єктом як господарсько-цивільного так і управлінського правовідношення.

За рахунок балансу публічних і приватних інтересів корпоративне право може виступити в якості інструменту, який з одного боку не допустив би

зворотного перерозподілу власності, в тому числі перегляду підсумків приватизації, а з іншого боку, став способом суспільного і державного контролю за використанням майна корпорацій, особливо тієї її частини, яка в силу вищевказаних критеріїв може бути визнана загальнонародною.

Можливо визначити корпоративні правовідносини як суспільні відносини, що регулюються нормами права і виникають, змінюються та припиняються між засновниками та учасниками юридичної особи і самою юридичною особою внаслідок реалізації ними своїх корпоративних прав. Корпоративні правовідносини між певним учасником та юридичною особою виникають з моменту державної реєстрації юридичної особи і діють до моменту припинення юридичної особи або до моменту виходу такого учасника зі складу учасників юридичної особи. Важливо відзначити, що сфера управлінської діяльності підприємств з державною часткою в Україні представляє собою взаємодію (солідаризацію) публічних та приватних інтересів, і вона вимагає чіткого визначення «компетенції» та «правоздатності» відповідних органів корпоративного управління.

2. Стан наукових досліджень корпоративних прав у національній правовій доктрині носить цілісний але не кодифікований характер, наукові дослідження проблематики корпоративних відносин відзначаються винятковим динамізмом та викликають обґрунтований інтерес серед науковців цивілістів, господарників та представників адміністративного права.

З погляду юридичної природи, фінансово-господарська діяльність підприємств з державною часткою в Україні є об'єктом комплексного правового регулювання. Це включає в себе використання інструментів господарського, фінансового та адміністративно-правового характеру, спрямованих на управління виробничо-господарською діяльністю, а також вирішення питань розподілу її результатів.

Водночас сфера управління підприємствами з державною часткою в Україні є сферою взаємодії між публічними та приватними інтересами. У цьому контексті важливо чітко визначити «компетенцію» та «правоздатність»

відповідних органів корпоративного управління. Корпоративне управління, отже, виступає як система заходів і правил, спрямованих на досягнення консенсусу між власниками та акціонерами та підвищення ефективності підприємства. Це досягається через збалансований взаємозв'язок між радою директорів і професійним менеджментом, сприяючи економічному зростанню підприємства.

Тип прийнятної моделі залежить від структури підприємства, яка існує в рамках ринкової економіки. Наголошено, що вдосконалення управління на підприємствах з державною участю відкриє можливості для підвищення ефективності, поліпшення економічних показників, дозволить підприємствам краще конкурувати з аналогічними підприємствами в приватному секторі, а також буде сприяти полегшенню доступу до капіталу, як позикового, так і акціонерного. На нашу думку, вдосконалення корпоративного управління на підприємствах з участю держави має стати пріоритетом в Україні на найближчу перспективу.

3. Світовий досвід функціонування державних підприємств відображає факт конкурентних переваг державної організації виробництва перед приватною стосовно умов, коли неможливо (або неефективно) організувати необхідне виробництво на приватній основі через недосконалість чи провали ринку.

Підприємства з державною часткою власності є впливовою силою світової економіки та відіграють значну роль у формуванні урядової стратегії та розвитку національної, регіональної та місцевої економік. Правовий статус підприємств з державною часткою власності характеризує особливості їх взаємин з державою та суспільством, передбачає існування певних прав і обов'язків. Ні в одній країні, як правило, немає єдиного законодавчого акта, який би регулював діяльність усіх державних підприємств. Практично кожне підприємство створюється і діє на підставі нормативно-правового документа державних установ, які регламентують методи контролю і управління з боку держави, а також регулюють фінансові та майнові відносини з державою і

ринком.

Досвід іноземних країн свідчить про існування чотирьох основних моделей корпоративного управління державними підприємствами: децентралізовану, консультативну, дуальну і централізовану. Втім, зазначені моделі досить рідко зустрічаються у «чистому» вигляді, і в різних країнах поєднуються елементи більш ніж однієї моделі. Слід зазначити, що більшість країн – членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) використовують дуальну модель, згідно з якою права держави як акціонера здійснюються двома міністерствами: галузевим міністерством та міністерством, завданням діяльності якого є корпоративне управління. В останні роки в багатьох країнах світу спостерігається тенденція переходу до централізованих структур управління державними компаніями.

Отже, варто зазначити, що хоча в певних країнах використовуються окремі елементи децентралізованих, консультативних або дуальних моделей, проте сьогодні у світі посилюються позиції саме централізованого варіанту здійснення управлінської діяльності стосовно державних підприємств.

РОЗДІЛ 2

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правове регулювання діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні

Нормативно-правове регулювання діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні зазнає постійних еволюційних змін. З одного боку вони викликані змінами нормативно-правового регулювання у господарсько-комерційній сфері, а з іншого еволюційними змінами у характері адміністративно-правового регулювання та процесі реформування органів державної виконавчої влади. Останнім важливим етапом для нас у часі є період масштабних євроінтеграційних, змін викликаних наданням Україні статусу держави кандидата у члени ЄС.

Останнім з вагомих кроків на цьому шляху було прийняття законопроекту 6013 про скасування Господарського кодексу України (Проект Закону про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період), який ВРУ ухвалила за основу 12 січня 2023 року. Зміни, передбачені проектом Закону про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період, спрямовані на удосконалення корпоративного управління в юридичних особах, заснованих на державній і комунальній власності, на підвищення інвестиційної привабливості країни, запровадження ефективних механізмів контролю за використанням об'єктів державної та комунальної власності, а також на усунення суперечностей між ЦК України та актами спеціального законодавства [131].

Цей законодавчий акт суттєво впливає на сферу корпоративних відносин

та нормативно-правового регулювання діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні. Водночас, стає очевидною і певна тенденція до поширення виключно приватно-правових засад заснованих на використанні принципів цивільного права. При цьому остаточного рішення про формування комплексної системи правового регулювання діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні та її механізму на рівні політичного рішення не прийнято. Саме війна демонструє необхідність комплексного підходу до цього питання. При цьому, не відкидаючи переваг приватно-правового регулювання та диспозитивних правових методів необхідно пам'ятати, що у надзвичайних умовах військового протистояння та певний час після його завершення та перемоги України буде існувати потреба у застосування інструментів публічного правового регулювання.

Підкреслюючи необхідність нарощування управлінського потенціалу держави за допомогою адміністративного права, треба враховувати потреби нових підходів до змісту адміністративно-правового регулювання відносин в економіці, що стала на ринковий фундамент. Тим більше, що багато питань адміністративно-правового регулювання в економічній сфері, залишаючись дискусійними, та не отримали рішення та підтримки.

Адміністративна наука за період свого існування має досить багатий багаж теоретичних встановлених форм і методів управління, але водночас сучасні реалії показали, що раніше існуючі форми та методи управління можуть і здатні трансформуватися, змінюватись і набувати нових значень.

Правова база, яка регламентує діяльність підприємців, нині перестав бути досить стійкою і що охоплює всі сторони підприємницької діяльності. Саме недосконалість правового регулювання є основною проблемою, яка стримує розвиток підприємництва в Україні, що неодноразово підтверджується у багатьох дослідженнях [133].

Джерелами корпоративного права є комплексна та структурована система, де їх складові частини взаємодіють у відносній субординації та ієрархічній підпорядкованості відповідно до логіки правового регулювання

корпоративних правовідносин. У формальному аспекті джерелами корпоративного права виступають результати нормотворчої діяльності державних органів та суб'єктів господарювання, а саме нормативно-правові акти та акти договірної характеру, що регулюють корпоративні правовідносини.

Основні принципи побудови системи джерел корпоративного права визначаються їх конституційністю і законністю. Конституційність у цьому контексті передбачає суворе відповідності всіх джерел права основним принципам корпоративного регулювання, що закріплені у Конституції України. Законність вказує на обов'язковий відповідності підзаконних актів вимогам законів, на основі та в розвиток яких приймаються згадані нормативно-правові акти. Кодифікованими джерелами корпоративного права в Україні є Цивільний кодекс України та спеціальні закони.

О. Р. Кібенко правильно стверджує, що істотні особливості має правовий статус господарських товариств, які створюються у сфері спільного інвестування, банківської, страхової і депозитарної діяльності, на ринку цінних паперів та деяких інших сферах підприємницької діяльності. Правовий статус цих господарських товариств визначається спеціальним інвестиційним, банківським, страховим, біржовим законодавством, законодавством, що визначає правовий статус професійних учасників фондового ринку [49].

За допомогою правового регулювання закріплюються та охороняються суспільні відносини, забезпечуються захист їх суб'єктів, або, навпаки, забороняються певні суспільні відносини, а відповідна поведінка визнається протиправною. Правове регулювання може бути спрямоване зміну характеру суспільних відносин у певній сфері або стимулювання розвитку певних суспільних відносин у рамках цієї сфери. Правове регулювання може сприяти виникненню та формуванню нових відносин та суспільних явищ з метою розвитку відповідних сфер людської діяльності.

У науковій правовій літературі наголошується, що сфера правового регулювання охоплює стійкі відносини, щодо самостійні підсистеми людської

діяльності та включає найбільш важливі відносини між соціальними спільнотами, всередині цих спільностей, між окремими особами, які потребують правового регулювання та можуть регулюватися правом, тобто можуть пройти через свідомість людей, формуючи їхню волю та поведінку

Необхідність нормативного правового регулювання громадських відносин визначає законодавчий чи інший уповноважений нормотворчий орган. Їхні відповідні рішення про необхідність такого регулювання знаходять відображення у динаміці розвитку сфери правового регулювання залежно від зміни інтересів учасників суспільних відносин, економічного, соціального, духовно-культурного рівня суспільства на даному етапі його розвитку, інших факторів. У юридичній науці набула досить широкого поширення концепція розширення сфери правового регулювання та, відповідно, нормативної основи правової системи. Доказом її, як часто вважають, служить зростання законодавчого масиву, поширення законодавчого регулювання на нові суспільні відносини, що знову виникли або раніше не регулюються законом.

Нормативне регулювання у сенсі є встановлення загальнообов'язкових правил (вимог, стандартів) для цілеспрямованого на певну сферу. Причому на сьогодні виділяють, перш за все, два основні різновиди нормативного регулювання – соціальне та технічне. Під соціальним (нормативним) регулюванням прийнято розуміти встановлення обов'язкових застосування правил, які впливають поведінка людей. До засобів такого регулювання відносять різні соціальні норми: це правові, а й корпоративні норми, і норми моралі, і звичаї, і судові правові позиції, і т.д.

У цьому основна роль системі соціального регулювання зазвичай визнається за правовим регулюванням. Говорячи про правове (нормативне) регулювання, під ним зазвичай розуміють встановлення загальнообов'язкових правових норм, які покликані впорядкувати суспільні відносини, що виникають між громадянами, юридичними особами та державою. І ключовими тут є кілька загальновідомих постулатів: по-перше, правове регулювання розраховане невизначене коло суб'єктів права (громадян, юридичних, держава); по-друге, це

регулювання призначене для регламентації відносин між суб'єктами права; по-третє, вони розробляються державою, яка забезпечує їхню примусову силу.

Нормативно-юридичне регулювання - це система діяльності, що здійснюється у встановлених процесуальних формах органами державної та місцевої влади, використовуваних ними способів та коштів (юридичних установлень, юридичних норм, комплексів юридичних норм) спрямованих на встановлення та реалізацію певних моделей суспільних відносин.

Отже, серед спеціальних джерел корпоративного права включаються нормативно-правові акти, що стосуються діяльності підприємств, регулювання фондового ринку, інвестиційної сфери тощо. У сфері корпоративного законодавства можна виділити дві групи законів: ті, що безпосередньо регулюють правовий статус господарських товариств, та ті, що, однаково, пов'язані з їхньою діяльністю. Ця концепція ґрунтується на визначенні особливих, так званих «похідних» форм господарських товариств, таких як фондова біржа, холдингова компанія, банк, страхова компанія тощо, для яких законодавством передбачаються специфічні вимоги. З точки зору характеру корпоративних правовідносин джерела корпоративного права можна розподілити на джерела внутрішньо-корпоративного та корпоративного права, які встановлюють норми для відносин, пов'язаних зі створенням, функціонуванням і ліквідацією господарських товариств, включаючи внутрішньо-корпоративні відносини.

До внутрішніх джерел корпоративного права відноситься корпоративний договір, який представляє собою нормативний документ і містить положення корпоративного права. Цей договір визначає загальні права і обов'язки сторін у сфері корпоративних відносин, надаючи їм довготривалий і стабільний характер, такий як, наприклад, засновницький договір юридичної особи. Окрім того, важливу роль серед внутрішніх джерел корпоративного права відіграють локальні нормативно-правові акти, такі як статут, правила внутрішнього трудового розпорядку, які є чинними лише в межах конкретного підприємства, установи чи організації.

До загальних нормативно-правових джерел треба відносити нормативні акти, які регулюють порядок здійснення господарської (підприємницької) діяльності в Україні: ЦК України від 16 січня 2003 р. [166]; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави» від 11 лютого 2004 р. № 155 [114]; Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. [96] та Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [108]; Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 2210-III [116]; Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III [103]; Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 року № 3528-IV [129]; Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII [117]; Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР [124]; Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV [125]; Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 996-XIV [104]; Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII [102]; Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII [112]; Закон України «Про акціонерні товариства» від 27 липня 2022 року № 2465-IX [101]; Закон України «Про Фонд державного майна України» від 9 грудня 2011 року № 4107-VI [128]; Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 року № 185-V [127]; Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. [130]; Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-IV [111]; Закон України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» від 7 лютого 2002 р. [120]; Закон України «Про ринки

капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV [125]; Закон України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР [110]; Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 року № 2658-III [123], Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» від 16 червня 2011 року № 3531-VI [122], Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо здійснення моніторингу потенційних загроз національній безпеці України у сфері економіки» від 1 квітня 2022 року № 2182-IX [106], та Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII, доповнений важливими положеннями відповідно до Закону України № 2257-IX від 12.05.2022 року [126].

Зокрема у ЦК України визначено, що права учасників юридичних осіб (корпоративні права) - це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства [166]. Корпоративні права особи виникають з моменту, коли вона стає власником частки (акції, паю або іншого об'єкта цивільних прав, який свідчить про її участь в юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи. Закон може встановлювати обмеження щодо володіння корпоративними правами для певних осіб. Також закон може визначати умови та/або обмеження для конкретних осіб щодо здійснення певних корпоративних прав. Корпоративні відносини охоплюють відносини між учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) юридичних осіб, включаючи ті, що виникають до державної реєстрації юридичної особи, а також відносини між самою юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) щодо виникнення, здійснення, зміни і припинення корпоративних прав [166].

Податковий кодекс України містить базове для нормативно-правового регулювання визначення корпоративних прав (у тому числі корпоративних

прав держави). Відповідно 14.1.90. корпоративні права - права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [96].

Відповідно до положень Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 року № 2658-III його норми стосуються відносин, які виникають у процесі оцінки майна та майнових прав, що належать громадянам та юридичним особам України як на території країни, так і за її межами. Вони також охоплюють відносини з фізичними та юридичними особами інших держав на території України та за її межами, за умови, що угода укладена відповідно до законодавства України, і включають в себе використання результатів оцінки та провадження професійної оціночної діяльності в Україні. [123].

Постанова КМУ «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави» від 11 лютого 2004 р. № 155 [114] визначає, що корпоративні права держави - це право держави, яка має частку в статутному капіталі підприємства, охоплює в собі ряд повноважень, визначених установчими документами та законодавством. Ці корпоративні права включають у себе управлінські повноваження над господарським товариством, отримання від нього частки прибутку у вигляді дивідендів, а також права на активи у разі ліквідації, деталізовані законодавством та установчими документами. Обсяг корпоративних прав держави визначається таким чином, щоб забезпечити контроль за прийняттям стратегічних рішень стосовно господарських товариств, які мають ключове значення для економіки та безпеки держави чи конкретного регіону.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 2210-III [116] визначає базову

нормативно-правову категорію для сфери корпоративних відносин, поняття – контролю. Зокрема, контроль – це вирішальний вплив одного чи декількох пов'язаних юридичних та/або фізичних осіб на господарську діяльність суб'єкта господарювання чи його сегмента реалізується безпосередньо або через інших осіб, зокрема через: право володіння чи користування всіма активами чи їх значною частиною; право, що надає вирішальний вплив на формування складу, результати голосування та рішення органів управління суб'єкта господарювання; укладення договорів і контрактів, які дозволяють визначати умови господарської діяльності, надавати обов'язкові вказівки або виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання; заміщенню посади керівника, заступника керівника спостережної ради, правління, іншого наглядового чи виконавчого органу суб'єкта господарювання особою, яка вже обіймає одну чи кілька із зазначених посад в інших суб'єктах господарювання; обійманню більше половини посад членів спостережної ради, правління, інших наглядових чи виконавчих органів суб'єкта господарювання особами, які вже обіймають одну чи кілька із зазначених посад в іншому суб'єкті господарювання. [116].

Статтею 2 Закону України Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III [103] визначено іншу базову категорію «істотна участь», як або опосередковане володіння однією особою, індивідуально чи у спільності з іншими особами, де 10 відсотків і більше статутного капіталу, або право голосу акцій чи паїв юридичної особи, надає можливість значного впливу на управління чи діяльність цієї юридичної особи. Визнається власником опосередкованої значущої участі будь-яка особа, незалежно від того, чи реалізує вона контроль над прямим власником участі в юридичній особі, чи контроль над будь-якою іншою особою в ланцюжку володіння корпоративними правами такої юридичної особи. Термін «ланцюг володіння корпоративними правами юридичної особи» означає інформацію про ключових учасників юридичної особи, включаючи дані про ключових учасників на першому та кожному наступному рівні володіння корпоративними

правами цієї юридичної особи [103].

Також визначено категорію «рівень володіння корпоративними правами юридичної особи» - відносини що стосуються володіння корпоративними правами юридичної особи, регулюються між даною юридичною особою та її учасниками. У випадку, коли всі учасники цієї юридичної особи є фізичними особами, така юридична форма має лише один рівень володіння корпоративними правами, і термін «учасник юридичної особи» вказує на особу, що володіє корпоративними правами цієї юридичної особи [103].

Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III [103] також нормативно закріплено категорію «організації ефективної системи корпоративного управління», як право Національного банку України встановлювати вимоги до банківської групи та/або підгруп банківської групи на консолідованій та субконсолідованій основі та окреслено зміст організація корпоративного управління, через систему внутрішнього контролю, у тому числі систему управління ризиками, юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не відповідає обсягам та складності видів діяльності, які ця юридична особа має намір здійснювати як банк згідно зі стратегією та/або бізнес-планом [103].

Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 року № 3528-IV дає визначення категорії корпоративне підприємство - господарське товариство, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується та розпоряджається холдингова компанія [129].

Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII [117] наголошує, що інвестиційна діяльність забезпечується шляхом реалізації інвестиційних проектів і проведення операцій з корпоративними правами та іншими видами майнових та інтелектуальних цінностей [117].

Законом України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР [124] визначено, що іноземні інвестиції можуть здійснюватися у вигляді акцій, облігацій, інших цінних паперів, а також

корпоративних прав (прав власності на частку (пай) у статутному капіталі юридичної особи, створеної відповідно до законодавства України або законодавства інших країн), виражених у конвертованій валюті [124].

У Законі України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV [125] надається визначення різновидів емісійних цінних паперів, до яких входять, серед іншого, акції корпоративних інвестиційних фондів та корпоративні облигації. Однак особливий інтерес викликають положення, визначені в статті 76 «Корпоративне управління у професійних учасниках ринків капіталу та організованих товарних ринків». Зазначені положення статті встановлюють мету та принципи корпоративного управління. Організація корпоративного управління у професійних учасниках ринків капіталу та організованих товарних ринків має на меті запобігання завданню шкоди клієнтам такого учасника або створенню загрози інвестиціям, виконання вимог законодавства про ринки капіталу та організовані товарні ринки та уникнення ризиків, які можуть зачіпати цілісність ринків та стабільність їх функціонування. Одночасно принципи організації внутрішньої структури професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків включають ефективне управління, розподіл обов'язків, нагляд за операційною діяльністю, вирішення та регулювання конфліктів інтересів та відповідальність за належну організацію корпоративного управління [125].

Також особливий інтерес представляє визначена у зазначеному законодавчому акті структура звіту про корпоративне управління. Якщо емітент є фінансовою установою, звіт про корпоративне управління складається відповідно до вимог цього Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» та Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг». Якщо емітент не є фінансовою установою, звіт про корпоративне управління складається відповідно до вимог Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV [125].

Звіт щодо корпоративного управління повинен включати наступну

інформацію: одне з посилань, зокрема вказане власний кодекс корпоративного управління, яким емітент керується, або кодекс корпоративного управління оператора організованого ринку капіталу, об'єднання юридичних осіб або Кодекс корпоративного управління, затверджений Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (в такому випадку емітент також надає посилання на текст відповідного кодексу у публічному доступі); повну інформацію про практику корпоративного управління, яка виходить за межі законодавчих вимог (емітент надає інформацію про практику корпоративного управління); пояснення відносно відхилень емітента від конкретних положень кодексу корпоративного управління, разом із вказівкою частини кодексу, з якої відхиляється емітент. У випадку відхилення від окремих положень кодексу корпоративного управління, емітент має пояснити причини своїх дій [125].

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 996-XIV [104] містить визначення категорії «група» - група юридичних осіб, що складається з підприємства, яке контролює інші підприємства (материнське підприємство), та всіх підприємств, які ним контролюються (дочірніх підприємств).

Водночас Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII [102] виділяє категорію «звіт про управління» - документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності.

Безумовно центральне місце серед нормативно-правових актів у досліджуваній сфері посідає Закон України «Про акціонерні товариства» від 27 липня 2022 року № 2465-IX [101]. На це власне зазначає саме визначення цього суб'єкта відносин, - акціонерне товариство - це господарське товариство, статутний капітал розділений на конкретну кількість часток ідентичної номінальної вартості, а корпоративні права акціонерів підтверджуються акціями (акція товариства свідчить про корпоративні права акціонера стосовно відповідного акціонерного товариства). Крім того, у законі надається

визначення «корпоративний договір». Це угода, в якій акціонери зобов'язуються здійснювати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх здійснення. Також у цьому нормативно-правовому акті згадується «модель корпоративного управління», яка впроваджується в товаристві. Окремий розділ присвячений «корпоративному секретареві» та його юридичному статусу [101].

Посадові особи акціонерного товариства (далі - посадові особи товариства) не можуть включати в себе народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів України, керівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, посадових осіб місцевого самоврядування, військовослужбовців, нотаріусів, представників органів прокуратури, судових установ, Служби безпеки України, Національної поліції України, державних службовців, інших осіб, що визначені Законом України «Про запобігання корупції», за винятком випадків, коли вони здійснюють управлінські функції щодо корпоративних прав держави та представляють інтереси держави в наглядовій раді або раді директорів товариства. Виключенням також є випадки, коли посадові особи органів місцевого самоврядування здійснюють управлінські функції щодо корпоративних прав територіальної громади та представляють інтереси цієї громади в наглядовій раді або раді директорів товариства [101].

Закон України «Про акціонерні товариства» від 27 липня 2022 року № 2465-IX наголошує, що у випадку державних керуючих холдингових компаній, державних акціонерних товариств та державних холдингових компаній, єдиним засновником та акціонером яких є держава, товариств, що перебувають у процесі приватизації та корпоратизації, - у період до виконання плану приватизації (розміщення акцій) та товариств, більше 50 відсотків акції яких належать державі або територіальній громаді застосуванню також підлягають інші спеціальні закони щодо таких акціонерних товариств [101]

Водночас наголосимо, що термін «корпоративне управління» не знаходить свого відображення у тексті законодавства, хоча містить відсилання

до діючого Закону України «Про акціонерні товариства» (наприклад, про це йдеться у ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»).

Закон України «Про Фонд державного майна України» від 9 грудня 2011 року № 4107-VI визначає, що «Фонд державного майна України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що реалізує державну політику у сфері приватизації, оренди, використання та відчуження державного майна, управління об'єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами держави щодо об'єктів державної власності, що належать до сфери його управління, а також у сфері державного регулювання оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності» [128].

Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» від 16 червня 2011 року № 3531-VI наголошує, що «метою цього Закону є визначення особливостей управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі та розробці шляхів підвищення ефективності функціонування підприємств оборонно-промислового комплексу з метою забезпечення контролю за їх діяльністю. Серед об'єктів управління державною власністю в оборонно-промисловому комплексі знаходяться: майно державних підприємств оборонно-промислового комплексу, включаючи казенні підприємства, що входять до складу Державного концерну «Укроборонпром»; майно, передане у визначеному порядку Державному концерну «Укроборонпром»; пакети акцій, належні державі та входять до статутних капіталів акціонерних товариств, що здійснюють діяльність в оборонно-промисловому комплексі, та передані у визначеному порядку для управління Державному концерну «Укроборонпром» [122].

До інших підзаконних нормативно-правових актів у сфері корпоративного управління необхідно віднести: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 22.10.2015 р. №1331 «Про внесення змін до Методичних рекомендацій застосування критеріїв визначення

ефективності управління об'єктів державної власності» [107]; Декрет Кабінету Міністрів України № 24-92 від 31 січня 1992 р. «Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств» [109]; Постанова КМУ від 2 серпня 1999 р. № 1406 «Про затвердження Методики оцінки державних корпоративних прав» [113]; Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку №1591 від 19.12.2006р «Про затвердження Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів» [115].

Упевненим прикладом зміни повноважень у сфері публічно-правового управління корпоративними правами можуть слугувати і нещодавні правові новели законодавства щодо подання передбаченої Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» інформації щодо кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи або про його відсутність.

У своїй сукупності ці нормативні акти створюють правові засади регулювання корпоративних відносин, які ускладнені у умовах реалій сучасного «протистояння» у національній правовій системі двох наукових доктрин – цивільного та господарського права.

Частина документів у цій сфері є національною адаптацією визнаних на міжнародному рівні нормативних документів. Так, свого часу КМУ затвердив розроблені Мінекономрозвитку «Основні засади впровадження політики власності щодо суб'єктів господарювання державного сектору економіки» [5]. Документ розроблено з урахуванням кращих світових практик політики власності державних підприємств, зокрема OECD Guidelines on Corporate Governance of SOEs (Рекомендації щодо корпоративного управління державними підприємствами Організації економічного співробітництва та розвитку).

Подібним нормативно-правовим актом. також є Кодекс корпоративного управління. Він був розроблений відповідно до Принципів Корпоративного Управління ОЕСР/Великої двадцятки, які слугують міжнародним стандартом

корпоративного управління. Кодекс також враховує рекомендації Підсумкового звіту Комітету IOSCO з корпоративного управління на зростаючих ринках та ринках, що розвиваються. Звіт IOSCO включає інформацію про пріоритети та практику регуляторів фондових бірж у всьому світі. Рекомендації Кодексу щодо розкриття інформації відповідають принципам Керівних принципів передової практики щодо розкриття інформації у корпоративному управлінні UNCTAD. Крім того, Кодекс враховує положення Методики корпоративного управління IFC8 та інших національних кодексів які використані у процесі його розробки [51].

Сьогодні існує необхідність перенесення нормативного забезпечення управління державною власністю на законодавчий рівень. Іншими словами, головним концептуальним підходом, який впливає з конституційних положень, повинно бути включення більшості правил, що визначають повноваження та методи дії органів виконавчої влади та інших суб'єктів у процесі управління державною власністю, в єдиному кодифікованому нормативно-правовому акті..

У змісті цього нормативно-правового акту необхідно визначити адміністративно-правовий статус об'єктів державної власності, включаючи:

- регулювання адміністративно-правового статусу державних підприємств, організацій, установ, включаючи органи державної влади, та визначення повноважень їх керівників та адміністрації у сфері управління державною власністю.

- визначення правового режиму державного майна, порядку його закріплення та передачі, включаючи внутрішні пересування, та проведення інвентаризації об'єктів державної власності.

- встановлення сучасного порядку призначення та укладення контрактів із керівниками державних підприємств, з особливим наголосом на відповідальність за ефективне використання та збереження об'єктів державної власності.

- забезпечення стандартизації в сфері підготовки та узагальнення

інформації про наявність та стан об'єктів державної власності на основі систематичного бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

- заборона передачі об'єктів державної власності за межі визначених законодавством способів, включаючи заборону передачі такого майна при заснуванні недержавних суб'єктів господарювання без відповідного рішення Кабінету Міністрів України [63].

Реалізація подібних заходів можна реалізувати через нормативно-правову кодифікацію. Тобто, зазначені вище нормативно-правові акти має бути кодифіковано у формі «Кодексу корпоративного права України», який має складатися з окремих розділів, що охоплюють різні інститути корпоративних відносин. Зазначений нормативно-правовий акт необхідно побудувати виходячи з поширеної у національній правовій системі моделі пандектної будови кодексу. До загальної частини Кодексу корпоративного права України необхідно включити положення щодо загальних засад (принципів) здійснення корпоративного управління, суб'єктивного складу учасників корпоративних відносин, положення щодо об'єктів корпоративного управління та особливостей і юридичної природи корпоративних прав, порядку застосування міжнародно-правових актів. До спеціальної частини Кодексу корпоративного права України необхідно віднести положення щодо регулювання формування та змісту кодексів корпоративного управління, порядку здійснення моніторингу у сфері корпоративного управління, відповідальності суб'єктів та її меж, порядку здійснення корпоративного управління у надзвичайних умовах (надзвичайний стан або військовий стан), порядок вирішення корпоративних спорів.

2.2 Корпоративні правовідносини за участі підприємств з державною часткою власності у структурі адміністративно-правових відносин

Підприємства з державною часткою власності виникли в результаті приватизації, під час докорінних соціально-економічних змін практично одразу

після набуття Україною незалежності у 1991 році. Приватизаційне законодавство як один з найпоширеніших способів приватизації передбачало свого часу перетворення державних підприємств у акціонерні товариства (відомий як процес акціонування).

На даний момент управління акціями, що належать державі, має надзвичайно важливе значення – більш істотне, ніж управління чисто державними підприємствами, з точки зору як вартісної характеристики відповідних об'єктів, так і їх перспективності для майбутнього.

Участь держави в товариствах є найбільш сучасною та ефективною формою присутності в національній економіці, яка дозволяє забезпечувати державно-приватне партнерство, розміщувати цінні папери колишніх суто державних підприємств на фондовому ринку, залучати в них приватні інвестиції та оперативно змінювати розміри пакетів акцій, що знаходяться в державної власності.

Крім того, акціонування компаній та підготовка ними публічної звітності відкривають широкі можливості для залучення кредитних ресурсів, у тому числі із іноземних джерел. Зазначені зміни досить часто уособлюють з реформами цивільно-господарської сфери. Водночас, варто пам'ятати і про істотне значення публічного сегменту таких правовідносин.

Адміністративне право на початку 90-х років. XX ст. зіткнулося тут із абсолютно новим завданням. Якщо раніше при управлінні державними підприємствами, установами, іншими об'єктами державної власності переважно використовувався адміністративно-правовий інструментарій, розроблений ще радянськими вченими, то публічно-правовий механізм управління акціями (частками) юридичною наукою мало досліджувався.

Розширення кола відносин, регульованих корпоративним законодавством, суттєво збільшується з часом. Сьогодні відбувається активізація дослідження питання про юридичну природу корпоративних правовідносин, суб'єктивних корпоративних прав та обов'язків.

Істотною доктринальною проблемою на сучасному етапі розвитку

правової науки може вважатися те, що поняття суб'єктивного корпоративного прав, корпоративних правовідносин, які перебуваючи між собою в нерозривному зв'язку, не набули логічного завершеного концептуального характеру, у зв'язку з чим констатується дискусійність змісту поняття корпоративних прав.

Сучасна правова доктрина визначає корпоративні правовідносини як відносини пов'язані з участю у корпоративних організаціях чи з керуванням ними. Однак в умовах відсутності єдиної системи корпоративних прав та обов'язків, принципів корпоративного права, нормативно встановлених особливостей здійснення (виконання) корпоративних прав та обов'язків, спеціальних способів захисту корпоративних прав безпосередньо в законодавстві формулювання корпоративних правовідносин залишається невизначеним у своєму змісті. Існують і пов'язані з цією обставиною загальніші проблеми системи права та законодавства, зумовлені стихійністю та непослідовністю правотворчої діяльності в сучасних умовах.

Отже, потрібне глибоке осмислення природи регульованих відносин, розгорнуте науково-практичне обґрунтування, формулювання ключових висновків у наукових дослідженнях, а головне — у програмних документах щодо реформи корпоративного законодавства.

Вирішення завдання внутрішнього узгодження норм цивільного законодавства з публічно-правовими вимогами втіленими у завданнях адміністративного права вимагатиме конкретизації норм, що стосуються змісту корпоративного права, структури та характеру корпоративних відносин, встановлення зримого вододілу між зобов'язальним та корпоративним правом та законодавством, визначення меж застосування загальних положень адміністративного права до корпоративних правовідносин.

У правовій доктрині прийнято наступні поширені варіанти тлумачення категорії корпоративних правовідносин:

- корпоративні відносини як досить чітко відокремлена група відносин господарського характеру, що інтенсивно розвиваються, і пов'язані зі

створення юридичних осіб корпоративного типу, участі в них і пов'язаних з такою участю зобов'язанням;

- корпоративні відносини є відносинами, пов'язаними з «правом участі» в корпорації, а також відповідними зобов'язаними відносинами між засновниками (учасниками) та корпорацією;

- корпоративні права замкнуті правами учасників господарських товариств, а поняття корпоративного права охоплює як «права участі» в юридичній особі, так і відповідні зобов'язальні права;

- корпоративні правовідносини охарактеризовані спеціальним підвидом відносних правовідносин, який має наділятися самостійним значенням та позиціонуватися окремо від зобов'язальних та реституційних відносних правовідносин

- корпоративні відносини включають обов'язкові відносини між засновниками (учасниками) і корпорацією.

Проте у зазначених визначеннях взагалі не йдеться о певних межах та формах участі держави у корпоративних відносинах. Зрозуміло, що у першу чергу відносини корпоративного характеру є відносинами «членства» у складі відповідного корпоративного утворення. Підкреслимо, що така участі держави носить особливу форму.

Відносини щодо членства та участі різноманітні, мають різну природу (не завжди юридичну), внаслідок чого спочатку не передбачають можливості їх правового регулювання єдиним методом, що перешкоджає їх універсалізації, структуруванню за одноманітним системним принципом.

Приклади таких відносин дуже численні, не пов'язані між собою, можуть бути виявлені в різних сферах суспільного життя.

Стосовно статусу та компетенції органів державної влади наголосимо, що ознаки правосуб'єктності в публічному праві не співпадають і не повинні співпадати зі статусом юридичної особи у приватному праві. Цьому знаходиться цілком просте пояснення: для здійснення публічно-владних функцій статус юридичної особи, зокрема корпорації, не є обов'язковою і

необхідною умовою.

Ще раніше в адміністративно-правовій науці було визнано недоцільним застосування терміну «юридична особа» в адміністративному праві ще й тому, що це створює небезпеку «затемнення» самого поняття як адміністративної, так і цивільної правоздатності.

Усі приклади членства поєднує одне — спільність інтересів, єдність цілей, необхідність знаходження певної спільності-колективі, що має організаційні ознаки.

Але істотно роз'єднує іншу (головну) обставину — відсутність загальної смислової та нормативної єдності у взаємодії членів-учасників, підстави виникнення та характер зв'язку учасників-членів, неочевидність виникнення правових наслідків від спільної діяльності членів (як для третіх осіб, так і для кожного члена окремо), очевидно і відсутність виявленої вище ознаки організаційної єдності та правосуб'єктності корпорації у цивільному праві.

Факт членства який завжди породжує юридичні наслідки, які безпосередньо виникають із відносин із членству для залученого до нього особи.

Звідси випливає, що поняття членства не має шуканого правового змісту і змісту, не є єдиною ознакою корпорації в праві, не може вважатися попередниками виникнення корпоративних правовідносин.

У той же час, корпоративні правовідносини немислимі поза юридичною особою - корпорацією, на що слід було б, на наш погляд, вказати безпосередньо в законодавстві.

По суті, за своїм змістом корпоративні правовідносини охоплюють три види правовідносин:

- правовідносини участі (членства), що опосередковують майнову та немайнову участь у діяльності корпорації її учасників;
- похідні від правовідносин участі і залежні правовідносини, для виникнення яких, крім участі, потрібні додаткові юридичні факти, якими є акти органів управління корпорації

- відносини публічно-правового контролю у разі правовідносин за участю підприємств з державною часткою власності.

У свою чергу, кваліфікація відносин щодо участі в корпоративній організації може відрізнятися помітною своєрідністю у зв'язку з розпливчастістю та неточністю законодавчого формулювання «участь у корпоративній організації».

Таким чином, реалізація різноманітних інтересів груп учасників призводить до виникнення корпоративних відносин, які підпадають під контроль корпоративного права. В термінах «корпоративного права» можна виділити два підходи: об'єктивний та суб'єктивний. Об'єктивно, корпоративне право представляє собою сукупність норм, які регулюють та захищають корпоративні відносини між учасником та підприємством, а також між самими учасниками стосовно управління майном (в широкому розумінні), яке належить підприємству протягом його існування. В об'єктивному сенсі, корпоративне право є системою юридичних норм, які регулюють майнові, немайнові та організаційні аспекти відносин між учасниками (засновниками) та підприємством, а також між самими учасниками (засновниками) стосовно набуття, здійснення та припинення корпоративних прав. У суб'єктивному вимірі корпоративне право визначає межі дозволеної поведінки суб'єктів у корпоративних правовідносинах, включаючи управління підприємством, отримання дивідендів, майна при припиненні юридичної особи, а також отримання інформації, що впливає з корпоративних прав.

Як було відзначено в першому розділі нашої роботи, особа, що бере участь у корпоративних правовідносинах, є предметом особливого інтересу. Однією з ключових тем, яка привертає увагу дослідників і займає важливе місце в правовій доктрині, є питання участі осіб у корпоративних правовідносинах, зокрема, їхнє набуття корпоративних прав, особливостей їх здійснення та інше. Основна проблема полягає в недостатній законодавчій регламентації корпоративних правовідносин, відсутності чіткого тлумачення спеціальної термінології на законодавчому рівні та застарілості окремих

нормативно-правових актів. Суспільні відносини у сфері корпоративного права стрімко розвиваються, але відсутність відповідних правових норм ускладнює їх ефективне регулювання. Це призвело до розбіжностей в правовій доктрині, а загальне узагальнення судової практики та рекомендацій судових органів, які повинні базуватись на спеціальному законодавстві, стає все більш важливим регулятором відносин у сфері корпоративного права.

Так, зокрема, у сфері правової доктрини відсутнє чітке визначення поняття учасника (суб'єкта) корпоративних правовідносин. Замість цього існує ряд різних підходів до концепції корпоративних правовідносин, які в різних дослідженнях можуть мати відмінне смислове навантаження. Це, в свою чергу, визначає різноманітність учасників цих відносин. Розуміння суб'єктного складу корпоративних правовідносин має практичне значення, оскільки воно є основою для надання окремим суб'єктам можливості захисту своїх порушених прав, які виникають у зв'язку з цими відносинами, включаючи можливість судового захисту.

Як наголошує В. Цикало: «Правова природа будь-якого правовідношення, у тому числі корпоративного, не може бути встановлена без вирішення щонайменше двох питань: про сферу існування цього правовідношення та його суб'єктний склад. Наука корпоративного права не дає однозначної відповіді на ці питання. Вони стали предметом чи не найбільших дискусій серед дослідників корпоративного права» [168].

О. Ф. Скакун стверджує, що структура правовідносин містить основні елементи правовідносин (суб'єкти) і доцільний спосіб зв'язку між ними з приводу соціального блага або забезпечення публічних і приватних інтересів на основі суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, повноважень і юридичної відповідальності [149, с. 525].

Не зважаючи на розбіжності у трактуванні структури правовідносин, можемо зазначити, що усі науковці до елементів правовідносин включають їх суб'єктів як «носіїв» і «реалізаторів» правоздатності, дієздатності й правосуб'єктності. Така єдність думок не йде у розріз із розумінням складу

правовідносин, яке сьогодні домінує у вітчизняній юридичній науці, і згідно з яким до складу правовідносин включають суб'єктів і об'єктів правовідносин та їхній юридичний зміст (сукупність прав і обов'язків сторін). Такі позиції знаходимо у низці інших наукових робіт [41].

Якщо перейти з площини загальної теорії у галузь адміністративного права, то суб'єктом адміністративного права, зазвичай, визначають учасника суспільних відносин, який має суб'єктивні права та виконує суб'єктивні обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами [1, с. 214–215].

Т. О. Коломоець вважає, що суб'єкт адміністративного права – це юридична чи фізична особа, що є носієм прав і обов'язків у сфері державного управління, передбачених адміністративно-правовими нормами, та має здатність надати права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати [2, с. 78].

В. Б. Авер'янов акцентував увагу на тому, що, на відміну від суб'єкта адміністративних правовідносин, суб'єкт адміністративного права має лише потенційну здатність вступати у правовідносини. Він вважав, що суб'єкт адміністративних правовідносин – це фактичний носій правових зв'язків, тобто він обов'язково в них бере реальну участь, а суб'єкт адміністративного права є, так би мовити, претендентом на цю участь [1, с. 95].

В. К. Шкарупа, Ю. А. Ведерніков визначали суб'єкта адміністративного права як носія (власника) прав та обов'язків у сфері державного управління, передбачених адміністративно-правовими нормами, здатного надати йому права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати. Вчені розмежовували суб'єкта адміністративного права та суб'єкта адміністративних відносин, звертаючи увагу на певні умови, за яких суб'єкт адміністративного права стає суб'єктом адміністративних правовідносин, а саме: наявність адміністративно-правових норм, що передбачають права й обов'язки суб'єкта, адміністративна правоздатність і дієздатність суб'єкта, підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин [15, с. 40–41].

О. В. Бачун, досліджуючи правовий статус суб'єктів адміністративного

судочинства, звертає увагу на те, що категорія „суб’єкт права” може вивчатись лише у контексті правовідносин, які ним породжені і в межах яких він існує [9, с. 9].

О. І. Миколенко зазначає, що суб’єкт права як особа, що володіє правосуб’єктністю, може й не бути в певний момент учасником правовідносин, у тому числі й адміністративного процесу, проте в будь-якому випадку учасником правовідносин може бути лише суб’єкт права [80, с. 146–147].

О. В. Кузьменко, досліджуючи проблеми сутності співвідношення понять «суб’єкти процесу (провадження)» і «учасники процесу (провадження)» пропонує визначити суб’єкта адміністративного процесу із застосуванням онтологногносеологічного підходу. Суб’єктом адміністративного процесу визначається носій прав і обов’язків з реалізації процесуальної діяльності у сфері публічного управління, здатний надати права реалізовувати, а покладені обов’язки виконувати; учасником вчена називає реально існуючого індивіда адміністративного процесу [68, с. 176].

У результаті аналізу визначень поняття суб’єкта адміністративного права, Т. О. Мацелик наголошує, що можна дійти висновку, по-перше, про те, що спільним у всіх визначеннях є акцентування уваги вчених на адміністративно-правових нормах, які передбачають, встановлюють, формулюють права та обов’язки суб’єктів адміністративного права, щодо інших характеристик, які безпосередньо впливають із першої, то можна констатувати використання різних юридичних конструкцій, а саме: «має та виконує», «здатний», «бере участь», «може вступати» [76].

Окремо наголосимо, що сьогодні науковці, досліджуючи суб’єкт правовідносин, відмежовують його від суб’єкта права, зважаючи на те, що правовідносини – не єдина форма реалізації норм права. Виходячи із такого тезису, суб’єкт правовідносин хоча і розуміється як суб’єкт права, який вступив у правовідношення для реалізації суб’єктивних прав і юридичних обов’язків, але наголошується, що поняття суб’єктів правовідносин і суб’єктів права не завжди збігаються, суб’єкт права не завжди є водночас суб’єктом

правовідносин [30, с. 21-22].

У внутрішньому влаштуванні корпорації існує комплекс взаємовідносин, що забезпечують її функціонування як єдиної системи з однією спільною метою або загальним інтересом. Ця система постійно вдосконалюється через механізми саморегулювання та самодостатності, тобто корпорація визначає, як і в якому обсязі регулювати різноманітні внутрішні відносини. Як єдиний організм, корпорація функціонує не самотужки, а в контексті суспільства, і, отже, корпоративні відносини включають в себе також взаємодію зовнішнього середовища. Зокрема, відносини, пов'язані з регулюванням діяльності корпорації державою, є головним елементом зовнішнього співробітництва та мають публічний характер.

Ефективність внутрішніх взаємодій всередині корпорації визначає зовнішній образ корпорації і впливає на її привабливість для інвесторів. Отже, другою ключовою складовою корпоративних відносин є зв'язки корпорації з різними зацікавленими сторонами: партнерами, кредиторами, персоналом, біржами, фахівцями фондового ринку, а також з державними органами, які надають контроль над її діяльністю. Сама корпорація, розділивши власність та управління, може зіткнутися з можливими конфліктами інтересів всередині себе. Проте, з іншого боку, для привертання інвестицій корпорація повинна демонструвати високий рівень прозорості як перед потенційними інвесторами, так і перед своїми акціонерами.

Так, зокрема, до корпоративних правовідносин, як вважає В.С. Кононов, належать відносини, які виникають між господарськими товариствами, кооперативами та їх учасниками [173].

Н.С. Кузнецова вважає, що «у доктрині можна виділити два загальних підходи до визначення корпоративних відносин: широкий і вузький. У широкому розумінні корпоративними відносинами розглядаються всі правовідносини, де одним із учасників виступає корпорація як організаційно-правова форма юридичної особи, що здійснює підприємницьку діяльність. У вузькому (власному) розумінні – це зобов'язальні відносини між корпорацією (її

органами) та учасниками з приводу управління, ведення справ, надання інформації тощо [67].

Особливо доцільним як зазначає К.М. Пасічник, видається класифікація корпоративних правовідносин на внутрішньо-корпоративні та зовнішньо-корпоративні, за критерієм основного та додаткового суб'єктного складу таких відносин [88]. При цьому важко погодитись із тим, що учасниками внутрішньо-корпоративних відносин автор вважає лише органи юридичної особи, а учасниками зовнішньо-корпоративних відносин - лише суб'єктів цивільного права.

Особливий інтерес участь держави у корпоративних правовідносинах в Україні набуває у контексті державно-приватного партнерства. Правові засади цієї діяльності визначені Законом України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 № 2404-VI який сформував законодавче підґрунтя для співробітництва державного та приватного сектора з метою підвищення конкурентоспроможності та залучення інвестицій в економіку України.

Державно-приватне партнерство у вузькому смислі описує довгострокове, що регулюється договором, співробітництво між державою і приватним сектором з метою виконання суспільних завдань, яке охоплює весь життєвий цикл відповідного проекту: від планування до їх експлуатації, включаючи технічне обслуговування [87].

Державно-приватні партнерства найбільш поширені в комунальній і транспортній інфраструктурі, в той же час досвід зарубіжних країн (Великобританія, Австралія, Швеція, Німеччина, пілотні проекти у Російській Федерації) підтверджує ефективність функціонування об'єднаних структур, створених на основі цього інституту, в окремих секторах соціальної інфраструктури.

В Україні розвиток партнерських відносин державного та приватного сектору охорони здоров'я знаходиться на початковій стадії, зокрема не сформовано відповідну нормативно-правову базу регулювання відносин у цій

сфері, чітко не визначено коло можливих об'єктів та суб'єктів такого партнерства, потребує уточнення питання розподілу сфер відповідальності між приватними та державними партнерами.

Н.М. Глусь у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що «внаслідок розгляду дискусійного питання щодо можливості державної установи бути акціонером чи учасником корпорацій, відповідно до чинного законодавства, встановлено, що державна установа може бути суб'єктом корпоративного права, якщо таке право передбачено її установчими документами» [24]. Ми цілком погоджуємося з такою позицією та вважаємо за необхідне виділити державні установи як окремого учасника корпоративних правовідносин, зокрема і з огляду на те, що така позиція не суперечить змісту ч. 3 ст. 83 ЦК України, яка, хоча і відносить установи до юридичних осіб публічного права, в той час як корпоративні правовідносини стосуються більше приватного, однак визначає їх як «організації, створені однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участь в управлінні ними, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна».

У відповідності до абзацу 2, п.1.7. Рекомендацій Президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 № 04-5/14, у справах за позовом акціонера, щодо внесення змін до реєстрів власників іменних цінних паперів та щодо укладення, зміни, розірвання та визнання недійсними договорів на ведення реєстру власників іменних цінних паперів, стороною корпоративного спору, зокрема, відповідачем, є реєстратор власників іменних цінних паперів, за умови залучення до судового розгляду справи акціонерне товариство, у якості співвідповідача або третьої особи [135].

Система управлінських відносин у корпорації - юридичній особі включає як мінімум дві різні за природою та змістом підгрупи відносин: 1) відносини, пов'язані з управлінням юридичною особою; 2) відносини, пов'язані з управлінням у юридичній особі.

Щодо корпоративних відносин, пов'язаних з управлінням організацією, то

вони мають більш варіативний характер, оскільки пов'язані з різними напрямками, формами та видами діяльності юридичної особи, тому мова про немайнові, а також про змішані правовідносини слід вести в основному стосовно корпоративних відносин, пов'язаних з управлінням корпорацією, а чи не з участю у ній.

Виникнення корпоративних відносин як особливого виду правовідносин можливе лише в рамках створеного права суб'єктної юридичної особи, організаційно-правова форма якої заснована на відношенні членства та опосередковує відносини, пов'язані з економічною участю в такій юридичній особі та (або) в управління його господарсько-економічною діяльністю. Суб'єктивні корпоративні права належать лише засновникам (учасникам) юридичної особи – суб'єктам цивільного права. Корпоративні відносини, безумовно, з'являються лише там і тоді, де і коли виникає нова правосуб'єктна освіта — юридична особа, і саме цивільно-правові відносини, пов'язані з керуванням цією правосуб'єктною освітою, і є справді корпоративними.

Таким чином корпоративні відносини є багаторівневими відносинами цивільно-правового та адміністративно-правового характеру, що виникають в процесі створення юридичної особи корпоративного типу (корпорації), яке є можливим в результаті вільного волевиявлення засновників у тому числі і держави (приватизація, роздержавлення). З цивілітарного погляду, створення юридичної особи визначається реалізацією засновниками свого права на заснування організації (підприємства), що відноситься до сфери цивільного прав, та виданням розпорядчого акту органами публічної адміністрації, згідно з положеннями адміністративного права. Корпоративні відносини відрізняються особливістю суб'єктного складу, де одним із сталих учасників завжди є особа, обладнана корпоративними правами. Право власності на частку в статутному капіталі чи акцію є об'єктом цивільного права, що має майновий характер. Основна мета участі суб'єктів цивільного права в корпоративних відносинах полягає в задоволенні їхніх майнових інтересів. Водночас управління у певних випадках (підприємства з державною часткою у корпоративних правах) є

площиною реалізації немайнових прав органів державної влади та їх посадових осіб, що має місце через їх представництво у органах управління корпорацією.

У структурі правових відносин саме функція публічно-правового управління спрямованого на отримання економічної та соціальної вигоди з метою виконання функцій та завдань держави а також здійснення моніторингу і контролю лежить в основі корпоративних правовідносин за участі держави.

2.3. Особливості організації управління підприємствами з державною часткою власності в Україні

Організація належної якості управління на підприємствах з державною часткою власності є винятково важливим для формування ефективних і відкритих механізмів економічного розвитку, як на національному, так і на міжнародному рівні. У багатьох країнах підприємства з державною участю є основними провайдерами ключових житлово-комунальних послуг, включаючи комунально-побутове обслуговування або відіграють провідне значення у процесі ресурсного та технічного забезпечення соціально-економічної системи. Це означає, що їх діяльність впливає на щоденне життя громадян і конкурентоспроможність національної економіки в цілому. Все частіше у практичній сфері підприємствами з державною часткою власності грають важливу роль на міжнародних ринках, забезпечують обороноздатність та інші стратегічні інтереси держави. Забезпечення їх функціонування в стійкому конкурентному середовищі є принциповим питанням для підтримки режиму відкритої торгівлі і інвестицій, який є основою економічного зростання. Сучасна держава ставить перед підприємствами з державною участю власності завдання не лише комерційного характеру, але й визначає соціально-економічні цілі, використовуючи їх для регулювання та підвищення конкурентоздатності економіки, подолання господарських диспропорцій та підтримки зайнятості. Важливим чинником для створення сприятливого торговельного та інвестиційного середовища є професійне, прозоре, підзвітне та

конкурентоспроможне управління сектором підприємств з державною участю власності.

У той час як багато країн відчувають уповільнення економічного зростання і скорочення своїх фінансових можливостей, уряди стикаються зі зростаючими проблемами, пов'язаними із забезпеченням належного функціонування секторів підприємств з державною участю. До нині, у багатьох економіках світу присутні великі сектори підприємств з державною участю; при цьому досвід публічного управління демонструє, що сектори з державною участю можуть або стимулювати, або ускладнювати соціально-економічний розвиток в залежності від того, чи функціонує він відповідно до загальноприйнятих міжнародних практик.

Держава є найбільшим власником активів в Україні. Всього зареєстровано майже 3 500 об'єктів державної власності різної організаційно-правової форми. Водночас, 40% цих підприємств зупинили роботу, або є робочими лише на «папері». Кожне третє підприємство є збитковим та виступає потенційним джерелом фіскальних ризиків. Через недостатню якість механізмів контролю та незадовільний рівень прозорості діяльність державних підприємств є джерелом корупційних ризиків та прямих збитків держави [37].

Водночас, зведення завдань ефективного управління лише до трансформації форм власності, недооцінка регулюючої функції держави стали основою для окремих кризових явищ у сфері корпоративного управління підприємствами з державною часткою власності. Наприклад, 30 липня 2021 року Рада нацбезпеки та оборони України оголосила про виявлення кризових явищ на енергетичному ринку в Україні та про готовність у разі загрози національній безпеці вводити на підприємствах енергопостачання тимчасові адміністрації [137]. Зазначене демонструє складність питання здійснення повноважень та необхідність дотримання балансу публічних та приватних інтересів. Саме ефективність організації управління підприємствами з державною часткою власності в Україні має забезпечити зазначений баланс та інтересів та виконання інших завдань.

Україна розпочала значущу реформу в галузі державних підприємств, що включає поетапну корпоратизацію таких підприємств, створення незалежних наглядових рад у найбільших державних компаніях, встановлення нових стандартів прозорості та розкриття інформації, а також впровадження обов'язкових незалежних аудитів для економічно значущих державних підприємств. Організація економічного співробітництва та розвитку взяла на себе зобов'язання супроводжувати ці реформи, співпрацювати з Україною, іншими державами-членами та партнерами для підтримки стратегії та нормативів, що регулюють енергетичний сектор України, приводячи його до відповідності передовому міжнародному досвіду.

Наголосимо, що проблема здійснення корпоративного управління підприємствами з державною часткою власності сьогодні вже не є суто національною проблемою, вона стає міжнародною. Останнім часом це пов'язано з розгортанням спільного виробництва товарів подвійного призначення та дефіцитних видів боєприпасів та озброєння з іноземними партнерами. Також це обумовлено і з розгортанням глобалізації та регіоналізації виробництва та тією величезною роллю, яку відіграють транснаціональні корпорації на світовому ринку. Сучасний «корпоративний феномен» управління отримує новий імпульс і у рамках міжнародних інтеграційних процесів.

Водночас, широке коло питань пов'язаних з науково-теоретичними засадами запровадження професійного корпоративного управління підприємствами з державною часткою власності залишаються не висвітленими. Найбільш поширеними проблеми корпоративного управління на підприємствах із державною участю є: відсутність чіткої інформаційної політики; недостатнє розкриття інформації про кандидатів до складу ради директорів при їх висуванні, а також членів ради директорів та вищих менеджерів; слабе забезпечення контрольних функцій ради директорів; відсутність критеріїв, процедур оцінки роботи ради директорів, її членів та менеджерів, а також визначення винагороди та розкриття інформації про винагороду цих осіб;

нерозвиненість процедур виявлення та вирішення конфлікту інтересів; відсутність методичних документів, які б запровадити загальнодержавну програму реалізації принципів корпоративного управління підприємствах. Реалізація корпоративного управління іноді призводить до виникнення корпоративних конфліктів між різними групами органів управління, представлених державою, професійними повіреними, незалежними директорами та іншими особами. Зазначене коло проблем підкреслює актуальність досліджуваної теми.

Методологічну основу дослідження сфери корпоративного права складає синергетичний підхід, оскільки корпоративне право є синергетичною системою - це система, складна та відкрита у своєму розвитку. Такий підхід необхідний для дослідження корпоративного права як соціально-правової системи: визначення впливу нього механізму самоорганізації, встановлення закономірностей його розвитку, зовнішніх і внутрішніх зв'язків елементів корпоративного права, вивчення результатів та рівнів їх взаємодії. Зазначене яскраво демонструє різноманіття наукових досліджень, що охоплює економічні, політичні, управлінські та юридичні напрямки.

Корпоративне право являє собою галузь господарського права, що регулює відносини, що виникають у зв'язку зі створенням, функціонуванням та ліквідацією корпоративних суб'єктів, зокрема підприємств, що організовані у вигляді товариств з обмеженою відповідальністю, акціонерних товариств, командитних товариств та інших юридичних осіб. На цих ознаках неодноразово наголошується у науковій літературі [21, 60, 61, 62].

Корпоративне право визначає правові засади створення та діяльності корпоративних суб'єктів, включаючи регулювання їх органів управління та визначення прав та обов'язків їх учасників. Крім того, корпоративне право встановлює порядок здійснення корпоративних прав та визначає правові механізми захисту корпоративних інтересів та інтересів учасників корпоративного процесу, у тому числі і держави. Враховуючи різноманітність державних інституцій та необхідність виокремлення державних підприємств, Г.

Я. Аніловська [6, с. 19] вказує на дві головні ознаки останніх. По-перше, це базування на державній власності – повне чи часткове. У першому випадку держава виступає єдиним постачальником капіталу. В другому – це змішані підприємства, в яких державний і приватний капітали співпрацюють у реалізації комерційних проєктів, але за умови, якщо частка першого є домінуючою і держава має можливість здійснювати стратегічне управління підприємством.

Основними завданнями корпоративного права є забезпечення ефективного функціонування корпоративних суб'єктів та захисту інтересів їх учасників, регулювання взаємовідносин між учасниками та органами управління корпоративними суб'єктами, а також забезпечення стабільності та прозорості корпоративного управління.

До розгортання процесів реформування сфери господарських відносин поява будь-яких ознак корпоративності при управлінні державною власністю була неможлива, але в умовах підвищення конкурентної боротьби між державами, оголошеного переходу на інноваційний шлях розвитку економічної системи, інтеграція в світове економічне господарство, обумовили можливість формування системи корпоративного управління державними підприємствами. Незважаючи на природню необхідність присутності держави в економіці, у ХХІ столітті сформувалися передумови, що зумовлюють різке звуження економічних та соціальних вигод від діяльності державних підприємств та розгортання масштабної приватизації у багатьох країнах світу, як способу зниження соціального тягаря держави.

Сучасна концепція управління державними підприємствами включає в себе впровадження корпоративного управління, що передбачає використання таких інструментів, як стратегічне планування, розробка та схвалення державою економічних політик для кожного підприємства, призначення незалежних наглядових рад та розробка системи стимулювання для цих рад і керівництва. Цей підхід визнаний ключовим у забезпеченні ефективного функціонування підприємства, чого підтверджено практикою численних

державних підприємств у різних країнах. Такий підхід не тільки призведе до фінансових вигод для державного бюджету, але й поліпшить якість наданих громадянам послуг, позитивно вплине на національну економіку та бізнес-середовище, підвищить привабливість України для інвесторів і зменшить корупційні ризики. [37].

Управління корпоративними підприємствами відрізняється від керівництва чисто державними або приватними господарськими суб'єктами. Система корпоративного управління надає можливість використовувати специфічні організаційно-правові форми та методи для захисту інтересів держави як власника. Забезпечення ефективного управління корпоративними правами підприємств з державною часткою власності в Україні передбачає реалізацію заходів щодо адекватного захисту прав інвесторів, надійної системи управління та контролю, а також забезпечення відкритості та прозорості у їхній діяльності. При розгляді суб'єктивного права держави на участь у керівництві підприємствами з державною часткою власності можна виділити зовнішній та внутрішній аспекти. Зовнішній аспект проявляється у розробці об'єктивного корпоративного права. Внутрішній аспект визначається рівнем можливої поведінки держави як суб'єкта господарських відносин. [94].

У кризових ситуаціях роль держави в управлінні корпоративними підприємствами стає важливою. Це обумовлено не лише створенням умов для виникнення нових економічних зв'язків між різними рівнями управління на місцевому, регіональному та національному рівнях, але й необхідністю адаптації системи управління до воєнного або надзвичайного стану. Разом із зміцненням ринкових елементів відбувається і трансформація управлінських структур, які виконують функції органів управління підприємствами з державною часткою власності.

Серед проблем, які заважають ефективному управлінню підприємствами державного сектору економіки варто виділити наступні:

1. Занадто розгалужена система органів управління. Функції з управління дублюються у кожному органі управління:

- планування (фінплани, інвестиційні плани, стратегії);
- призначення (кадрові питання);
- вирішення юридичних питань (оновлення статутів і т.і.).

У віданні окремих працівників органів управління перебуває декілька, а то і десятки підприємств, щодо яких необхідно приймати відповідні рішення. Такі працівники органів управління просто фізично, враховуючи навантаження іншою поточною роботою, не можуть вникати в усі аспекти функціонування того чи іншого підприємства і тому вимушені довіряти інформації наданої відповідними підприємствами.

2. Пряма залежність керівництва державних підприємств від органу управління. Оскільки керівництво підприємств державного сектору економіки призначається напряму органами управління – це призводить до прямої залежності керівництва державних підприємств від посадових осіб органів управління і ризиків політичного втручання у господарську діяльність підприємств.

3. Відсутність можливості для довгострокового планування. Підприємства державного сектору економіки, перебуваючи під управлінням державних органів, - є залежними від зміни керівництва таких органів. Кожна зміна уряду супроводжується, як правило, зміною очільників міністерств, які є органами управління значної частини державних підприємств. У свою чергу - це супроводжується зміною керівників ключових державних підприємств. Такий стан речей негативно впливає на запровадження довгострокового планування у діяльності відповідних підприємств.

4. Суб'єкт управління підприємствами з державною часткою власності одночасно є органом, який формує політику та встановлює «правила гри» в тій сфері, в якій здійснює свою діяльність державного підприємства. Це призводить до реального конфлікту інтересів.

5. Відсутність прозорості в управлінні та діяльності підприємств з державною часткою власності. Здійснюючи управління підприємствами з державною часткою власності, орган управління затверджує фінансові звіти

підприємств, результати аудиту, укладає та продовжує контракти з керівництвом. Уся основна інформація про діяльність конкретного підприємства з державною часткою власності зосереджена в окремому органі управління, і це за умови, якщо таке підприємство з державною часткою власності подає звітність органу управління. Є значна частина випадків, коли була проведена реорганізація органу управління шляхом його приєднання до іншого органу, а інформація про підприємство просто втрачена.

6. Необхідність чіткого розмежування між соціальними функціями підприємства (public services obligations) та комерційними цілями підприємства з державною часткою власності. Будь-яке підприємство, щоб отримувати прибуток повинно займатись діяльністю, яка генерує такий прибуток. У той же час у значної частини підприємств з державною часткою власності велику частину діяльності займає виконання соціальних функцій (наприклад, для НАК «Нафтогаз України» - це ПСО щодо забезпечення газом окремих категорій споживачів – навіть після відкриття ринку газу, для «Укрзалізниці» - забезпечення перевезень навіть на збиткових напрямках, для «Укрпошти» - доставка пенсій). Виконання соціальних функцій є збитковим для підприємств і їх виконання має передбачати механізм компенсації від держави/органу управління.

7. Дивідендна політика органів управління. Головний акцент у функціонуванні підприємств з державною часткою власності робиться на отриманні дивідендів до державного бюджету з їх прибутку у тому числі відповідно до єдиної дивідендної політики, у той час, коли професійний менеджмент, зазвичай «грає в довгу» і фокусується на інвестиційній політиці підприємства, адже без здійснення інвестицій неможливе подальше збільшення доходів, або просто функціонування підприємства.

8. Відсутність ринкових стимулів для заохочення керівництва підприємствами з державною часткою власності. Винагорода керівництва підприємств з державною часткою власності, яка у більшості випадків становить трохи більше розміру мінімальної заробітної плати не буде стимулом

для залучення висококваліфікованих кадрів, натомість буде сприяти розвитку корупції на підприємствах.

9. Відсутність чітких метрик та системи винагороди. Неможливо ефективно управляти будь-якою системою, якщо не знати, які показники треба досягти. Встановлення чітких КПЕ для керівництва – це чітке розуміння між власником та менеджментом чого кожний з них один від одного очікують, а виконання поставлених КПЕ – своєрідна гарантія отримання додаткових благ.

10. Існуючі правила бухгалтерського обліку та звітності не забезпечують належної фінансової прозорості. Адже саме своєчасне та повне розкриття достовірної фінансової інформації безпосередньо впливає на оцінку реального фінансово-господарського стану підприємства акціонерами та іншими інвесторами. У більшості зарубіжних країн для підготовки високоякісної фінансової інформації (звітності) використовуються Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ).

Актуальність та значущість переходу підприємств на МСФЗ диктується такими міркуваннями:

- міжнародні стандарти дозволяють отримати повнішу інформацію про управління підприємствами, вони дають можливість проводити зіставлення з аналогічними іноземними підприємствами;

- усі європейські компанії, акції яких котируються на біржах, з 2005 р. мали перейти на складання звітності на основі МСФЗ. У зв'язку з цим перехід підприємств до застосування МСФЗ сприятиме не лише загальному підвищенню якості інформації, що розкривається, та інформаційній прозорості, а й вбудовуванню України в єдиний міжнародний ринок капіталу;

- перехід на МСФЗ сприяє підвищенню привабливості підприємств з боку інвесторів та скорочення витрат на залучення інвестицій.

Отже, сучасний підхід до управління державними підприємствами передбачає потенційні широкомасштабні зміни в інституційних, адміністративних, правових, фіскальних, цінових, кредитних методах та засобах забезпечення ефективного управління. Зростання прибутків від

удосконаленого використання державного майна, оптимізація управлінських витрат з метою підтримки соціальних функцій держави повинні бути зорієнтовані так, щоб значна частина отриманих доходів від експлуатації державного майна поверталася у національну економіку, а інша частина спрямовувалася на підтримку належного стану та розвитку самих підприємств та їх працівників.

Ще у 2021 році Міністерство економіки України оголосило, що у державній власності повинні залишитися лише ті об'єкти, які пов'язані із виконанням державою своїх функцій. Міністерство економіки України разом з Фондом державного майна та іншими суб'єктами управління заплановано здійснити групування об'єктів державної власності для досягнення оптимальної їх структури. Окрема увага має приділятися питанню перегляду процедур, пов'язаних з корпоративним управлінням, щоб вони повністю відповідали керівним принципам ОЕСР [81]. Загалом, у взаємодії підприємств з державною участю правові відносини вирізняються реалізацією таких прав учасників корпоративних відносин: участь в управлінні товариством, право отримувати частину прибутку у вигляді дивідендів, та право на інформацію про діяльність товариства. Корпоративне управління – це регульоване законом управління діяльністю підприємства. Збалансованість різних інтересів – акціонерів, членів управлінських органів корпорації («менеджменту»), та інших сторін, - забезпечується, насамперед, шляхом законодавчого врегулювання відносин у сфері корпоративного управління. Законодавче врегулювання корпоративного управління полягає у встановленні обов'язкових норм, необхідних як для захисту інтересів учасників корпорації, зокрема, менших акціонерів, так і для захисту інтересів зацікавлених сторін (особливо кредиторів) та громадських інтересів.

Спільно з тим, корпорації повинні мати чітко визначену свободу у виборі моделі управління згідно з законодавством. Крім того, самі корпорації мають право встановлювати свої правила корпоративної поведінки, за умови, що вони не обмежують права та законні інтереси учасників корпорації і не порушують

інтереси інших зацікавлених осіб, а також громадські інтереси. В основі ефективного корпоративного управління лежать основні принципи: рівноправного та справедливого ставлення до всіх акціонерів під час використання ними права на участь в управлінні корпорацією; принцип підзвітності; прозорості; соціальної відповідальності та відповідальності перед кредиторами.

Управління корпоративними правами, що належать державі, певною мірою нагадує управління державними підприємствами та установами, оскільки «акція є як самостійним предметом управління, так і засобом участі та управління акціонерним товариством». Тут можна говорити про управління у двох напрямках: перше – управління власне акціями, коли реалізація правомочностей власника щодо акцій передбачає участі у управлінні суспільством в цілому; друге - управління (участь в управлінні) підприємством з державною часткою власності, його діяльністю шляхом здійснення прав, засвідчених акціями.

Управління (участь в управлінні) акціонерними товариствами – основний напрямок правозастосовчої діяльності, якщо акції, що перебувають у державній власності, не плануються до приватизації та (або) не передані третім особам. Однак це не зменшує обсягу внутрішньо-апаратної діяльності адміністративних органів, результатом якої виступає правозастосовний акт, що містить уже не директиву представнику держави, а рішення загальних зборів акціонерів товариства.

Діяльність представників держави, що здійснюється на основі письмових директив та довіреності, не є владною (правозастосовною), а є виконанням владних правозастосовних актів (директив) та спрямована на забезпечення вираження волевиявлення держави у встановленій формі в рамках загальних зборів акціонерів або засідання ради директорів.

Представник держави в органах управління акціонерним товариством виступає ключовою фігурою та роль адміністративно-правового управління полягає, по суті, у керівництві (управлінні) діяльністю представників, яке, у

свою черга, забезпечує та управління (участь в управлінні) самим акціонерним товариством. Центральним, найважливішим елементом такого управління є письмова директива (рішення, вказівка), видана представнику – адміністративний акт, у якому фокусується відповідна адміністративно-процесуальна діяльність. Представник держави, таким чином, має ознаки індивідуального суб'єкта адміністративно-правових відносин з спеціальним статусом. У зв'язку з цим доцільно на законодавчому рівні виключити призначення представниками держави осіб, які не заміщають державні посади, оскільки інакше такі суб'єкти можуть залучатися до виконання функцій представника тільки на основі цивільно-правового договору, що несумісне з публічно-правовим характером їх діяльності та необхідністю їх дисциплінарного підпорядкування.

У рамках такого управління на перший план виступає не власне акція, а права, нею засвідчені. Термін «управління акціями, що перебувають у державній власності», що широко вживається в чинному законодавстві, насправді зводиться саме до управління (участі в управлінні) відповідними акціонерними товариствами, найважливішими формами якого є:

- здійснення прав акціонера акціонерного товариства (основна форма);
- представлення інтересів держави у раді директорів акціонерного товариства (вторинна, додаткова форма);
- участь в управлінні акціонерним товариством через використання спеціального права – «золотої акції» (спеціальна форма).

«Золота акція» представляє собою один з широко використовуваних методів обмеження впливу інвесторів на об'єкт інвестицій та є предметом інтенсивних дискусій. Цей фінансовий інструмент має своїх прихильників і гострих критиків. Великобританія була однією з перших країн у Європі, яка впровадила практику використання цього механізму. У кінці XX століття більшість європейських країн використовувала цей спосіб для збереження певного рівня контролю держави. Проте з посиленням інтеграційних процесів, зокрема, утворенням Європейського Союзу, використання «золотої акції» стало

предметом гострої критики. З 2002 року спостерігається активізація процесів скорочення використання інституту «золотої акції» у багатьох країнах Європи.

Однак в Європі відношення до «золотої акції» можуть переглянути внаслідок зростання активності інвесторів з Азії і Росії щодо придбання підприємств у стратегічних секторах США та ЄС – купівля російським банком ВТБ 7% акцій аерокосмічної компанії EADS, спроби АФК «Система» придбати оператора Європи Deutsche Telekom, інвестиції Китаю у розмірі 3 млрд. дол. США в американський інвестиційний фонд Blackstone, що володіє 4,5% Deutsche Telekom [86].

«Золота акція» – це спеціальне право щодо управління корпоративними правами держави в АТ, яке дозволяє забезпечити участь органів виконавчої влади на відповідний період часу в управлінні АТ, створеними в процесі приватизації (корпоратизації) на окремих підприємствах, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави [100].

На думку Н.Я. Кунтий, інститут «золотої акції» доцільно застосувати в умовах національної економіки [69].

Проте акціонерне товариство не перебуває в адміністративно-правових відносинах з державним органом виконавчої влади, який керує акціями. У зв'язку з цим необхідно чітко розмежовувати адміністративно-правові та акціонерні (корпоративні) правовідносини, позначивши межі управління.

Адміністративно-процесуальна форма волевиявлення держави як акціонера включає:

- визначення компетентного адміністративного органу, який формує волевиявлення (позицію акціонера);
- встановлення порядку взаємодії між таким адміністративним органом та іншими заінтересованими органами виконавчої влади, тобто. порядку виробітку єдиного волевиявлення (позиції акціонера);
- призначення представника для участі у загальних зборах акціонерів (представниками можуть бути особи, які заміщають державні посади, а також інші особи);

- оформлення позиції акціонера у вигляді письмової директиви (рішення, вказівки), що видається представнику

У цьому випадку необхідно вести мову про адміністративно-процесуальну форму волевиявлення члена ради директорів, що представляє інтереси держави, яка включає:

- визначення компетентного адміністративного органу, який формує волевиявлення (позицію) члена ради директорів, що представляє інтереси держави;

- встановлення порядку взаємодії між таким адміністративним органом та іншими заінтересованими органами виконавчої влади – порядок вироблення єдиного волевиявлення (позиції) члена ради директорів, який представляє інтереси держави;

- оформлення позиції у вигляді письмової директиви (рішення, вказівки), що видається представнику – члену ради директорів, який представляє інтереси держави

Всі ці відносини, що регламентуються нормами публічного права, перебувають за рамками акціонерного законодавства, для якого байдуже, в якому порядку та з яких причин акціонер (член ради директорів), у тому числі держава або її представник, формує своє волевиявлення.

Адміністративно-процесуальна форма волевиявлення держави включає: визначення компетентного адміністративного органу, який формує волевиявлення (позицію акціонера); встановлення порядку взаємодії між таким адміністративним органом та іншими заінтересованими органами виконавчої влади, тобто. порядку виробітку єдиного волевиявлення (позиції акціонера); призначення представника для участі у загальних зборах акціонерів (представниками можуть бути особи, які заміщають державні посади, а також інші особи); оформлення позиції акціонера у вигляді письмової директиви (рішення, вказівки), що видається представнику

У цьому випадку необхідно вести мову про адміністративно-процесуальну форму волевиявлення члена ради директорів, що представляє

інтереси держави, яка включає: визначення компетентного адміністративного органу, який формує волевиявлення (позицію) члена ради директорів, що представляє інтереси держави; встановлення порядку взаємодії між таким адміністративним органом та іншими заінтересованими органами виконавчої влади – порядок вироблення єдиного волевиявлення (позиції) члена ради директорів, який представляє інтереси держави.

Всі ці відносини, що регламентуються нормами публічного права, перебувають за рамками корпоративного законодавства, для якого байдуже, в якому порядку та з яких причин акціонер (член ради директорів), у тому числі держава або її представник, формує своє волевиявлення.

Таким чином, управління (участь в управлінні) підприємствами з державною часткою власності означає правозастосовну діяльність адміністративних органів щодо формування та оформлення волевиявлення держави як акціонера, а також формування та оформлення волевиявлення члена ради директорів, що представляє інтереси держави.

Діяльність представників держави, що здійснюється на основі письмових директив та довіреності, не є владною (правозастосовною), а являє собою виконання владних правозастосовних актів (директив) та спрямована на забезпечення вираження волевиявлення держави у встановленій формі в рамках загальних зборів акціонерів або засідання ради директорів.

Представник держави в органах управління підприємством з державною часткою власності виступає ключовою фігурою, і роль адміністративно-правового управління полягає, по суті, у керівництві (управлінні) діяльністю представників, яке, у свою чергу, забезпечує управління (участь в управлінні) самим підприємством.

Представник держави, таким чином, має ознаки індивідуального суб'єкта адміністративно-правових відносин зі спеціальним статусом. У зв'язку з цим доцільно на законодавчому рівні виключити призначення представниками держави осіб, які не заміщають державні посади, оскільки інакше такі суб'єкти можуть залучатися до виконання функцій представника лише на основі

цивільно-правового договору, що несумісно з публічно-правовим характером їх діяльності та необхідністю їх дисциплінарного підпорядкування.

Водночас також слід враховувати, що у 2015 році Організацією економічного співробітництва та розвитку були опубліковані Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного врядування на підприємствах державної форми власності. Зазначені Керівні принципи ОЕСР з корпоративного управління юридичними особами, що контролюються державою, зокрема, визначають, що: органи державної влади повинні спростити і стандартизувати організаційно-правові форми діяльності юридичних осіб, що контролюються державою; держава повинна дозволити контрольованим нею юридичним особам бути повністю автономними в їх операційній діяльності на досягнення визначених цілей та має утримуватися від втручання в їх управління; держава повинна дозволити наглядовим радам виконувати їхні функції та має поважати їхню незалежність та ін. [131].

Кабінет Міністрів України оголосив, що на 15 найбільших державних підприємств будуть поширені стандарти ОЕСР, а саме «Керівних принципів щодо корпоративного врядування на підприємствах державної форми власності». Серед таких підприємств : Оператор ГТС; ДАК «Автомобільні дороги України»; ПАТ «Аграрний фонд»; Поліграфкомбінат «Україна»; ДП «Укранерорух» [161].

При цьому в процесі реалізації корпоративного управління державною власністю реалізуються одночасно і приватно-правові, і публічно-правові відносини, так як в даному аспекті держава виступає в ролі комплексного стейкхолдера, зацікавленого одночасно в отриманні прибутку, збільшення доходів бюджету і підвищенню якості управління об'єктами державної власності, виконання соціальних функцій для здійснення всіх необхідних функцій держави.

При цьому реалізація подібних правовідносин призводить до корпоративних конфліктів між різними групами органів управління, представлених державою, професійними повіреними, незалежними

директорами та іншими особами.

Таким чином, в умовах, що склалися в українській економіко-правовій дійсності уявляється необхідним сформувати ефективну систему управління державною власністю за рахунок підвищення значимості корпоративних інструментів при дотриманні відповідності складу федерального майна функцій держави, забезпечення відкритості інформації про ефективність управління федеральним майном, поліпшення управління державними частками в акціонерних товариствах, розвитку практики залучення незалежних корпоративних директорів, в тому числі в підприємствах з державною участю, законодавчого закріплення основних інструментів корпоративного управління державними підприємствами.

Корпорації повинні мати законодавчо визначену свободу у виборі моделі управління, а також в праві встановлювати власні правила корпоративної поведінки. Важливо, щоб ці правила не обмежували права та законні інтереси учасників корпорації, не порушували інтереси інших зацікавлених осіб і враховували публічні інтереси. Основні принципи корпоративного управління включають принцип рівного та справедливого ставлення до всіх акціонерів при використанні ними права на участь в управлінні корпорацією, принцип підзвітності, прозорості, а також принципи соціальної відповідальності та відповідальності перед кредиторами.

Дані принципи становлять основу для розвитку законодавства, яке регулює корпоративні відносини, зокрема управлінські взаємовідносини в корпораціях. Незважаючи на різноманіття підходів до моделей корпоративного управління, аналіз сучасної практики свідчить про існування двох основних моделей: німецької та англо-американської (відомих як інсайдерська та аутсайдерська, відповідно). На нашу думку, можливе створення варіативної моделі управління, якщо законодавчо передбачена можливість вибору між цими двома базовими моделями корпоративного управління [48].

У цьому контексті особливого значення набувають «Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами» [48].

Керівні принципи ОЕСР з корпоративного управління для підприємств з державною участю (Керівні принципи) представляють собою *рекомендації* для держав, покликані забезпечити ефективне, прозоре та відповідальне функціонування підприємств з державною участю.

Вони є прийнятим на міжнародному рівні *стандартом* того, яким чином держави повинні здійснювати функцію державного власника, щоб уникнути помилок, пов'язаних як з пасивним володінням майном, так і з надмірним втручанням з боку держави. Керівні принципи були вперше розроблені в 2005 році в якості доповнення до Принципів корпоративного управління ОЕСР (Принципи). Дані Принципи були перейменовані в Принципи корпоративного управління G20 / ОЕСР після їх перегляду в 2015 році і їх затвердження на зустрічі міністрів фінансів і глав центральних банків країн «Групи двадцяти» (G20), що відбулася 4-5 вересня 2015 року [48].

Принципи корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) є важливими рекомендаціями для компаній та країн щодо вдосконалення систем корпоративного управління.

Основні принципи, визначені у документі, включають:

- принцип забезпечення прав користувачів капіталу - інвесторів - включаючи права на відшкодування, участь у прийнятті рішень та правильну інформацію. Цей принцип вимагає, щоб компанії забезпечували права своїх інвесторів, зокрема права на інформацію, участь у прийнятті рішень та відшкодування.

- принцип визначення ролі акціонерів у корпоративному управлінні - їхні права та зобов'язання, зокрема з питань обрання органів управління та наглядових рад, контролю над керівництвом тощо. Цей принцип вимагає, щоб акціонери мали вплив на діяльність компаній, зокрема на обрання органів управління та наглядових рад.

- принцип визначення ролі стейкхолдерів - осіб та груп, що мають вплив на діяльність компанії - та їхніх прав та інтересів у корпоративному управлінні. Цей принцип вимагає, щоб компанії враховували інтереси своїх стейкхолдерів,

таких як співробітники, клієнти, постачальники та громадські організації.

- принцип оптимального функціонування органів управління компанії - їхній склад, обов'язки та взаємодія з іншими учасниками. Цей принцип вимагає, щоб органи управління компанії працювали ефективно, були відповідальні за свої дії та сприяли досягненню стратегічних цілей компанії.

Зокрема, згідно з цим принципом, найважливішими органами управління компанією є загальні збори акціонерів та наглядова рада. Загальні збори акціонерів мають право приймати рішення щодо важливих питань, таких як зміна статуту компанії, призначення та звільнення членів наглядової ради та аудитора. Наглядова рада з свого боку відповідає за контроль за діяльністю виконавчого органу компанії та забезпечення довгострокового розвитку компанії. Крім того, оптимальне функціонування органів управління компанією передбачає чітку взаємодію між ними та іншими учасниками компанії, такими як менеджери та співробітники. Це включає забезпечення ефективного комунікаційного процесу між органами управління, розумінням різних інтересів та потреб усіх учасників та прийняття рішень на основі згоди.

- принцип транспарентності та звітності - забезпечення доступу до інформації про діяльність компанії для всіх зацікавлених сторін. Цей принцип вимагає, щоб компанії забезпечували доступ до інформації про свою діяльність для всіх зацікавлених учасників корпоративних відносин.

Принципи корпоративного управління ОЕСР вимагають, щоб компанії забезпечували доступ до інформації про свою діяльність для всіх зацікавлених стейкхолдерів, таких як інвестори, співробітники, клієнти, постачальники та громадські організації. Це включає розкриття фінансової та нефінансової інформації, такої як відомості про фінансовий стан компанії, її ризики та вплив на довкілля [48].

Доступ до інформації дозволяє зацікавленим сторонам робити обґрунтовані рішення та впливати на діяльність компанії. Це сприяє створенню довіри між компанією та її стейкхолдерами, підвищує ефективність управління та зменшує ризики для інвесторів. Крім того, розкриття інформації допомагає

забезпечити відкритість та прозорість діяльності компаній та сприяє боротьбі з корупцією та іншими недоліками в корпоративному управлінні.

Застосування цих принципів може допомогти підвищити ефективність та прозорість управління компаніями, забезпечити захист прав інвесторів та інших зацікавлених сторін, а також сприяти створенню більш стійких та конкурентоспроможних ринків.

Вони були оновлені в 2015 році, щоб врахувати десятирічний досвід щодо їх застосування та відобразити нові питання, які виникли щодо підприємств з державною участю в національному та міжнародному контексті. Держави при виконанні своїх обов'язків власника можуть також отримати користь з таких рекомендацій, які застосовуються в приватному секторі, а саме з Принципів корпоративного управління G20 / ОЕСР. Керівні принципи покликані доповнити Принципи, яким вони повністю відповідають. Інші відповідні документи ОЕСР включають в себе Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств. Додаткові керівництва також можна знайти і в інших джерелах, таких як Керівництво ОЕСР з інвестиційної політики і Інструментарій ОЕСР для оцінки впливу на конкуренцію. Керівні принципи містять рекомендації для держав, яким чином можна забезпечити наявність відповідальності підприємств з державною участю перед громадськістю на тому ж рівні, що і відповідальність публічних компаній перед своїми акціонерами. Оновлені Керівні принципи були прийняті і розсекречені Радою ОЕСР, керівним органом Організації, в липні 2015 року разом з Рекомендацією Ради щодо стимулювання їх використання міжнародною спільнотою.

Керівними принципами визначено, що держава повинна діяти як поінформований та активний власник, реалізовувати належні їй права власності відповідно до організаційно-правової форми кожного підприємства. До головних функцій держави-власника належать такі:

- мати представництво на загальних зборах акціонерів та ефективно користуватися правом голосу;
- запровадити добре структурований, прозорий процес висування

кандидатур членів Наглядової ради, на засадах їх заслуг, на підприємствах з повною чи мажоритарною формою державної власності, брати активну участь в процесі призначення складу Наглядових рад всіх ДП і дбати про різноманітність представництва в Наглядових радах;

- встановлювати сферу відповідальності та практикувати моніторинг виконання вимог і досягнення цілей ДП, включно з фінансовими показниками, цілями капіталізації та прийнятними рівнями ризику;

- запровадити системи звітності, що дозволяють організації-власнику виконувати регулярний моніторинг, аудит та відслідковувати показники діяльності ДП, а також виконувати наглядову функцію і моніторинг дотримання відповідних стандартів корпоративного врядування;

- розробити для ДП політику розкриття інформації, в якій визначено, яку саме інформацію потрібно розкривати для громадськості, прийнятні для розкриття інформації канали, а також механізми контролю якості інформації;

- у відповідних випадках, коли це дозволено у правовому полі й на рівні державної власності, підтримувати постійний діалог із зовнішніми аудиторами та спеціальними органами державного контролю;

- запровадити чітко визначену політику винагородження праці управлінського складу ДП, яка стимулюватиме реалізацію довго- і середньострокових інтересів підприємства, а також сприятиме залученню та мотивації кваліфікованих фахівців [48].

Для виконання своїх функцій стратегічного скерування та моніторингу діяльності керівників ДП, Наглядові ради ДП повинні мати необхідні повноваження, володіти потрібними компетенціями й бути об'єктивними [48].

Відповідно до Керівних принципів Наглядові ради ДП зобов'язані діяти добросовісно і нести відповідальність за свої дії. Зокрема:

А. Наглядові ради ДП повинні отримати чітко окреслені повноваження та нести відповідальність за результативність ДП. Необхідно, щоб законодавством було чітко визначені функції Наглядової ради ДП, бажано у відповідності до корпоративного права. Наглядова рада повинна бути повністю підзвітною

власникам, діяти в найкращих інтересах підприємства та справедливо ставитися до всіх акціонерів.

В. Наглядові ради ДП повинні ефективно виконувати свої функції формування стратегії та виконання нагляду за діяльністю керівників ДП, керуючись широким колом повноважень і встановленими державою цілями. Наглядовим радам має належати повноваження призначати й звільняти Голову виконавчого органу ДП. Вони повинні встановлювати рівень винагороди праці керівного складу ДП з урахуванням довгострокових інтересів підприємства.

С. Склад Наглядової ради ДП повинен забезпечити досягнення цілей та незалежність судження. Необхідно, щоби всі члени Наглядової ради, включно з будь-якими посадовими особами, отримувати призначення на засадах їх кваліфікації та несли визначену правом еквівалентну відповідальність.

Д. Незалежні члени Наглядової ради ДП, де це можливо, повинні бути вільними від будь-яких матеріальних інтересів чи відносин з підприємством, його керівниками, іншими великими акціонерами та з організацією-власником, щоб не ставити під загрозу своє незалежне судження.

Е. Необхідно запровадити механізми уникнення конфліктів інтересів, а також потрібно обмежити політичне втручання в процеси функціонування Наглядової ради. Належна практика передбачає, що посаду Голови Наглядової ради відокремлено від посади Голови виконавчого органу ДП.

Г. Якщо повноваженнями Наглядової ради передбачено представництво працівників ДП, необхідно розробити механізми, що гарантують ефективне виконання їх представницьких функцій, а також сприяють вдосконаленню навичок роботи, поінформованості й незалежності Наглядової ради.

Н. Наглядовим радам ДП необхідно розглянути запровадження спеціалізованих комітетів у складі незалежних і компетентних членів на підтримку виконання повноти функцій Наглядової ради, зокрема, за такими напрямками як аудит, управління ризиками та встановлення рівня винагороди. Створення спеціалізованих комітетів має на меті підвищити ефективність нарад, проте не звільняє склад Наглядової ради від відповідальності.

I. Наглядові ради ДП повинні, під наглядом Голови, щорічно виконувати належне структуроване оцінювання результатів та ефективності своєї діяльності.

J. Держпідприємства повинні розробити ефективні процедури внутрішнього аудиту та запровадити функцію внутрішнього аудиту, чия діяльність підлягатиме моніторингу з боку Наглядової ради та Комітету з питань аудиту чи еквівалентної корпоративної структури. Звіт про діяльність внутрішнього аудиту отримують безпосередньо Наглядова рада, Комітет з питань аудиту чи еквівалентна корпоративна структура [48].

Керівні принципи були переглянуті країнами-членами ОЕСР спільно з широким колом партнерів і зацікавлених осіб. Колумбія і Латвія брали участь у перегляді Керівних принципів в якості Партнерів (на рівних засадах з країнами-членами ОЕСР) і сприяли досягненню результатів проведеного перегляду. Група Світового Банку брала участь в якості Спостерігача в Робочій групі з питань державної власності та практики приватизації. Аргентина, Бразилія, Китай, Коста-Ріка, Казахстан, Литва, Перу, Філіппіни, ПАР і Україна брали безпосередню участь в обговореннях Робочої групи з питань перегляду Керівних принципів.

В ході перегляду Керівних принципів були також організовані великі консультації поза рамками регулярних засідань Робочої групи. Були отримані коментарі від державних органів наступних країн: Кабо-Верде, Еквадору, Єгипту, Індії, Індонезії, Іраку, Народної демократичної республіки Лаос, Малайзії, Мавританії, Марокко, М'янми, Парагваю, Сурінаму, Таїланду, Уругваю і В'єтнаму

У Керівні принципи були внесені істотні зміни, а їх актуальність для політики була значно підвищена. Оновлений і вдосконалений документ більш чітко передбачає, яким чином директивні органи повинні створювати державні установи і забезпечувати застосування узгоджених належних практик. Були розроблені рекомендації, які обґрунтовують державне участь в підприємствах, які допоможуть приймати рішення щодо доцільності входу держави в

приватний сектор і застосування вимог до звітності. Рекомендації щодо підтримки однорідної конкурентного середовища між підприємствами з державною участю і приватними підприємствами містять вказівки для підприємств з державною участю, які здійснюють діяльність на національному та міжнародному ринках.

Таким чином, в умовах, що склалися в українській економіко-правовій дійсності уявляється необхідним сформувати ефективну систему управління державною власністю за рахунок підвищення значимості корпоративних інструментів при дотриманні відповідності складу державного майна, виконання функцій держави, забезпечення відкритості інформації про ефективність управління державним майном, поліпшення управління державними частками в акціонерних товариствах, розвитку практики залучення незалежних корпоративних директорів, в тому числі в підприємствах з державною участю, законодавчого закріплення основних інструментів корпоративного управління державними підприємствами.

Сучасна модель управління підприємствами з державною участю в Україні включає в себе впровадження ряду корпоративних інструментів. Серед них стратегічне планування, розробка та схвалення державою як акціонером конкретних стратегій власності для кожного підприємства, утворення незалежних наглядових рад, а також розробка системи стимулювання для членів наглядових рад і управлінського персоналу. Проте важливо, щоб ця система стимулювання відповідала принципам "розумності" і не порушувала баланс між вигодами для держави, приватних акціонерів та працівників підприємства, у порівнянні з «вигодами» корпоративних керівників. Це є ключовим фактором для забезпечення ефективності функціонування підприємства, і цей підхід підтверджено досвідом багатьох державних підприємств у інших країнах. Такий підхід не лише призведе до фінансових вигод для державного бюджету, але також підвищить якість наданих громадянам послуг, позитивно позначиться на національній економіці та бізнес-середовищі, підсилить привабливість України для інвесторів, зменшить

ризика корупції і сприятиме вирішенню корпоративних конфліктів.

Підсумовуючи наголосимо, що корпоративні відносини є багаторівневими відносинами господарсько (цивільно)-правового та адміністративно-правового характеру, що виникають в процесі створення юридичної особи корпоративного типу (корпорації), яке є можливим в результаті вільного волевиявлення засновників у тому числі і держави (приватизація, роздержавлення). Водночас управління у певних випадках (підприємства з державною часткою у корпоративних правах) є площиною реалізації немайнових прав органів державної влади та їх посадових осіб, що має місце через їх представництво у органах управління корпорацією.

У структурі правових відносин саме функція публічно-правового управління спрямованого на отримання економічної та соціальної вигоди з метою виконання функцій та завдань держави а також здійснення моніторингу і контролю лежить в основі корпоративних правовідносин за участі держави.

Сучасний підхід до управління державними підприємствами передбачає впровадження різноманітних інструментів корпоративного управління. Серед них - стратегічне планування, розробка та затвердження державою як акціонером конкретних стратегій власності для кожного підприємства, утворення незалежних наглядових рад і розробка системи заохочення для членів наглядових рад та управлінського персоналу. Цей підхід є критично важливим для ефективності функціонування підприємства, що підтверджено досвідом інших країн у управлінні державними підприємствами. Такий підхід має потенціал не лише створити фінансові вигоди для державного бюджету, але і поліпшити якість послуг для громадян, позитивно вплинути на національну економіку та бізнес-середовище, підняти привабливість України для інвесторів, зменшити ризики корупції та сприяти уникненню корпоративних конфліктів.

Нормативно-правове забезпечення ефективної моделі корпоративного управління підприємствами з державною участю повинно базуватися на принципах корпоративного управління, таких як рівне ставлення до всіх учасників (акціонерів), відданість органів корпорації, висока інформаційна

відкритість та прозорість, а також відповідальність перед зацікавленими сторонами. Це регулювання має враховувати баланс між обов'язковим і варіативним правовим регулюванням. Основою такого регулювання можуть бути «Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами», які представляють за своєю юридичною природою збірки правових звичаїв, подібних до умов міжнародної торгівлі «*Incoterms*».

Нормативно-правове регулювання з використанням імперативних механізмів є обов'язковим для забезпечення рівноваги інтересів учасників корпоративних відносин, зокрема міноритарних акціонерів, і для врахування інтересів зацікавлених сторін, зокрема контрагентів державних підприємств. Ефективним способом досягнення цього є використання «Керівних принципів ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами», особливо через імплементацію їх положень у чинне законодавство, яке регулює управління майновими правами держави. Як альтернатива, можливе створення нового кодифікованого акту, наприклад, «Про підприємства з державною участю».

Висновки до Розділу 2

1. Основним концептуальним підходом має стати формування нормативно-правового поля регламентування діяльності органів публічного адміністрування у процесі управління державною власністю у кодифікованому нормативно-правовому акті. Реалізація подібних заходів можна реалізувати через нормативно-правову кодифікацію. Це відкриває шлях до створення «Кодексу корпоративного права України», який має складатися з окремих розділів, що охоплюють різні інститути корпоративних відносин. Зазначений нормативно-правовий акт необхідно побудувати виходячи з поширеної у національній правовій системі моделі пандектної будови кодексу. До загальної частини Кодексу корпоративного права України необхідно включити положення щодо загальних засад (принципів) здійснення корпоративного

управління, суб'єктивного складу учасників корпоративних відносин, положення щодо об'єктів корпоративного управління та особливостей і юридичної природи корпоративних прав, порядку застосування міжнародно-правових актів. До спеціальної частини Кодексу корпоративного права України необхідно віднести положення щодо регулювання формування та змісту кодексів корпоративного управління, порядку здійснення моніторингу у сфері корпоративного управління, відповідальності суб'єктів та її меж, порядку здійснення корпоративного управління у надзвичайних умовах (надзвичайний стан або військовий стан), порядок вирішення корпоративних спорів.

2. Система управлінських відносин у корпорації - юридичній особі включає як мінімум дві різні за природою та змістом підгрупи відносин: відносини, пов'язані з управлінням юридичною особою; відносини, пов'язані з управлінням у юридичній особі. Щодо корпоративних відносин, пов'язаних з управлінням організацією, то вони мають більш варіативний характер, оскільки пов'язані з різними напрямками, формами та видами діяльності юридичного особи, тому мова про немайнові, а також про змішані правовідносини слід вести в основному стосовно корпоративних відносин, пов'язаних з управлінням корпорацією, а чи не з участю у ній.

Виникнення корпоративних відносин як особливого виду цивільних правовідносин можливе лише в рамках створеного право суб'єктної юридичної особи, організаційно-правова форма якого заснована на відношенні членства та опосередковує відносини, пов'язані з економічною участю в такій юридичній особі та (або) у потягу. в управління його господарсько-економічною діяльністю. Суб'єктивні корпоративні права належать лише засновникам (учасникам) юридичної особи – суб'єктам цивільного права. Корпоративні відносини, безумовно, з'являються лише там і тоді, де і коли виникає нова правосуб'єктна освіта — юридична особа, і саме цивільно-правові відносини, пов'язані з керуванням цією правосуб'єктною освітою, і є справді корпоративними.

Таким чином корпоративні відносини є багаторівневими відносинами

цивільно-правового та адміністративно-правового характеру, що виникають в процесі створення юридичної особи корпоративного типу (корпорації), яке є можливим в результаті вільного волевиявлення засновників у тому числі і держави (приватизація, роздержавлення). Водночас управління у певних випадках (підприємства з державною часткою у корпоративних правах) є площиною реалізації немайнових прав органів державної влади та їх посадових осіб, що має місце через їх представництво у органах управління корпорацією.

У структурі правових відносин саме функція публічно-правового управління спрямованого на отримання економічної та соціальної вигоди з метою виконання функцій та завдань держави а також здійснення моніторингу і контролю лежить в основі корпоративних правовідносини за участі держави.

3. Сучасний підхід до управління державними підприємствами включає в себе впровадження корпоративних інструментів, таких як стратегічне планування, розробка та затвердження державою в ролі акціонера конкретних стратегій власності для кожного підприємства, створення незалежних наглядових рад та розробка системи стимулювання для цих рад і керівництва. Це визнано як ключовий фактор для забезпечення ефективності функціонування підприємства, і цей підхід підтверджено практикою багатьох державних підприємств у різних країнах. Такий підхід не лише призведе до фінансових вигод для державного бюджету, але й покращить якість послуг для громадян, позитивно вплине на національну економіку та бізнес-середовище, збільшить привабливість України для інвесторів, зменшить ризики корупції та сприятиме вирішенню корпоративних конфліктів.

Управління акціями, що належать державі має суттєві особливості і вимагає серйозної систематизації та вдосконалення економічних форм його здійснення, і навіть правових механізмів регулювання відповідних відносин. Завдання підвищення ефективності управління державними пакетами акцій з юридичної точки зору, на наш погляд, не може бути вирішена без створення адекватної нормативної основи.

Нормативно-правове забезпечення функціонування дієвої моделі

корпоративного управління підприємствами з державною часткою має ґрунтуватися на принципах корпоративного управління (рівного ставлення до всіх учасників (акціонерів), підзвітності органів корпорації, інформаційної відкритості та прозорості, відповідальності перед зацікавленими особами) і здійснюватися за умов балансу імперативного і диспозитивного правового регулювання.

Основою такого регулювання можуть бути «Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами», які представляють за своєю юридичною природою збірки правових звичаїв, подібних до умов міжнародної торгівлі *«Incoterms»*.

Успішне досягнення стратегічних цілей підприємств з державною часткою власності відбувається за рахунок ефективного управління різними процесами: від прийняття рішень та моніторингу їх реалізації до дотримання основних принципів соціальної відповідальності та управління ризиками. Щоб принципи корпоративного управління не були просто абстрактними для підприємств з державною часткою власності, необхідні внутрішні політики та процеси, які визначають процедури виконання різних видів діяльності, обов'язки співробітників, правління та членів ради та забезпечують ефективне виконання внутрішнього регламенту. Важливим інструментом здійснення управління виступає «Кодекс корпоративного управління підприємства».

Кодекс корпоративного управління підприємства з державною часткою власності має складатися з принципів, які за правильного впровадження та дотримання підвищать довгострокову вартість компанії, забезпечать ефективне управління та прозорість рішень. Дотримання принципів обов'язково в залежності від типу компанії – це корисно як для інформування інвесторів, так і для координації співпраці між правлінням, радою та учасниками.

На нашу думку складовими частинами кодексу корпоративного управління підприємства з державною часткою власності мають виступати наступні елементи: 1. Стратегія компанії; 2. Внутрішня культура та етичні стандарти компанії; 3. Система внутрішнього контролю; 4. Політика управління

ризиками; 5. План внутрішнього аудиту; 6. Періодичне виконання зовнішнього аудиту; 7. Вибір, усунення та порядок денний членів Ради; 8. Визначення винагороди Ради та Правління; 9. Запобігання конфлікту інтересів; 10. Прийняття рішень акціонерами/учасниками; 11. Політика дивідендів; 12. Прозорість інформації; 13. Корпоративна соціальна відповідальність; 14. Дотримання вимог захисту персональних даних; 15. Процес пошуку ділових партнерів.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Особливості здійснення публічно-правового контролю діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні

Питання здійснення публічно-правового контролю діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні необхідно розглядати у двох важливих площинах. Мова йде про контроль, як елемент корпоративного характеру (здійснення контролю через інструментарій наглядових рад компаній) та контроль з боку органів державної влади. Організація управління діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні відбувається на основі принципів відмови від прямого державного контролю. Ще 30 червня 2022 року міністр економіки Юлія Свириденко у своїй заяві озвучила остаточну зміну пріоритетів та заявила про те, що у державній власності мають залишитися не більше 100 підприємств, більшість з яких будуть підкорятися уряду. Всі ці підприємства повинні бути перетворені в акціонерні товариства або товариства з обмеженою відповідальністю. На підприємствах, які залишаються в державній формі власності, повинна бути повністю впроваджена система корпоративного управління, коли менеджмент контролюють не чиновники, а члени наглядової ради [134].

Здійснення державного контролю. Одним із найважливіших завдань, вирішення яких стало очевидним у ході адміністративної реформи в Україні стало посилення контрольної функції держави, удосконалення її адміністративно-правового регулювання. Це було зумовлено низкою об'єктивних обставин, і навіть певними суб'єктивними чинниками. Тема державного контролю набула нового політичного звучання у зв'язку з

модернізацією системи державного управління, проведенням адміністративної реформи. Особливої актуальності нині набуває забезпечення ефективного фінансового контролю над державною власністю. Цей напрямок реалізації контрольної функції має пріоритетне значення в будь-якій державі. Це пов'язано з посиленням ролі бізнес-спільноти та структур ринкової економіки в житті держави та формуванням ініціативних інститутів громадянського суспільства, які вимагають оптимізації контрольної функції держави. У умовах відбувається пошук нових форм державного контролю, адекватних сучасної соціально-економічній обстановці.

У зв'язку з ускладненням розв'язуваних завдань з модернізації держави очевидна необхідність підвищення виконавчої дисципліни, вдосконалення організації та діяльності органів виконавчої. Значна частина вимог чинного законодавства, прийнятих державними органами рішень, виконуються з порушенням встановлених строків на недостатньому якісному рівні. Все це актуалізує контроль за законністю у всіх сферах діяльності органів державної влади. Порушення принципу законності в діяльності державних органів та посадових осіб негативно відбивається на масовій правовій свідомості, що не дозволяє подолати правовий нігілізм, а часом і правовий цинізм.

Багато найгостріших проблем є результатом несвоєчасно вжитих чи неадекватних заходів, спрямованих на запобігання та припинення правопорушень, пов'язані з відсутністю відповідальності посадових осіб за реалізацію вимог чинного законодавства.

Як показує аналіз спеціальної літератури та правозастосовної практики, формування ефективної системи державного контролю не може мати остаточного рішення. Це завжди довготривалий складний процес. Постійна зміна стану правового, організаційного, методичного, інформаційного, кадрового забезпечення функції державного контролю зумовлює також необхідність регулярного переосмислення адміністративно-правового регулювання контрольної функції держави та практики її реалізації. Державний контроль та нагляд претендує на роль універсальної, специфічної та

самостійної функції держави. У зв'язку з цим питання здійснення державою своїх функцій, питання про місце та роль контрольної функції держави в системі основних напрямів її діяльності помітно актуалізуються. Нові політико-правові та соціально-економічні відносини наповнюють контрольну функцію новим змістом. - громадські потреби виступають і змістом, і метою, і об'єктом контрольної функції.

Контрольна функція органів державної влади є напрямом діяльності держави щодо встановлення фактичного виконання соціальних норм (насамперед, правових) та стримування виявлених відхилень. Зміст контрольної функції змінюється під впливом політико-правових та соціально-економічних факторів. Факторами розвитку контрольної функції державної влади є інноваційність та модернізація всіх державно-інституційних понять та явищ; Відсутня достатня наукова обґрунтованість процесу делегування контрольних повноважень органів державної влади іншим інститутам. Фактично держава усувається із стратегічно важливих сфер. Це виявляється у передачі окремих державних функцій, зокрема, контрольних, недержавним організаціям, що може призвести до соціально-негативних результатів. Вважаємо, що делегування контрольних повноважень деформує правозастосування та дестабілізує правовий порядок.

Найбільш поширеним і ефективним засобом забезпечення законності є контроль. Сутність його полягає у тому, що суб'єкт контролю веде облік та перевіряє, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання і здійснює свої функції. За думкою вчених, контроль є ключовою функцією державного управління. В залежності від того, на якому рівні та щодо чого він розглядається, контроль може бути визначений як форма чи вид діяльності, а також як принцип та функція.

В. К. Колпаков досить слушно зауважує, що контроль є найбільш поширеним і дієвим засобом забезпечення законності, а його суть полягає у тому, що суб'єкт контролю виконує перевірку, а підконтрольний об'єкт – покладені на нього завдання. Нагляд, за визначенням автора, – це здійснення

спеціальними державними структурами цільового спостереження за додержанням виконавчо-розпорядчими органами, підприємствами, установами, організаціями та громадянами правил, передбачених нормативними актами [57, с. 679].

Так, відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 року № 877-V, державний нагляд (контроль) є діяльністю уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, органів місцевого самоврядування, інших органів у межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийнятного рівня безпеки для населення, навколишнього природного середовища [119].

Таким чином, наявність уповноваженого суб'єкта здійснення контролю, чітке визначення сфери здійснення контрольних повноважень дозволяє визначити відносини у сфері контролю за дотриманням корпоративного законодавства як самостійні у частині предмету та методології суспільні відносини, котрі підлягають адміністративно-правовому регулюванню.

Потреба дослідження контрольного процесу обумовлена також низкою факторів, а саме: соціальними — зміною об'єктивних умов, в яких він здійснюється; гносеологічними — необхідністю теоретичного формулювання його специфіки на сучасному етапі розвитку держави; практичними — зростанням вимог до його ефективності [70].

Розпочнемо з аналізу сутності контролю як однієї із функцій державного управління. У словнику іншомовних слів контроль (від франц. «controle») трактується як перевірка або спостереження з метою перевірки. Своєю чергою, французьке слово «controle» було утворене з латинського префікса «contra», що перекладається як «протидія», «протилежність», та кореня «role», тобто «міра впливу, значення, ступінь участі в чомусь».

Якщо розглядати сутність контролю з точки зору його дослівного

перекладу, то окрім «перевірки» або «нагляду з метою перевірки», впливає ще одне змістове наповнення цього поняття – протидія чомусь небажаному. Отже, з позицій лінгвістичного перекладу, доцільно тлумачити контроль як перевірку, спостереження з метою ідентифікації реального стану для протидії чомусь небажаному, виявлення, попередження та припинення виявів небажаного стану об'єкта такої перевірки [22, с. 8].

У найбільш загальному значенні юридична енциклопедія визначає «контроль» як спостереження, нагляд за будь-чим, із метою перевірки відповідності тих або інших дій у галузі виробництва, державного управління або поведінки громадян [58, с. 368].

Також під контролем прийнято розуміти перевірку виконання прийнятих рішень чи обов'язків, покладених державою і суспільством на підприємства, установи, організації, посадових осіб і громадян, дотримання правових і соціальних норм, ліквідацію відхилень від заданих програм діяльності і нормативних вимог [165, с. 44]. Поширене також трактування контролю як спостереження [16, с. 56].

У літературних джерелах з проблем адміністративного права та державного управління превалює «функціональне» трактування сутності контролю, під яким розуміють систему спостережень і перевірок відповідності діяльності підконтрольного органу прийнятим управлінським рішенням, виявлення результатів впливу суб'єкта на об'єкт контрольного процесу, допущених відхилень, корегування.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що контроль має багатогранний та комплексний характер і розглядається з різних точок зору залежно від сфери його застосування. Узагальнення наукових поглядів на сутність цієї категорії дозволяє тлумачити визначення контролю, як перевірку (спостереження) підконтрольного об'єкта на предмет дотримання встановлених норм, правил і нормативів, яка здійснюється відповідним суб'єктом управління з метою виявлення відхилень та порушень, що були допущені підконтрольним об'єктом.

Таким чином, контроль є невід'ємною складовою діяльності органів публічного управління. Органи державної влади при реалізації власних і делегованих повноважень активно використовують засоби контролю: так вони керують діяльністю підконтрольних підрозділів, контролюють виконання поставлених завдань, перевіряють виконання рішень вищестоящих органів. Якщо визначати співвідношення таких категорій, як «контроль» та «державний контроль», то можна з упевненістю стверджувати, що ці поняття співвідносяться як рід та вид або ж як частина та ціле. Державний контроль виступає видовим поняттям, якому притаманні ознаки й особливості родового поняття, тобто контролю, та свої специфічні риси.

Окремі питання здійснення контрольних повноважень та визначених особливостей функціонування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності визначено також у Законі України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності» від 13 липня 2021 року № 1630-IX [121]. Метою зазначеного нормативно-правового акту є запровадження моделі корпоративного управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі України відповідно до рекомендацій з корпоративного управління суб'єктами господарювання Організації економічного співробітництва та розвитку, формування передумов для підвищення конкурентоспроможності підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності, створення умов для залучення інвестицій в оборонно-промисловий комплекс. Створення акціонерного товариства здійснюється на підставі рішення суб'єкта управління шляхом реорганізації Державного концерну «Укроборонпром» в порядку перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство з урахуванням особливостей, визначених цим законодавчим актом [121].

У разі війни контрольні повноваження держави у корпоративній сфері можуть бути посилені з метою забезпечення національної безпеки та економічної стійкості країни. Для цього держава може вживати різноманітних

заходів контролю та регулювання корпоративної діяльності. Зокрема мова йде про встановлення системи обмежень на право власності та контроль над підприємствами з важливими технологіями, які можуть стати об'єктом військової та розвідувальної або підривної діяльності противника. Також, держава через свої органи влади здійснює контроль за фінансовою діяльністю корпорацій, які можуть бути пов'язані з резидентами країни-агресора та іншою антидержавною діяльністю.

Важливим заходом виступає регулювання структури підприємств з метою запобігання їхньому відчуженню в час війни або підконтрольності іноземним державам та здійснення дотримання відповідних законодавчих актів, що регулюють функціонування корпорацій. Поширеними заходами також виступає проведення моніторингу діяльності корпорацій, які мають стратегічне значення для країни, з метою запобігання їхньому руйнуванню, застосування можливої евакуації або недопущення їх відчуження під час війни, а також проведення ретельної перевірки діяльності корпорацій, що займаються виробництвом товарів та послуг, необхідних для забезпечення національної безпеки та економічної стійкості країни.

24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 введено військовий стан у відповідь на повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України [105]. Системний аналіз положень національного законодавства України дає підстави для висновку про те, що не існує принципової відмінності між введенням правового режиму воєнного стану та оголошення стану війни у юридичних наслідках для публічних правовідносин.

Буквальний аналіз частини першої статті 4 Закону України «Про оборону України» дає підстави для висновку про те, що введення правового режиму воєнного стану є однією з передумов для оголошення стану війни: «У разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, *введення воєнного стану* в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних

Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній Раді України на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни» [118].

При цьому, з огляду на положення частини другої статті 4 Закону України «Про оборону України», вжиття заходів для відсічі агресії не перебуває у прямій залежності від оголошення стану війни та/або введення правового режиму воєнного стану: «Органи державної влади та органи військового управління, не чекаючи оголошення стану війни, вживають заходів для відсічі агресії. На підставі відповідного рішення Президента України Збройні Сили України разом з іншими військовими формуваннями розпочинають воєнні дії, у тому числі проведення спеціальних операцій (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) у кіберпросторі». З 24 лютого 2022 року з 05:30 в Україні набув чинності спеціальний правовий режим. Цей режим передбачає делегування відповідних повноважень органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування з метою запобігання загрозі, відстоювання від збройної агресії та гарантування національної безпеки. Це також включає заходи для усунення загрози державній незалежності України та її територіальній цілісності. У рамках цього режиму тимчасово, внаслідок потенційної загрози, обмежено конституційні права і свободи громадян, а також права і законні інтереси юридичних осіб, з вказівкою терміну дії цих обмежень (стаття 1 Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», далі – Закон № 389-VIII).

В умовах ведення війни було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо здійснення моніторингу потенційних загроз національній безпеці України у сфері економіки» від 1 квітня 2022 року № 2182-IX, який доповнив ст. 11⁻² Закону України «Про управління об'єктами державної власності» частиною сьомою такого змісту: «7. Суб'єкт управління державного унітарного підприємства, господарського товариства, у

статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, а також господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать господарському товариству, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, зобов'язаний здійснювати моніторинг наявних або потенційних загроз національній безпеці України та у випадку їх виявлення вживати заходів для нейтралізації їх впливу на діяльність такого підприємства або товариства» [106].

Особливе значення у контексті нормативно-правового регулювання здійснення державного управління у корпоративній сфері під час війни також відіграє Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII, доповнений важливими положеннями відповідно до *Закону України № 2257-IX* від 12.05.2022 року [126]. Вказані зміни внесли зміни та доповнили перелік санкцій, які можуть бути застосовані Україною стосовно іноземних держав, іноземних юридичних осіб, юридичних осіб, які перебувають під контролем іноземних юридичних осіб чи фізичних осіб-нерезидентів, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, що здійснюють терористичну діяльність. Ці зміни направлені на захист національних інтересів, національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновленню порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави. До цих санкцій входить, зокрема, блокування активів, що передбачає тимчасове позбавлення права користуватися та розпоряджатися активами, які належать фізичній або юридичній особі, а також активами, до яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, аналогічні здійсненню права розпорядження ними, та стягнення в дохід держави цих активів.

Важливим нормативним документом на період дії воєнного стану також виступає Постанова КМУ «Деякі питання управління об'єктами державної власності на період воєнного стану» від 31 травня 2022 р. № 643 [34], яка

передбачає, що у цей час:

- не проводиться конкурсний відбір керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад суб'єктів господарювання державного сектору економіки;

- зупиняється конкурсний відбір керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад суб'єктів господарювання, оголошений до моменту введення в дію воєнного стану;

- призначення на посаду керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад суб'єктів господарювання, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави і вартість активів яких за даними останньої фінансової звітності або річний розмір чистого доходу яких перевищує 200 млн. гривень, а також особливо важливого для економіки підприємства, вартість активів якого за даними останньої фінансової звітності перевищує 2 млрд. гривень або річний розмір чистого доходу якого перевищує 1,5 млрд. гривень (далі — особливо важливе для економіки підприємство), здійснюється суб'єктом управління об'єктами державної власності після погодження кандидатур відповідних осіб Кабінетом Міністрів України без проведення конкурсного відбору на строк, який не перевищує строку дії воєнного стану та трьох місяців після його припинення або скасування [34].

Таким чином, державний контроль за діяльністю підприємств з державною часткою власності в Україні в умовах війни передбачає здійснення заходів спрямованих на виконання такими підприємствами їх виробничих планів та соціальних зобов'язань, недопущення корупційних ризиків з боку менеджменту корпорацій, забезпечення збереження державної таємниці, протидії діяльності розвідувальних органів держави-агресора та виявлення колаборантів та зрадників з числа осіб причетних до управління корпораціями.

Потреба створення ефективної контрольної системи виявила необхідність вивчення контрольної функції як найважливішої у системі функцій сучасної держави. Перебіг подій війни доводить неможливість повної відмови від використання державного контролю за діяльністю підприємств з державною

часткою власності.

Здійснення корпоративного контролю. Теорія корпоративного управління розрізняє категорії «менеджерів» та «чистих» директорів (або ради директорів). Останні беруть на себе відповідальність та здійснюють більш масштабного контролю за діяльністю менеджерів та прийнятих ними рішень. Також, міжнародний досвід свідчить, що у структурі управління корпорацією доцільно задіяти три інститути, які допомагають керівництву корпорації краще виконувати свої функції: «комітет з аудиту», який спостерігає разом із зовнішніми аудиторами за тим, щоб бухгалтерська звітність була точною та об'єктивно відображала стан справ у корпорації; «комітет з кадрів», відповідальний за добір управлінців та складу ради директорів та «комітет з винагород», який контролює заохочення керівників і робить пропозиції з цього приводу. Законодавство визначає, що структура управління акціонерним товариством може бути однорівневою або дворівневою. За однорівневої структури управління органами управління акціонерним товариством є загальні збори та рада директорів. До складу ради директорів входять виконавчі директори та можуть входити невиконавчі директори [101]. Частина невиконавчих директорів можуть бути незалежними невиконавчими директорами. Однорівнева структура управління передбачає здійснення функцій контролю та управління діяльністю акціонерного товариства єдиним колегіальним органом - радою директорів. За дворівневої структури управління органами управління акціонерним товариством є загальні збори, орган, відповідальний за здійснення нагляду (наглядова рада), і виконавчий орган (колегіальний або одноосібний) [101]. Дворівнева структура управління передбачає чіткий розподіл функцій з безпосереднього управління поточною (операційною) діяльністю акціонерного товариства, які здійснює виконавчий орган, та функцій контролю за роботою виконавчого органу та інших керівників акціонерного товариства (у тому числі підрозділів контролю та внутрішнього аудиту), які здійснює наглядова рада. До складу наглядової ради входять члени наглядової ради, частина з яких у встановлених законом

випадках є незалежними директорами [101].

Таким чином, наглядова рада (або рада директорів) є органом управління компанією, що відповідає за контроль та нагляд за діяльністю її керівництва. Контрольні повноваження наглядової ради можуть відрізнятися в залежності від типу компанії та її організаційної структури. Активний характер ради директорів можна визначити шляхом уточнення сфери її втручання, насамперед аналізуючи причетність ради до визначення цілей корпорації. До останніх належать: фінансові результати; стратегічне планування, операції фінансування, взаємини із фінансовим ринком, поточне управління справами, зміна керівників, операції злиття та приєднання, соціальні проблеми підприємства. взаємини із державною владою, винагороди членів ради; винагорода та інтереси акціонерів. взаємини з інституційними інвесторами. Таким чином, рада директорів може бути як місцем конфронтації інтересів так і місцем вирішення конфліктів між акціонерами та керуючими (менеджерами).

Рада директорів корпорації повинна концентрувати свою увагу на наступних питаннях: регулярно вибирати та оцінювати роботу вищих посадових осіб, встановлювати їх винагороду та у разі потреби замінювати їх; спостерігати за станом справ корпорації для того, щоб узгодити результативність діяльності корпорації з ефективністю її управління; переглядати та схвалювати фінансові завдання корпорації, так само як і стратегічні плани та проекти, випуск акцій; переглядати та у разі потреби затверджувати будь-які зміни принципів внутрішнього аудиту, бухгалтерської звітності, підготовки фінансових декларацій; здійснювати будь-яку іншу функцію, узаконену статутом та регламентацією самої корпорації.

Основні контрольні повноваження наглядової ради в компанії можуть включати наступні елементи:

По-перше, це затвердження стратегії корпорації та контроль за її виконанням. При цьому, наглядова рада повинна періодично переглядати стратегію компанії та забезпечувати, аби вона відповідала інтересам акціонерів та інших зацікавлених сторін.

По-друге, затвердження бюджету корпорації та контроль за його виконанням. При цьому, наглядова рада повинна переглядати та затверджувати бюджет компанії та забезпечувати, аби він відповідав стратегії компанії та інтересам акціонерів.

По-третє, це обрання та звільнення генерального директора (керівника компанії) та контроль за його роботою. Наглядова рада повинна забезпечувати, що генеральний директор відповідає вимогам компанії та її акціонерів та виконує свої обов'язки з належною дбайливістю.

По-четверте, це прийняття рішень щодо важливих питань управління корпорацією. Наглядова рада повинна приймати рішення щодо важливих питань компанії, таких як зміна статуту компанії, випуск нових акцій, розподіл прибутку та інші.

І нарешті, по-п'яте, здійснювати контроль за фінансовою діяльністю компанії та забезпечення відповідної документації також одне з основних контрольних повноважень наглядової ради. Наглядова рада повинна перевіряти фінансову звітність компанії та забезпечувати, що вона відповідає міжнародним та національним стандартам фінансової звітності. Крім того, наглядова рада повинна переконуватися в тому, що фінансова звітність є достовірною та повна, та забезпечувати, що вона буде своєчасно представлена акціонерам та іншим зацікавленим сторонам. Також наглядова рада повинна контролювати фінансові показники компанії, забезпечувати виконання бюджету, регулярно оцінювати ризики та забезпечувати їх відповідну рівень. Крім того, наглядова рада може звертатися до внутрішніх аудиторів, щоб перевірити фінансові операції компанії та забезпечити їх відповідність законодавству та внутрішнім стандартам компанії.

Багато проблем, із якими сьогодні стикаються корпорації, обумовлені незбалансованістю участі акціонерів в питанні управління та здійснення контролю діяльності. Йдеться про акціонерів, у яких ступінь участі у прийнятті рішень з окремих важливих питань та частка утримуваних ними акцій не збалансовані між собою. За загальним правилом, корпорація, яка

контролюється службовцями, які одночасно є і так званими «незбалансованими» акціонерами, породжує постійну інституційну нестабільність, контроль службовців посилюється в міру того, як акції консолідуються в рамках корпорації; з іншого боку, як тільки акціонери перестають бути службовцями (через «природний» рух персоналу, наприклад, це відставки або звільнення) та/або перестають бути «незбалансованими» акціонерами - продають свої акції іншим особам. Усе це породжує нестабільність у управлінні, що означає для корпорації, яка не має доступу до додаткового капіталу або кредитування діяльності, зростання небезпеки несподіваного банкрутства.

Зазначене вимагає сформувані для акціонерів певні засоби контролю за менеджментом корпорації, які можуть вплинути на їхню поведінку та змусити ухвалити рішення відповідно до інтересів акціонерів. Деякі з цих засобів знаходяться поза корпорацією (зовнішні засоби) та є проявом ринкових механізмів. Інші засоби (внутрішні) виходять із внутрішнього життя корпорації та залежать від особистої волі акціонерів. В ідеальній ситуації, тобто у разі існування ефективного ринкового механізму, зовнішні засоби впливу на поведінку управителя можуть бути особливо ефективними.

Наприклад, біржовий ринок може сприяти тому, щоб керуючі прагнули досягнення більш оптимальних результатів діяльності корпорації. Якщо функціонування корпорації оцінюється нижче, ніж може бути у разі кращої адаптації до ринкової ситуації, відбувається заміна керівної команди корпорації. Часто це робиться на користь зовнішніх інвесторів. Заміна керівного складу корпорації, включення до нього зовнішніх інвесторів, зміни в політиці корпорації в ідеалі ведуть до оздоровлення її діяльності. Іншим зовнішнім механізмом контролю є конкурентний ринок.

Погані результати діяльності корпорації, виявлені ринком, можуть бути витлумачені акціонерами як результати поганого управління. Ще один зовнішній механізм контролю - ринок праці, невід'ємною частиною якого є ринок праці керуючих. На конкретному ринку праці вартість праці керівників

певною мірою залежить від результатів діяльності корпорацій, у яких вони працюють. Чим більше їхня діяльність сприяє покращенню показників корпорації, тим більше зростає їхня репутація як хороших керуючих, і, отже, оплата їхньої праці на ринку має підвищуватися. Цей «тиск» ринку праці є одним із додаткових засобів впливу на поведінку керівників. Підсилює вплив даного фактору на поведінку керівників залучення різноманітних експертів, фінансистів-аналітиків, журналістів економістів, основною місією яких є вивчення діяльності корпорацій. Інформація, що виявляється ними, доводиться до відома акціонерів, які роблять відповідні висновки про орієнтацію та напрям діяльності корпорації, власниками якої вони є.

Суперечності між керівництвом та акціонерами можуть регулюватися по-різному. Регулювання може набути форми укладання контракту, здійснюватися шляхом виключення з членів-акціонерів, може виступити у формі окремого положення, як локального акту.

Таким чином, далеко не завжди реалізація питання здійснення контролю формалізується за допомогою Статуту корпорації, окремих положень та інших внутрішніх нормативних документів. Статут виступає основним документом акціонерного товариства, спрямованим на регулювання відносин, пов'язаних з його функціонуванням. Проте на практиці не завжди можливо та необхідно врахувати всі аспекти взаємовідносин між акціонерами, що вимагає укладення акціонерної угоди. Хоча ці аспекти можна обговорити та узгодити в усному порядку шляхом ділових домовленостей, з практичної точки зору немає гарантії, що партнери завжди будуть діяти добросовісно та будуть виконувати угоди в будь-яких обставинах [33].

Підкреслимо, що в рекомендаціях від 28.12.2007 року № 04-5/14 ВГСУ дійшов до висновку, що питання корпоративного управління можуть бути врегульовані угодою, укладеною між акціонерами, лише у випадках, які чітко передбачені законодавством України. Важливо враховувати, що такі угоди не можуть порушувати чинне законодавство або положення статуту товариства, а також не мають права обмежувати права інших акціонерів. У випадку, коли

угода стосується питань, які підпадають під регулювання законом або статутом товариства, суд може визнати такі положення угоди недійсними [4].

Підприємство може закріпити певні специфічні домовленості акціонерів у договірній формі (наприклад, узгоджене голосування на загальних зборах з окремих питань протягом певного періоду часу, зобов'язання зробити додаткові внески до статутного капіталу у майбутньому, механізми прийняття рішень про здійснення угод із зацікавленістю між основними власниками бізнесу тощо). У більшості країн із розвинутою економікою такі питання врегульовані у так званих акціонерних угодах (Shareholders agreement) [178].

Акціонерний угода (Shareholders agreement) - це документ, що укладається між акціонерами компанії з метою регулювання взаємовідносин між ними та забезпечення ефективного управління компанією [177]. Акціонерний угода виступає найбільш ефективним засобом здійснення корпоративного контролю [184]. До числа переваг використання акціонерних угод можна віднести:

- здійснення чіткого регулювання прав та обов'язків акціонерів (акціонерна угода визначає права та обов'язки кожного акціонера, що допомагає уникнути можливих конфліктів та сприяє ефективному управлінню компанією);
- забезпечення стабільності та структурованості компанії (акціонерна угода дозволяє встановити конкретні правила та процедури, які повинні дотримуватися компанією, що сприяє стабільності та структурованості бізнесу);
- формування засад захисту інтересів міноритарних акціонерів (акціонерна угода може містити заходи захисту інтересів міноритарних акціонерів, наприклад, встановлення правила, що обмежує продаж акцій певному колу інвесторів);
- забезпечення конфіденційності (акціонерна угода може встановити правила щодо обмеження доступу до конфіденційної інформації про компанію, що допомагає захистити її бізнес-інтереси);

- регулювання процедури прийняття рішень (акціонерна угода може встановити процедури прийняття рішень у компанії, що допомагає забезпечити прозорість та відкритість управління компанією);

- забезпечення захисту прав акціонерів (акціонерна угода може включати заходи для захисту прав акціонерів, наприклад, право першочергового придбання акцій (right of first refusal). Це означає, що якщо один із акціонерів бажає продати свої акції, то інші акціонери мають право першочергового придбання цих акцій за визначеною ціною. Зазначений захід допомагає забезпечити контроль над тим, хто володіє акціями компанії та зберегти рівновагу між акціонерами).

Крім того, акціонерна угода може включати інші заходи для захисту прав акціонерів, такі як: заборона продажу акцій до певного часу (lock-up period) після їх придбання; обмеження кількості акцій, які можуть бути продані протягом певного періоду; визначення обов'язкової процедури викупу акцій у випадку виходу одного з акціонерів з компанії; встановлення правил для розділу прибутку та виплат дивідендів між акціонерами; обмеження повноважень та відповідальності міноритарних акціонерів в управлінні компанією. Усі ці заходи допомагають забезпечити захист прав акціонерів та стабільність в управлінні компанією. Таким чином, акціонерна угода — це договір, який регулює відносини між акціонерами та корпорацією. Він має риси організаційно-господарського правочину.

В Україні такі правочини законодавчо не врегульовані, що обумовлює проблеми можливого їх судовому захисту. Найчастіше така проблема вирішувалася шляхом виведення структури корпорації з української юрисдикції (реєстрація «керуючої компанії» за кордоном) з укладенням акціонерної угоди в країні реєстрації «керівної компанії» холдингу. У такому разі акціонерна угода стане для сторін справді обов'язковою, оскільки у разі порушення її норм виникне відповідний судовий розгляд у країні реєстрації керуючої компанії холдингу [184].

Акціонерна угода може бути вигідна міноритарним акціонерам, які

зазвичай мають обмежений контроль над бізнесом. Міноритарні акціонери - це ті, хто володіє менше ніж 50% акцій компанії. При цьому закріплена у акціонерній угоді вимога одноголосного схвалення та положення про «tag-along provision» захищають інтереси саме міноритарних акціонерів. При цьому положення про переважне придбання акцій для міноритарних акціонерів гарантує їм доступ до нових акцій.

Оптимальними є формування та затвердження проектів акціонерної угоди під час створення компанії або випуску перших акцій. Це допомагає підприємцям або інвесторам досягти загального розуміння того, що вони очікують надати бізнесу та отримати від бізнесу. Якщо інвесторам важко врегулювати основні конфлікти та досягти консенсусу щодо акціонерної угоди, їм, можливо, доведеться переглянути свої відносини співпраці з акціонерами. Зазначене у повній мірі стосується і держави. Багато положень акціонерної угоди відрізняються в різних випадках. Деталі залежать від особливостей організації, виду акцій і багатьох інших факторів. Водночас, є основні компоненти, які містить кожна акціонерна угода.

Акціонерні угоди часто визначають порядок продажу і передачі акцій третім особам. Вони також ілюструють порядок ставлення до акцій у разі смерті акціонера. Акціонерна угода також охоплює деталі щодо виплати дивідендів і розподілу прибутку. Що стосується ведення бізнесу, то вона містить положення про періодичність засідань правління та призначення або відставку директорів. У ній також описано, яким чином відбуватимуться процеси на різних рівнях прийняття рішень.

Багато акціонерних угод також включають обмеження конкуренції та так званий «акт про приєднання». Конкуренція та обмежувальні умови перешкоджають акціонеру конкурувати з власною компанією. Наприклад, їм не дозволяється працювати з фірмою-конкурентом у тому самому географічному регіоні. Це важливо, оскільки захищає компанію та інтереси інших акціонерів. Договір про приєднання гарантує, що нові акціонери дотримуються попередньо існуючої акціонерної угоди.

Ще одне положення, яке може захищати міноритарних акціонерів, відоме як положення про «Tag-along rights». Зазначене положення застосовується, коли третя особа пропонує придбати акції у мажоритарного акціонера. Акціонеру не дозволяється їх продавати, якщо така сама пропозиція не буде зроблена всім іншим акціонерам, включаючи міноритарних. Це забезпечує справедливе ставлення до міноритарних акціонерів. Вони повинні мати можливість отримувати такий же прибуток, як і більшість [184]. Таким чином, якщо мажоритарний акціонер продає свої акції, це дає іншим акціонерам право приєднатися до операції.

Інший інструмент акціонерної угоди відомий як «Drag-along rights» дає можливість мажоритарному акціонеру примусити міноритарних акціонерів приєднатися до продажу компанії. Акціонер, який здійснює «Drag-along rights», повинен надати міноритарним акціонерам ту саму ціну та умови, що й будь-який інший продавець.

Злиття або поглинання компаній зазвичай викликає право «Drag-along rights», оскільки покупці зазвичай прагнуть отримати повний контроль над компанією. «Drag-along rights» допомагають усунути міноритарних власників і дозволяють продати 100% цінних паперів компанії потенційному покупцеві. Права «Drag-along» призначені для захисту мажоритарного акціонера. Проте вони також приносять користь міноритарним акціонерам, оскільки вимагають, щоб ціна, терміни та умови продажу акцій були ідентичними для всіх акціонерів, що може дозволити міноритарним акціонерам реалізувати умови продажу, які інакше можуть бути недосяжними.

Акціонерний угода може містити і інші положення щодо контролю за менеджерами компанії. Ці положення можуть бути спрямовані на забезпечення ефективного управління компанією та захисту інтересів акціонерів.

Одним з заходів може бути обмеження повноважень менеджерів. Акціонерна угода може встановлювати межі, які менеджери не можуть перетинати, включаючи обмеження їхніх повноважень у галузі фінансів, укладення угод з третіми сторонами, прийняття стратегічних рішень та ін.

До інших заходів контролю можуть належати:

- вимога звітності від менеджерів перед акціонерами;
- обмеження змін у складі керівництва компанії без згоди акціонерів;
- встановлення процедури заміни менеджерів у разі їхньої нездатності виконувати свої обов'язки.

Такі заходи можуть бути корисними для забезпечення контролю за діяльністю менеджерів компанії та забезпечення ефективного управління компанією в інтересах акціонерів. Однак, варто зазначити, що ці заходи можуть бути обмежені законодавством та умовами угод з третіми сторонами.

Акціонерна угода містить положення щодо діяльності компанії та відносин між її акціонерами. Shareholders agreement також відома як stockholders' agreement. Вона захищає як юридичну особу, так і інвестиції акціонерів у цю юридичну особу.

Таким чином, система корпоративного контролю включає такий інструмент, як діяльність наглядової ради, ефективність якої може забезпечити поширення практики укладання акціонерних угод, як особливого договору, який регулює відносини між акціонерами та корпорацією та має риси організаційно-господарського правочину. Укладання акціонерної угоди має значні переваги, серед яких основною є конфіденційність щодо всіх питань, пов'язаних з внесенням інвестицій, їх розміщенням, розподілом прибутку, формуванням, а також функціонуванням ради директорів, вибором застосовуваного права та арбітражу. Ця конфіденційність відрізняється від відкритості статуту. Крім того, у рамках угоди сторони можуть включити будь-які положення, які не порушують обов'язкових норм законодавства, деталізуючи свої права і обов'язки, а також інші умови.

З метою формування ефективної нормативно-правової бази більш широкого використання акціонерних угод в вітчизняній практиці діяльності корпоративних підприємств необхідно внести доповнення до діючого законодавства у сфері корпоративних правовідносин, зокрема доповнити положення ч. 4 ст. 4 Закону України «Про акціонерні товариства» словами

«...та акціонерною угодою». Відповідно виклавши цю норми у наступному вигляді : «4. Структура управління акціонерним товариством визначається статутом акціонерного товариства та акціонерною угодою».

Наголосимо, що державний контроль є субсидіарним по відношенню до корпоративного, а відтоді господарсько-правові та адміністративно-правові елементи здійснення контролю за діяльністю підприємств з державною часткою взаємодоповнюють один одного. Особливого значення це набуває в період війни, який вимагає консолідацію зусиль корпоративних та державних органів.

3.2. Особливості юридичної відповідальності підприємств з державною часткою власності в Україні

Недотримання існуючих в суспільстві соціальних норм або невиконання їх приписів неналежним чином тягне за собою соціальну відповідальність. Соціальна відповідальність – це негативна реакція суспільства на такий вид поведінки (антисоціальна поведінка). Водночас, юридична відповідальність є окремим, особливим різновидом соціальної відповідальності. Це відповідальність, що є домінуючою в державно-організованому суспільстві. Юридична відповідальність – це правова реакція держави на правопорушення, що передбачає примусовий вплив компетентного державного органу на правопорушника внаслідок чого виникає суб'єктивний обов'язок правопорушника зазнати передбачені законодавством несприятливі для нього наслідки особистого, майнового або організаційного характеру. В випадку особливостей юридичної відповідальності підприємств з державною часткою власності в Україні. В цілому, як наголошує А. Прокопюк : «...питання корпоративної відповідальності є важливим інструментом захисту прав та законних інтересів учасників корпоративних відносин, кредиторів та інших стейкхолдерів. У вітчизняній юридичній літературі відсутні фундаментальні дослідження корпоративної відповідальності. Норми, що визначають

корпоративну відповідальність, не систематизовані і містяться в різногалузевих законодавчих правових нормах, локальних правових актах та корпоративних договорах» [132]. Відповідальність у корпоративному праві можна розглядати з різних точок зору, оскільки воно включає в себе широкий спектр правил і норм, що стосуються діяльності підприємств та їхніх керівників. У цьому ж контексті згадана нами А. Прокопюк підкреслює, що «відповідальність у корпоративному праві є різновидом юридичної відповідальності, що має власні інституційні ознаки й особливості [132].

Як відзначає, О. Кологойда : «Корпоративна відповідальність має ті ж загальні ознаки, що і юридична відповідальність загалом: забезпеченість державним примусом, понесення правопорушником несприятливих наслідків майнового та немайнового (організаційного) характеру, наявність вини, яка в корпоративних відносинах презюмується. В аспекті галузевої належності в юридичній літературі переважає плюралізм думок щодо визнання відповідальності в корпоративному праві самостійним видом юридичної відповідальності (з урахуванням її інституційних ознак та особливостей) або видом цивільно-правової відповідальності» [55]. Дійсно із точки зору держави юридична відповідальність – це регламентоване законом реагування держави на вчинене особою правопорушення у формі застосування до винної особи державно-примусових заходів, що містять в собі несприятливі для правопорушника правові наслідки. Водночас, наголошена нами правова природа корпоративних відносин дозволяє говорити саме про самостійність цього виду юридичної відповідальності через відповідне наповнення її змісту елементами не лише цивілістичної (приватно-правової природи) але й елементами публічно-правових відносин (господарських та частково адміністративних). Корпоративна відповідальність є однією з форм відповідальності у корпоративних відносинах. Вона відображається в зобов'язанні компанії дотримуватися вимог законодавства та інших нормативно-правових актів, які регулюють її діяльність. Отже, корпоративна відповідальність є важливим елементом корпоративних відносин, який

забезпечує дотримання компаніями законодавства та відповідальність за порушення правил господарювання. Розвиток інституту корпоративної відповідальності зумовлений розвитком корпоративних організаційно-правових форм, удосконаленням корпоративного законодавства та законодавства про неплатоспроможність, впровадженням інституту похідного позову, становленням судової практики притягнення до відповідальності акціонерів та посадових осіб за різного роду зловживання в процесі реалізації корпоративних прав та управління акціонерними товариствами, впровадженням доктрини «проникнення за корпоративну вуаль» [132].

Так, наприклад корпоративна відповідальність буде мати місце при ухиленні від сплати дивідендів. Дії товариства (його мажоритарного акціонера), що полягають в систематичному ухиленні від оголошення дивідендів за наявності чистого прибутку, можуть бути охарактеризовані як зловживання правом. Однак, у законодавстві та судовій практиці відсутні випадки визнання дій мажоритарного акціонера, спрямованих проти виплати дивідендів, зловживанням правом [54].

Особливості управління об'єктами державної власності, визначені у ч. 5 ст. 11 Закону України від 21.09.2006 «Про управління об'єктами державної власності» [127], яка передбачає, що господарські товариства у статутному капіталі яких є корпоративні права держави або 50 і більше відсотків акцій (часток) яких знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави в яких становить 100 відсотків, до 1 травня року, що настає за звітним, приймають рішення про відрахування не менше 30 відсотків чистого прибутку на виплату дивідендів, якщо інше не встановлено законом та сплачують дивіденди безпосередньо до Державного бюджету України у строк не пізніше 1 липня року. На суму дивідендів, несвоєчасно сплачених на державну частку, нараховується пеня з розрахунку подвійної облікової ставки Національного банку України від суми недоплати, розрахованої за кожний день прострочення платежу, починаючи з наступного дня після настання строку платежу і по день сплати включно. Іншим акціонерам акціонерного товариства

у статутному капіталі якого є корпоративні права держави (прямо або опосередковано) дивіденди виплачуються в шестимісячний строк (ч. 2 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства»), що не відповідає принципу рівності акціонерів – власників акцій одного типу (абз. 2 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства»). Відповідно до абз. 8 ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» господарські товариства, які не прийняли рішення про нарахування дивідендів до 1 травня року, що настає за звітним, сплачують до державного бюджету частину чистого прибутку у розмірі, визначеному за базовими нормативами відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, встановлених на відповідний рік, але не менше 30 відсотків, до 1 липня року, що настає за звітним (норма визнана неконституційною [136]).

Інші випадки можуть бути пов'язані з діяльністю менеджменту корпорації. Наприклад, у постановах від 4 грудня 2018 р. у справі № 910/21493/17 [99], від 22 жовтня 2019 р. у справі № 911/2129/17 [98], від 26 листопада 2019 р. у справі № 910/20261/16 Верховний Суд звертає увагу на довірчий характер відносин між господарським товариством і його посадовою особою (зокрема, директором чи генеральним директором), у зв'язку з чим протиправна поведінка зазначеної особи може виражатися не лише у невиконанні нею обов'язків, прямо встановлених установчими документами товариства, чи перевищенні повноважень при вчиненні певних дій від імені товариства, а й у неналежному чи недобросовісному виконанні таких дій без дотримання меж нормального господарського ризику, з особистою заінтересованістю чи при зловживанні своїм розсудом і посадовими обов'язками за власним умислом (розсудом), прийнятті очевидно необачних чи марнотратних і завідомо корисливих рішень [55]. Так, на початок березня 2023 року в управлінні ФДМУ передано 2400 підприємств, більшість з яких була передана фонду нещодавно. Фонд держмайна починає звільняти недоброчесних керівників підприємств за результатами аналізу фінансово-економічного стану компаній [162].

Зазначене дозволяє виділити з доктринальних позицій випадки коли, в акціонерних правовідносинах мають місце прості та складні форми зловживання правами власником контрольного пакета акцій щодо міноритарних акціонерів, зокрема на прибуток, недружні поглинання, зловживання правом власниками невеликих пакетів акцій (корпоративний шантаж, грінмейл) [20, с. 8; 71 с. 10]. Так, у лютому 2023 року Державне бюро розслідувань спільно з СБУ викрили протиправну діяльність колишніх високопосадовців, які отримували незаконні надприбутки від видобутку газу з державних надр. Правоохоронці провели обшуки у посадовців ПрАТ «НАК «Надра України», Держгеонадра, ТОВ «Сахалінське» за фактом того, що у період 2003-2022 років цими особами було привласнено державні корисні копалини. Внаслідок протиправної діяльності посадовців «Надр України» та низки комерційних структур Україна втратила право на Сахалінське нафтогазове родовище в Харківській області. Хоча на розробку родовища витратили понад мільярд гривень [40].

За даними геологорозвідувальних робіт, поклади газу на цьому об'єкті становлять щонайменше 15 млрд кубометрів [157]. В результаті за матеріалами Державного бюро розслідувань суд арештував корпоративні права трьох підприємств, які протиправно привласнили надра Сахалінського нафтогазового родовища. Зокрема було заарештовано активи: ТОВ «Сахалінське»; ТОВ «Сіріус-1»; ТОВ «Іст Юроуп Петролеум». Права передані в управління Агентства з розшуку та менеджменту активів (АРМА) [40].

АРМА створено за аналогом установ з повернення та управління активами, які успішно функціонують у державах-членах ЄС відповідно до рішення Ради Європейського Союзу № 2007/845/JHA від 06 грудня 2007 року та інших актів права ЄС.

Таким чином, можна визначити корпоративну відповідальність у діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні як встановлений у законодавстві, статутних документах корпорації або укладених акціонерних угодах обов'язок компанії та її менеджменту дотримуватися

нормативних вимог та обов'язків пов'язаних з встановленими фактами заподіянням шкоди суспільним інтересам або інтересам акціонерів, а також обов'язків відшкодування шкоди завдану іншим суб'єктам господарювання в результаті порушення правил здійснення господарювання та невиконання договірних зобов'язань, вчинення правопорушень у митно-податковій, адміністративно-правовій або кримінально-правовій сферах.

Корпоративна відповідальність також може включати відповідальність за порушення прав працівників, порушення екологічних норм, неправильне використання підприємницьких таємниць, корупційні та інші правопорушення. Корпоративна відповідальність має свої наслідки, які можуть бути фінансовими, репутаційними та організаційними.

Як було нами наголошено вище у органічному поєднанні з юридичної відповідальності підприємств з державною часткою власності в Україні перебуває і відповідальність соціально-позитивного характеру.

Соціальна відповідальність у корпоративних відносинах (CSR - Corporate Social Responsibility) означає взаємодію компанії зі своєю соціальною та екологічною довкіллям та зваження на етичні та соціальні аспекти у прийнятті бізнес-рішень. Компанії зосереджуються не тільки на отриманні прибутку, а й на внесенні позитивного внеску в соціальні та екологічні питання. Корпоративна соціальна відповідальність (*KCB*), від англ. *corporate social responsibility (CSR)*, також соціальна відповідальність бізнесу - відповідальне ставлення компанії до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів; активна соціальна позиція компанії, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем. У багатьох країнах Заходу прийняті спеціальні законодавчі акти щодо корпоративної соціальної відповідальності. Так, у США діє Акт Сарбанеса-Окслі (2002 р.), який вимагає від компаній розкриття перед суспільством своїх кодексів етики. У Великобританії прийнято Білль про корпоративну відповідальність (2003 р.), в якому наведені соціальні та екологічні обов'язки директорів компаній [148]. У

Франції існує закон, який передбачає обов'язкову звітність перед суспільством всіх компаній, внесених в реєстр [182]. Цей звіт мають робити великі компанії, з кількістю працівників понад 300 осіб, що зареєстровані в Франції..

Соціальна відповідальність може включати такі аспекти, як дотримання стандартів праці, охорона навколишнього середовища, підтримка місцевих спільнот, етичне ведення бізнесу, та інше. Компанії можуть діяти відповідально, вживаючи різних заходів, таких як використання екологічно чистих технологій, фінансування благодійних проєктів, підтримка волонтерської діяльності, внесення змін у власному внутрішньому управлінні, та інше.

Відповідальність перед суспільством та екологічною довкіллям стає все більш важливою для бізнесу в умовах росту свідомості суспільства та наростаючої конкуренції. Багато споживачів намагаються купувати товари та послуги від компаній, які діють відповідально та підтримують соціальні та екологічні ініціативи.

Отже, соціальна відповідальність в корпоративних відносинах має на меті забезпечення більш етичної та відповідальної діяльності компаній, збільшення позитивного внеску в соціальне та екологічне довкілля.

Фактично у такій соціальній відповідальності втілюється позитивна відповідальність у сфері корпоративних відносин. Таким чином, згідно концепції соціальної відповідальності обов'язки організацій в цій сфері виходять за межі встановлених законом обов'язків дотримання законодавства і передбачають добровільність реалізації додаткових заходів для підвищення якості життя населення, а також місцевої спільноти та суспільства в цілому. Метою корпоративної соціальної відповідальності вважається сприйняття стійкому розвитку суспільства, країни, суб'єктів бізнесу [148].

Ознаки загального поняття юридичної відповідальності можуть стосуватися не лише для її ретроспективного аспекту. Як частина загально-соціальної відповідальності, юридична відповідальність має і другий аспект, не менш важливий в правовому регулюванні суспільних відносин, який

пов'язаний з правомірною поведінкою - це позитивний. Тривалий час в юридичній літературі основна увага приділялась тільки відповідальності за вчинене правопорушення, тобто негативній (ретроспективній) відповідальності. Поняття юридичної відповідальності зв'язувалось тільки з державним примусом, що застосовувався по відношенню до правопорушника, засудженням правопорушника наявністю небажаних наслідків для правопорушника. Водночас, позитивна відповідальність виступає в якості ефективного регулятора суспільних відносин. Вона, по-перше передбачає правомірну поведінку, по-друге, органічно пов'язана з почуттям обов'язку перед суспільством, по-третє, виступає як сила, що попереджає правопорушника шляхом відпрацювання навичок і звичок правомірної поведінки.

На сучасному етапі розвитку демократичного суспільства і становлення правової держави загальна концепція юридичної відповідальності вимагає іншого підходу до свого розуміння змісту. Не заперечуючи значення негативно-ретроспективного аспекту юридичної відповідальності, слід визнати важливість позитивної відповідальності у правовідносинах. Як і будь-яка інша соціальна відповідальність, юридична відповідальність також має перспективно-позитивне начало, ефективна дія якої передбачає оперування не лише примусом і каральними санкціями, але і методами переконання і заохочення, обліку і контролю, виховання і перевиховання. Саме в такому вигляді відповідальність повинна пронизувати правові норми, правовідносини і правосвідомість, являючись їх найважливішим рухомим компонентом. Позитивний і ретроспективний аспект юридичної відповідальності діалектично взаємопов'язані, невіддільні один від одного: чим вищий рівень відповідальності в позитивному розумінні, тим рідше виникає відповідальність ретроспективна.

Позитивна ж відповідальність - це врегульований правом додатковий обов'язок суб'єкта дати звіт своїх дій за належне виконання своїх обов'язків. Вона стимулює правомірну соціально-активну поведінку громадян і відіграє

організаційну і виховально-мобілізуючу роль в досягненні цілей держави і права. Для неї характерні добровільне та ініціативне виконання обов'язків, самодисципліна, висока правова свідомість. Мотиваційно-попереджувальні можливості правових вимог та імперативів сприяють забезпеченню законності та правопорядку, профілактики правопорушень на основі підвищення правового виховання громадян, підвищення їхнього почуття відповідальності, тощо. Ці питання в свою чергу пов'язані з вдосконаленням держави і її органів, правильним здійсненням правової політики.

Концепція корпоративної соціальної відповідальності у її сучасному розумінні зародилася на початку XX століття у західних країнах. Соціальна відповідальність — це концепція, яка підтримує ініціативу компаній у врахуванні інтересів суспільства та прийнятті відповідальності за вплив їхньої діяльності на споживачів, стейкхолдерів, працівників, громаду та довкілля в усіх аспектах їхньої діяльності. Це добровільна ініціатива компаній як приватного, так і державного секторів, спрямована на виконання високих стандартів операційної та виробничої діяльності, соціальних норм та якості взаємодії з персоналом, мінімізацію негативного впливу на довкілля тощо. Її мета — зменшення економічних та соціальних нерівностей, встановлення довірливих відносин між бізнесом, суспільством і державою, покращення довгострокової ефективності бізнесу та показників його прибутковості.

Подальший свій розвиток концепція корпоративної соціальної відповідальності отримала в США в 40-50-х роках. XX століття, що було зумовлено зростанням участі підприємницьких структур у вирішенні соціально-економічних проблем повоєнних років. У 1953 р. був опублікований один із помітних праць на тему під назвою «Соціальна відповідальність бізнесмена», автором якого став Х. Боуен [179]. У названій роботі автор переніс концепцію соціальної відповідальності на бізнес, який, усвідомлюючи наявність ширших соціальних цілей та приймаючи необхідні ділові рішення, здатний приносити як економічні, а й соціальні вигоди всьому суспільству. У наступні роки у США склалися два альтернативні підходи до розвитку

соціальної відповідальності підприємницьких структур: з одного боку, переважали аргументи на користь даної концепції, а з іншого боку, висувалися та обґрунтовувалися доводи проти неї.

Ще наприкінці 1970-х років А. Кероллом була запропоновано трактування соціальної відповідальності бізнесу як «відповідності економічним, правовим, етичним і дискреційним очікуванням, що висувається суспільством організації в даний момент часу» [180]. Отже, А. Керолл виділив чотири рівні КСВ: економічний, правовий, етичний та дискреційний. Дискреційну відповідальність А. Керолл співвідніс зі сферою, де суспільство ще не сформувало жодних ясних очікувань від бізнесу, що дозволяє підприємцям самостійно приймати рішення щодо участі у тих чи інших соціальних програмах чи проектах.

Наприкінці XX століття концепція соціальної відповідальності бізнесу значно розширилася, та її різні інтерпретації були умовно зведені до трьох теорій.

1. Теорія корпоративного егоїзму (М. Фрідман, Д. Хендерсон), згідно з якою існує лише одне напрям соціальної відповідальності підприємницьких структур – ефективне використання обмежених ресурсів із єдиною метою максимізації прибутку, діючи у своїй у межах правового поля. Такий підхід зводиться до відповідальності бізнесу перед своїми власниками (акціонерами).

2. Теорія корпоративного альтруїзму (розроблена Комітетом з економічного розвитку США), в рамках якої соціальна відповідальність розглядається широко, а представники бізнесу повинні істотно впливати на підвищення рівня добробуту населення шляхом її найповнішої реалізації.

3. Теорія «розумного егоїзму», що є синтезом першої і другої теорій. У Відповідно до такого підходу, КСВ зводиться до успішного ведення бізнесу, що скорочує втрати прибутку в майбутньому. Витрачаючи кошти на фінансування соціальних та філантропічних програм, підприємці неминуче скорочують величину поточного прибутку, проте подібні дії сприяють формуванню сприятливого соціального бізнес-простору, що, своєю чергою, веде до

одержання стійких прибутків у довгостроковій перспективі.

Сучасне визначення корпоративної соціальної відповідальності з'явилося завдяки транснаціональним компаніям, які на Всесвітньому саміті 1992 р., а саму відповідальність запропонували розуміти з урахуванням інтересів різних стейкхолдерів задля досягнення економічних, соціальних та природоохоронних цілей.

Розширення сфери відповідальності бізнесу нині так само неминуче, як і розширення сфери його впливу. З одного боку, бізнес діє під тиском держави та суспільства, а з іншого – набуває все більш реальної можливості активно впливати на соціально-економічне оточення у своїх цілях. Отже, можна говорити про формування нової парадигми корпоративної соціальної відповідальності (рис. 1), основними елементами якої є наступні моменти:

1. Соціальне інвестування, що розширює сферу реалізації корпоративної соціальної відповідальності та сприяє вирішенню актуальних національних проблем у сфері зайнятості, освіти, житла, безпеки, охорони навколишнього середовища, боротьби з бідністю тощо, шляхом переходу від традиційної благодійності до довгострокових фокусованих соціальних інвестицій як на рівні країни загалом, так і на рівні її окремих регіонів.

2. Соціальне партнерство, що забезпечує конструктивний діалог влади, бізнесу та населення, внаслідок чого відбувається перерозподіл сфер відповідальності владних та підприємницьких структур щодо вирішення суспільно-значущих проблем.

3. Корпоративне громадянство, що передбачає взаємну відповідальність підприємницьких та владних структур у громадянському суспільстві, а також узгодження інтересів компанії та її основних стейкхолдерів не тільки в економічній, а й у соціальній, екологічній, політичній та інших сферах.

Водночас, зауважимо, що в багатьох країнах прийнято норми, що *вимагають* від великих підприємств *обов'язкової* участі в дієвих заходах соціальної відповідальності та відповідного звітування. В останні роки перехід до законодавчо оформлених вимог є звичайною практикою для низки

європейських країн [44].

За визначенням Європейської Комісії («Зелена книга з корпоративної соціальної відповідальності», 2001 р.), корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) — це «концепція, згідно з якою компанії інтегрують соціальні та екологічні питання у свою комерційну діяльність та взаємодію із зацікавленими сторонами на добровільній основі». Водночас, вигоди від зайняття підприємством соціально відповідальної позиції є очевидними. В Зеленій Книзі Європейської Комісії КСВ розглядається як стратегічна інвестиція і зазначено: «Компанії можуть сприяти досягненню соціальних і екологічних цілей, інтегруючи соціальну відповідальність бізнесу як стратегічну інвестицію у свою ключову бізнесову стратегію, в інструменти менеджменту та операційну діяльність» [155, с.7].

Сформовано низку міжнародних стандартів серії ISO 14000, AA1000, SA 8000. Зокрема, стандарт Social Accountability 8000 (SA 8000) забезпечує визначення етичних критеріїв виробництва товарів і послуг. Стандарт ISO 14000 (ISO 14001) був запропонований Міжнародною організацією зі стандартизації для окреслення кола вимог щодо впровадження системи екологічного менеджменту. Згідно із стандарт AccountAbility 1000 (AA1000) визначено вимоги до процедур і критеріїв вимірювання результатів діяльності компаній з етичних позицій, за якими може здійснюватися соціальний і етичний аудит їх діяльності. Міжнародні стандарти серії ISO 9000 встановлюють показника, за якими оцінюється діяльність компаній з досягнення ділової досконалості та якості в організації виробництва [44].

У міжнародному стандарті ISO 26000:2010 визначається сім принципів соціальної відповідальності:

- підзвітність: організація повинна бути відповідальною (підзвітною) за її вплив на суспільство і навколишнє середовище.
- прозорість: організації слід бути прозорою в її рішеннях і діяльності, які впливають на суспільство та навколишнє середовище.
- етична поведінка: організації необхідно постійно вести себе етично:

поведінка організації повинна ґрунтуватися на етичних нормах чесності, рівності і сумлінності; ці етичні норми мають на увазі піклування про людей, навколишнє середовище, а також обов'язковість реагування на інтереси зацікавлених сторін.

- повага інтересів зацікавлених сторін: організації слід поважати, враховувати і реагувати на інтереси її зацікавлених сторін.

- дотримання закону: дотримання верховенства закону є обов'язковим;

- дотримання прав людини;

- дотримання міжнародних норм поведінки [148];

- дотримання встановлених законодавством санкцій;

- здійснення захисту інформаційних ресурсів, інформації яка становить комерційну або державну таємницю, персональних даних.

В ЄС приділяють значну увагу питанням наднаціонального регулювання процесів впровадження принципів соціальної відповідальності. Зокрема, прийнято регуляторний акт Європарламенту та Комісії № 1221/2009 з питань добровільної участі організацій в звітності щодо еко-менеджменту та аудиту (EMAS) [183].

У вузькому значенні під корпоративною соціальною відповідальністю мається на увазі обов'язок підприємницьких структур ефективно здійснювати функцію створення доданої вартості, чесно та в повному обсязі виконувати взяті на себе економічні, соціальні та екологічні зобов'язання, відповідно до встановлених законів та прийнятих у суспільстві етичних норм та правил. У широкому значенні корпоративну соціальну відповідальність розглядають як добровільну участь підприємницьких структур у розвитку соціальної, економічної та екологічної сфер суспільства, що часто не пов'язане з основною діяльністю компанії і що виходить за рамки певного законом мінімуму етичних норм, прийнятих у суспільстві.

На наш погляд, корпоративну соціальну відповідальність слід визначити як складну, багатоаспектну та багаторівневу категорію, тісно пов'язану з інституційним середовищем, у якому здійснюють свою діяльність окремі

бізнес-структури та зацікавлені сторони, які зазнають на собі впливу бізнесу та/або впливають на його роботу (стейкхолдери), та суспільство в цілому. При цьому соціальна відповідальність бізнесу постає як умова комплементарності інститутів та фактор інституційної рівноваги у соціальній сфері. Таким чином, можна сформулювати таке визначення: корпоративна соціальна відповідальність – це сукупність інституційних, політичних, фінансових, соціально-економічних та інших відносин, що складаються внаслідок взаємодії держави, бізнесу та суспільства у процесі формування та реалізації соціальної політики

При цьому можна виділити три основні рівні соціальної відповідальності.

Перший рівень розглядається як необхідна передумова соціально-відповідальної поведінки бізнес-структури: регулярна виплата працівникам заробітної плати, своєчасна сплата податків, дотримання законодавства в економічній сфері, сфері охорони навколишнього середовища, техніки безпеки, здоров'я працівників тощо.

Другий рівень передбачає розвиток внутрішньофірмових партнерських відносин і безпосередньо з урахуванням соціально-економічних інтересів всього колективу підприємства з урахуванням переговорного процесу. На додаток до перерахованих вище базових зобов'язань соціально відповідальної поведінки, цей рівень забезпечує надання працівникам підприємства повного соціального пакета та реалізацію соціальних гарантій.

Третій рівень охоплює соціальні проекти та програми, сфера дії яких виходить за внутрішньофірмові рамки. Об'єктом соціальної відповідальності у разі виступає населення території розміщення підприємства. Сюди слід зарахувати ті напрямки діяльності бізнесу, які мають на меті створення сприятливих соціально-економічних умов його розвитку, а також участь підприємства у муніципальних, регіональних та державних (національних) програмах та проектах.

Зазначене дозволяє запропонувати власну схему участі органів влади у розвитку інституту корпоративної соціальної відповідальності. В першу чергу,

це визнання урядом важливості організації схеми участі органів влади у розвитку інституту корпоративної та переконання бізнесу у тому, що «уряд» має визнати переваги корпоративної соціальної відповідальності, сприяють підвищенню конкурентоспроможності бізнесу та держави; демонструвати свої погляди, публічно висловлюючи своє позитивне ставлення до компаній, які впроваджують концепцію корпоративної соціальної відповідальності. Крім того, «уряд» може активно підтримувати участь «бізнесу» та громадянського суспільства у соціальних ключових ініціативах. Розбудова різних форм взаємодії, включаючи партнерства (приватно-державні), спільні проекти, фінансові інвестиції в проекти, створення національної мережі топ-менеджерів. Основна ідея полягає у тому, що держава має дати бізнесу вектори, як розвивати соціальний та екологічний напрямок власної діяльності, а також запропонувати ресурси та подальшу допомогу.

На наступному етапі має відбуватися створення умов до уніфікації нормативно-правового регулювання у корпоративній сфері в різних державах та їх об'єднаннях (для України сьогодні це питання інтеграції з ЄС) – це включає розробку форматів уніфікованих міжнародних документів, Держава бере участь у визначенні орієнтирів для оцінки та структури звітів, оцінки міжнародних кодексів поведінки та характеристик кодексів поведінки компаній.

Далі має відбуватися інтенсивне формування вітчизняної нормативної основи для звітності та присвоєння певних рейтингів які дозволяють отримати кількісну та якісну оцінку діяльності компаній у галузі корпоративної соціальної відповідальності та відкривають можливості для внутрішньо- та міжгалузевого порівняльного аналізу; Зазначені заходи мають супроводжуватися постійними консультаціями з бізнесом.

З часу зародження та до наших днів концепція корпоративної соціальної відповідальності зазнала глобальних змін, трансформувавшись від повного заперечення ідеї соціальної відповідальності підприємства до визнання відповідальності підприємства за розвиток суспільства нарівні із державою

(концепція «корпоративного громадянства»).

Корпоративна соціальна відповідальність представлена в багатьох теоретико-прикладних розробках (концепціях) під різними кутами зору, а також різними площинами. У цій галузі спостерігається стійкий прогрес, різноманіття підходів, альтернативність у вирішенні завдань соціально відповідального розвитку, а також зниження рівня «нормативності», перенесення акценту з філософських, моральних аспектів на управлінські. Піраміда корпоративної соціальної відповідальності об'єднує та відображає існуючі підходи до розуміння корпоративної соціальної відповідальності, показуючи як їхню історичну еволюцію (від розуміння організації як закритої економічної системи до визнання її зв'язків із суспільством), так і зміни у розумінні неоднорідності суспільних потреб (від визнання загального суспільних потреб до їхньої персоніфікації залежно від існуючих суспільних груп).

Застосування практично корпоративної соціальної відповідальності надає переваги у покращенні управління завдяки запобіганню ризиків, поліпшення репутації підприємства, збільшення обсягів продажу та частки ринку, мотивації співробітників, лояльності інвесторів, покращення фінансових показників, налагодження відносин з державним сектором та суспільством.

Значення корпоративної соціальної відповідальності посилюється. Постійне дотримання реформ корпоративного управління ОЕСР підвищить довіру інвесторів, зупинить корупцію і прискорить відновлення після війни. Корпоративна соціальна відповідальність сприяє нівелюванню негативних наслідків виробничої діяльності компаній, усунення соціальної напруженості, вирішення низки проблем глобального та місцевого розвитку – цим обумовлена її цінність. Корпоративна соціальна відповідальність підвищує соціальну та економічну стійкість бізнесу та дозволяє збільшувати нематеріальні активи. Все це викликає необхідність пошуку науково обґрунтованих дій, націлених на підтримку та стимулювання корпоративної соціальної відповідальності.

Підкреслимо, що запровадження корпоративної соціальної відповідальності тривалий час виступає предметом активного обговорення.

Українські фахівці в сфері технічного нормування вважають за доцільне розроблення на основі міжнародного стандарту ISO 26000 вітчизняного стандарту «Системи управління в галузі соціальної відповідальності. Вимоги.», який буде використовуватися і для сертифікації. Розроблення та застосування такого стандарту буде свідчити про впровадження принципів соціальної відповідальності в якості загальноприйнятих правил ведення бізнесу в діяльність вітчизняних підприємств [148].

Зазначене дозволяє запропонувати важливе доповнення до змісту положень ст. 17 «Відповідальність за порушення законодавства з питань управління об'єктами державної власності» Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 року № 185-V [127] словами *«...а також заходи визначені в угодах щодо встановлення корпоративної соціальної відповідальності»*. Та викласти зазначену правову норму у наступному вигляді: «Стаття 17. Відповідальність за порушення законодавства з питань управління об'єктами державної власності

1. За невиконання вимог законів України та інших нормативно-правових актів з питань управління об'єктами державної власності та податкового законодавства до винних осіб застосовуються заходи фінансової, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності згідно із законом, *а також заходи визначені в угодах щодо встановлення корпоративної соціальної відповідальності»*.

Висновки до Розділу 3

1. Особливість здійснення публічно-правового контролю діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні полягає у його дуалістичній природі, який передбачає поєднання контролю корпоративного характеру (здійснення через інструментарій наглядових рад компаній) та контроль з боку органів державної влади. Державний контроль є субсидіарним по відношенню до корпоративного, а відтоді господарсько-правові та

адміністративно-правові елементи здійснення контролю за діяльністю підприємств з державною часткою взаємодоповнюють один одного. Особливого значення це набуває в період війни, який вимагає консолідацію зусиль корпоративних та державних органів. Перебіг подій війни доводить неможливість повної відмови від використання державного контролю за діяльністю підприємств з державною часткою власності.

Державний контроль за діяльністю підприємств з державною часткою власності в Україні, особливо в умовах війни передбачає здійснення заходів спрямованих на виконання такими підприємствами їх виробничих планів та соціальних зобов'язань, недопущення корупційних ризиків з боку менеджменту корпорацій, забезпечення збереження державної таємниці, протидії діяльності розвідувальних органів держави-агресора та виявлення колаборантів та зрадників з числа осіб причетних до управління корпораціями.

Система корпоративного контролю включає такий інструмент, як діяльність наглядової ради, ефективність якої може забезпечити поширення практики укладання акціонерних угод, як особливого договору, який регулює відносини між акціонерами та корпорацією та має риси організаційно-господарського правочину. Укладення акціонерної угоди має свої переваги, зокрема, всі аспекти, такі як процедури внесення інвестицій, їх розміщення, розподіл прибутку, створення та функціонування ради директорів, вибір застосовуваного права і арбітражу, є повністю конфіденційними, у відміну від статуту. Крім цього, у рамках угоди сторони можуть включити будь-які положення, які не порушують обов'язкових норм законодавства, та більш детально визначити свої права і обов'язки, а також інші умови.

З метою формування ефективної нормативно-правової бази більш широкого використання акціонерних угод в вітчизняній практиці діяльності корпоративних підприємств необхідно внести доповнення до діючого законодавства у сфері корпоративних правовідносин, зокрема доповнити положення ч. 4 ст. 4 Закону України «Про акціонерні товариства» словами «...та акціонерною угодою». Відповідно виклавши цю норми у наступному

вигляді : «4. Структура управління акціонерним товариством визначається статутом акціонерного товариства та акціонерною угодою».

2. Особливостями юридичної відповідальності підприємств з державною часткою власності в Україні є органічне поєднання юридичної та соціальної корпоративної відповідальності. Соціальна відповідальність в корпоративних відносинах має на меті забезпечення більш етичної та відповідальної діяльності компаній, збільшення позитивного внеску в соціальне та екологічне довкілля. Фактично у такій соціальній відповідальності втілюється позитивна відповідальність у сфері корпоративних відносин.

Корпоративна відповідальність виступає самостійним видом юридичної відповідальності. Корпоративну відповідальність у діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні як встановлений у законодавстві, статутних документах корпорації або укладених акціонерних угодах обов'язок компанії та її менеджменту дотримуватися нормативних вимог та обов'язків пов'язаних з встановленими фактами заподіянням шкоди суспільним інтересам або інтересам акціонерів, а також обов'язків відшкодування шкоди завдану іншим суб'єктам господарювання в результаті порушення правил здійснення господарювання та невиконання договірних зобов'язань, вчинення правопорушень у митно-податковій, адміністративно-правовій або кримінально-правовій сферах.

Як було нами наголошено вище у органічному поєднанні з юридичної відповідальності підприємств з державною часткою власності в Україні перебуває і відповідальність соціально-позитивного характеру. З часу зародження та до наших днів концепція корпоративної соціальної відповідальності зазнала глобальних змін, трансформувавшись від повного заперечення ідеї соціальної відповідальності підприємства до визнання відповідальності підприємства за розвиток суспільства нарівні із державою (концепція «корпоративного громадянства»).

Застосування практично корпоративної соціальної відповідальності надає переваги у покращенні управління завдяки запобіганню ризиків, поліпшення

репутації підприємства, збільшення обсягів продажу та частки ринку, мотивації співробітників, лояльності інвесторів, покращення фінансових показників, налагодження відносин з державним сектором та суспільством.

Зазначене дозволяє запропонувати важливе доповнення до змісту положень ст. 17 «Відповідальність за порушення законодавства з питань управління об'єктами державної власності» Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 року № 185-V [127] словами *«...а також заходи визначені в угодах щодо встановлення корпоративної соціальної відповідальності»*. Та викласти зазначену правову норму у наступному вигляді: «Стаття 17. Відповідальність за порушення законодавства з питань управління об'єктами державної власності

1. За невиконання вимог законів України та інших нормативно-правових актів з питань управління об'єктами державної власності та податкового законодавства до винних осіб застосовуються заходи фінансової, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності згідно із законом, *а також заходи визначені в угодах щодо встановлення корпоративної соціальної відповідальності»*.

ВИСНОВКИ

1. Корпоративні правовідносини за участю підприємств з державною часткою власності виступають як врегульовані нормами права комплексні правові відносини, що виникають, змінюються та припиняються між засновниками та учасниками юридичної особи та самою юридичною особою в результаті реалізації ними своїх корпоративних прав держави, регламентуванні діяльності підприємства (корпорації) та здійснення корпоративного управління. Сфера управлінської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні є сферою взаємодії (солідаризації) публічних та приватних інтересів, з обов'язковим окресленням «компетенції» відповідних органів корпоративного управління.

Корпоративні правовідносини між певним учасником та юридичною особою виникають з моменту державної реєстрації юридичної особи і діють до моменту припинення юридичної особи або до моменту виходу такого учасника зі складу учасників юридичної особи.

За своєю правовою природою корпоративні відносини підприємств з державною часткою власності в Україні підлягає комплексному правовому регулюванню з використанням інструментів господарського, фінансового, адміністративно-правового та приватно-правового (цивільного) характеру.

Корпоративні відносини за участі держави характеризуються більш високим рівнем регулювання та контролю, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки для бізнесу. Державна участь також може впливати на фінансування та розвиток підприємств, а також на їхні партнерські відносини з іншими підприємствами. В цілому, корпоративні відносини з участю держави можуть бути важливим інструментом для забезпечення стабільності та ефективності економіки країни.

Корпоративне право є складним міжгалузевим утворенням, змістом якого є сукупність суб'єктивних прав у сфері корпоративного управління та участі. У

поєднанні із речовим та немайновим компонентом воно виступає об'єктом як господарсько-цивільного так і адміністративно-управлінського правовідношення.

Корпоративне право, за рахунок балансу публічних і приватних інтересів може виступити в якості інструменту, який з одного боку не допустив би зворотного перерозподілу власності, в тому числі перегляду підсумків приватизації, а з іншого боку, став способом суспільного і державного контролю за використанням майна корпорацій, особливо тієї її частини, яка в силу вищевказаних критеріїв може бути визнана загальнонародної.

2. Методологічну основу дослідження сфери корпоративного права складає синергетичний підхід, оскільки корпоративне право є синергетичною системою - це система, складна та відкрита у своєму розвитку. Такий підхід необхідний для дослідження корпоративного права як соціально-правової системи: визначення впливу нього механізму самоорганізації, встановлення закономірностей його розвитку, зовнішніх і внутрішніх зв'язків елементів корпоративного права, вивчення результатів та рівнів їх взаємодії. Зазначене яскраво демонструє різноманіття наукових досліджень, що охоплює економічні, політичні, управлінські та юридичні напрямки.

Стан наукових досліджень корпоративних прав у національній правовій доктрині носить цілісний але не кодифікований характер,- наукові дослідження проблематики корпоративних відносин відзначаються винятковим динамізмом та викликають обґрунтований інтерес як серед дослідників господарського, цивільного права та представників адміністративного права.

Питання правової природи фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні необхідно розглядати в рамках загальної дискусії про предмет правового регулювання господарського, цивільного та адміністративного права. Визначення правової природи суспільних відносин ґрунтується на ціннісних орієнтирах та інтересах учасників цих відносин, а також методології правового впливу на них. Питання щодо правової природи фінансово-господарської діяльності підприємств з

державною часткою в Україні в контексті визначення власного місця господарського права у боротьбі з викликами від сучасних цивільно-правових «ревізіоністів».

Вітчизняні дослідники корпоративного права проводять дослідження у різних аспектах цієї теми. Деякі з них зосереджуються на дослідженні правового регулювання корпоративного права в Україні, зокрема на питаннях формування та реєстрації бізнес-структур, захисту прав акціонерів та інвесторів, визначення процедур залучення та відшкодування інвестицій. Інші науковці займаються аналізом корпоративного управління, зокрема питаннями забезпечення ефективності корпоративних структур, підвищення рівня професійності управління на різних рівнях корпоративної ієрархії, визначення механізмів управління ризиками та забезпечення відповідності діяльності компанії законодавству. Дослідження також проводяться у сфері взаємодії державних підприємств з приватним сектором, зокрема з питань участі у конкурентних торгах та розробки партнерських відносин. Деякі розробки українських дослідників також зосереджені на аналізі міжнародного досвіду управління корпоративними структурами, зокрема з питань реформування та розвитку корпоративного права у країнах Європейського Союзу та США.

На сучасному етапі реформи цивільного та господарського права поширюється тенденція до визначення корпоративного права як комплексного правового інституту, що включає до себе норми як господарського так і цивільного та адміністративного права.

При цьому корпоративне управління — це комплекс заходів і норм, спрямованих на досягнення консенсусу між інтересами власників та акціонерів підприємства, а також на підвищення ефективності його функціонування. Це забезпечує оптимальний взаємозв'язок між радою директорів та керівництвом, сприяючи економічному зростанню підприємства. Система корпоративного управління є організаційною моделлю, яка представляє та захищає інтереси акціонерів та інвесторів підприємства. Тип прийнятої моделі залежить від структури підприємства, яка існує в рамках ринкової економіки. Вдосконалення

управління на підприємствах з державною участю відкриє можливості для підвищення ефективності, поліпшення економічних показників, дозволить підприємствам краще конкурувати з аналогічними підприємствами в приватному секторі, а також буде сприяти полегшенню доступу до капіталу, як позикового, так і акціонерного. На нашу думку, вдосконалення корпоративного управління на підприємствах з участю держави має стати пріоритетом в Україні на найближчу перспективу.

3. Світовий досвід функціонування державних підприємств відображає факт конкурентних переваг державної організації виробництва перед приватною стосовно умов, коли неможливо (або неефективно) організувати необхідне виробництво на приватній основі через недосконалість чи провали ринку.

Підприємства з державною часткою власності є впливовою силою світової економіки та відіграють значну роль у формуванні урядової стратегії та розвитку національної, регіональної та місцевої економік. Правовий статус підприємств з державною часткою власності характеризує особливості їх взаємин з державою та суспільством, передбачає існування певних прав і обов'язків. Ні в одній країні, як правило, немає єдиного законодавчого акта, який би регулював діяльність усіх державних підприємств. Практично кожне підприємство створюється і діє на підставі нормативно-правового документа державних установ, які регламентують методи контролю і управління з боку держави, а також регулюють фінансові та майнові відносини з державою і ринком.

Досвід іноземних країн свідчить про існування чотирьох основних моделей корпоративного управління державними підприємствами: децентралізовану, консультативну, дуальну і централізовану. Втім, зазначені моделі досить рідко зустрічаються у «чистому» вигляді, і в різних країнах поєднуються елементи більш ніж однієї моделі. Слід зазначити, що більшість країн – членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) використовують дуальну модель, згідно з якою права держави як акціонера

здійснюються двома міністерствами: галузевим міністерством та міністерством, завданням діяльності якого є корпоративне управління. В останні роки в багатьох країнах світу спостерігається тенденція переходу до централізованих структур управління державними компаніями.

Отже, варто зазначити, що хоча в певних країнах використовуються окремі елементи децентралізованих, консультативних або дуальних моделей, проте сьогодні у світі посилюються позиції саме централізованого варіанту здійснення управлінської діяльності стосовно державних підприємств.

4. Джерела корпоративного права формують єдину і системну структуру, де елементи (компоненти) перебувають у відносній підпорядкованості та ієрархічній залежності від логіки правового регулювання корпоративних відносин. У формальному контексті під джерелами корпоративного права слід розуміти результати нормотворчої діяльності державних органів і суб'єктів господарювання, а саме нормативно-правові акти та акти договірної характеру, які належать до сфери регулювання корпоративних правовідносин.

Це відкриває шлях до створення *«Кодексу корпоративного права України»*, який має складатися з окремих розділів, що охоплюють різні інститути корпоративних відносин. Зазначений нормативно-правовий акт необхідно побудувати виходячи з поширеної у національній правовій системі моделі пандектної будови кодексу. До загальної частини Кодексу корпоративного права України необхідно включити положення щодо загальних засад (принципів) здійснення корпоративного управління, суб'єктивного складу учасників корпоративних відносин, положення щодо об'єктів корпоративного управління та особливостей і юридичної природи корпоративних прав, порядку застосування міжнародно-правових актів. До спеціальної частини Кодексу корпоративного права України необхідно віднести положення щодо регулювання формування та змісту кодексів корпоративного управління, порядку здійснення моніторингу у сфері корпоративного управління, відповідальності суб'єктів та її меж, порядку здійснення корпоративного управління у надзвичайних умовах (надзвичайний стан або військовий стан),

порядок вирішення корпоративних спорів.

5. Система управлінських відносин у корпорації - юридичній особі включає як мінімум дві різні за природою та змістом підгрупи відносин: відносини, пов'язані з управлінням юридичною особою та відносини, пов'язані з управлінням у юридичній особі. Щодо корпоративних відносин, пов'язаних з управлінням організацією, то вони мають більш варіативний характер, оскільки пов'язані з різними напрямками, формами та видами діяльності юридичного особи, тому мова про немайнові, а також про змішані правовідносини слід вести в основному стосовно корпоративних відносин, пов'язаних з управлінням корпорацією, а чи не з участю у ній.

Виникнення корпоративних відносин як особливого виду правових правовідносин можливе лише в рамках створеного право суб'єктної юридичної особи, організаційно-правова форма якого заснована на відношенні членства та опосередковує відносини, пов'язані з економічною участю в такій юридичній особі та (або) у потягу. в управління його господарсько-економічною діяльністю. Суб'єктивні корпоративні права належать лише засновникам (учасникам) юридичної особи – суб'єктам цивільного права.

Таким чином за змістом корпоративні відносини є багаторівневими відносинами цивільно-правового та адміністративно-правового характеру, що виникають в процесі створення юридичної особи корпоративного типу (корпорації), яке є можливим в результаті вільного волевиявлення засновників у тому числі і держави (приватизація, роздержавлення). Водночас управління у певних випадках (підприємства з державною часткою у корпоративних правах) є площиною реалізації немайнових прав органів державної влади та їх посадових осіб, що має місце через їх представництво у органах управління корпорацією.

У структурі правових відносин саме функція публічно-правового управління спрямованого на отримання економічної та соціальної вигоди з метою виконання функцій та завдань держави, а також здійснення моніторингу і контролю лежить в основі корпоративних правовідносин за участі держави.

6. Сучасна концепція управління державними підприємствами, які пройшли корпоратизацію, включає в себе впровадження різноманітних інструментів корпоративного управління. Серед цих інструментів важливе значення має стратегічне планування, розробка та затвердження політик власності для кожного підприємства, які проводяться державою в ролі акціонера, а також призначення незалежних наглядових рад та розробка системи заохочення для цих рад і керівництва. Цей підхід визнаний ключовим фактором для забезпечення ефективності функціонування підприємства, що підтверджено досвідом інших країн управління державними підприємствами. Такий підхід не лише призведе до фінансової вигоди для державного бюджету, але й підвищить якість надання послуг громадянам, позитивно вплине на національну економіку та бізнес-середовище, підвищить привабливість України для інвесторів і допоможе уникнути корпоративних конфліктів.

Управління акціями, що належать державі має суттєві особливості і вимагає серйозної систематизації та вдосконалення економічних форм його здійснення та правових механізмів регулювання відповідних відносин. Завдання підвищення ефективності управління державними пакетами акцій з юридичної точки зору, на наш погляд, не може бути вирішена без створення адекватної нормативної основи.

Успішне досягнення стратегічних цілей підприємств з державною часткою власності відбувається за рахунок ефективного управління різними процесами: від прийняття рішень та моніторингу їх реалізації до дотримання основних принципів соціальної відповідальності та управління ризиками. Щоб принципи корпоративного управління не були просто абстрактними для підприємств з державною часткою власності, необхідні внутрішні політики та процеси, які визначають процедури виконання різних видів діяльності, обов'язки співробітників, правління та членів ради та забезпечують ефективне виконання внутрішнього регламенту. *Важливим інструментом здійснення управління виступає «Кодекс корпоративного управління підприємства» (мова йде про локальний нормативний акт окремого підприємства заснований на*

засадах закріплених у Кодексі корпоративного права України).

Кодекс корпоративного управління підприємства з державною часткою власності має складатися з принципів, які за правильного впровадження та дотримання підвищать довгострокову вартість компанії, забезпечать ефективне управління та прозорість рішень. Дотримання принципів обов'язково в залежності від типу компанії – це корисно як для інформування інвесторів, так і для координації співпраці між правлінням, радою та учасниками.

На нашу думку складовими частинами кодексу корпоративного управління підприємства з державною часткою власності мають виступати наступні елементи: стратегія компанії; внутрішня культура та етичні стандарти компанії; система внутрішнього контролю; політика управління ризиками; план внутрішнього аудиту; періодичне виконання зовнішнього аудиту; вибір, усунення та порядок денний членів Ради; визначення винагороди Ради та Правління; запобігання конфлікту інтересів; прийняття рішень акціонерами/учасниками; політика дивідендів; прозорість інформації; корпоративна соціальна відповідальність; дотримання вимог захисту персональних даних; процес пошуку ділових партнерів.

7. Особливість здійснення публічно-правового контролю діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні полягає у його дуалістичній природі, який передбачає поєднання контролю корпоративного характеру (здійснення через інструментарій наглядових рад компаній) та контроль з боку органів державної влади. Державний контроль є субсидіарним по відношенню до корпоративного, а відтоді господарсько-правові та адміністративно-правові елементи здійснення контролю за діяльністю підприємств з державною часткою взаємодоповнюють один одного. Особливого значення це набуває в період війни, який вимагають консолідацію зусиль корпоративних та державних органів. Перебіг подій війни доводить неможливість повної відмови від використання державного контролю за діяльністю підприємств з державною часткою власності.

Державний контроль за діяльністю підприємств з державною часткою

власності в Україні, в умовах війни передбачає здійснення заходів спрямованих на виконання такими підприємствами їх виробничих планів та соціальних зобов'язань, недопущення корупційних ризиків з боку менеджменту корпорацій, забезпечення збереження державної таємниці, протидії діяльності розвідувальних органів держави-агресора та виявлення колаборантів та зрадників з числа осіб причетних до управління корпораціями.

Система корпоративного контролю включає такий інструмент, як діяльність наглядової ради, ефективність якої може забезпечити поширення практики укладання акціонерних угод, як особливого договору, який регулює відносини між акціонерами та корпорацією та має риси організаційно-господарського правочину.

З метою формування ефективної нормативно-правової бази більш широкого використання акціонерних угод в вітчизняній практиці діяльності корпоративних підприємств необхідно внести доповнення до діючого законодавства у сфері корпоративних правовідносин, зокрема доповнити положення ч. 4 ст. 4 Закону України «Про акціонерні товариства» словами «...та акціонерною угодою». Відповідно виклавши цю норми у наступному вигляді : «4. Структура управління акціонерним товариством визначається статутом акціонерного товариства та акціонерною угодою».

8. Особливостями юридичної відповідальності підприємств з державною часткою власності в Україні є органічне поєднання елементів юридичної та соціальної корпоративної відповідальності. Соціальна відповідальність в корпоративних відносинах має на меті забезпечення більш етичної та відповідальної діяльності компаній, збільшення позитивного внеску в соціальне та екологічне довкілля. Фактично у такій соціальній відповідальності втілюється позитивна відповідальність у сфері корпоративних відносин.

Корпоративна відповідальність виступає самостійним видом юридичної відповідальності. Корпоративну відповідальність у діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні як встановлений у законодавстві, статутних документах корпорації або укладених акціонерних угодах обов'язок

компанії та її менеджменту дотримуватися нормативних вимог та обов'язків пов'язаних з встановленими фактами заподіянням шкоди суспільним інтересам або інтересам акціонерів, а також обов'язків відшкодування шкоди завдану іншим суб'єктам господарювання в результаті порушення правил здійснення господарювання та невиконання договірних зобов'язань, вчинення правопорушень у митно-податковій, адміністративно-правовій або кримінально-правовій сферах.

Як було нами наголошено вище у органічному поєднанні з юридичної відповідальності підприємств з державною часткою власності в Україні перебуває і відповідальність соціально-позитивного характеру. З часу зародження та до наших днів концепція корпоративної соціальної відповідальності зазнала глобальних змін, трансформувавшись від повного заперечення ідеї соціальної відповідальності підприємства до визнання відповідальності підприємства за розвиток суспільства нарівні із державою (концепція «корпоративного громадянства»).

Застосування практично корпоративної соціальної відповідальності надає переваги у покращенні управління завдяки запобіганню ризиків, поліпшення репутації підприємства, збільшення обсягів продажу та частки ринку, мотивації співробітників, лояльності інвесторів, покращення фінансових показників, налагодження відносин з державним сектором та суспільством.

Зазначене дозволяє запропонувати важливе доповнення до змісту положень ст. 17 «Відповідальність за порушення законодавства з питань управління об'єктами державної власності» Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 року № 185-V словами «...а також заходи визначені в угодах щодо встановлення корпоративної соціальної відповідальності». Та викласти зазначену правову норму у наступному вигляді: «Стаття 17. Відповідальність за порушення законодавства з питань управління об'єктами державної власності

1. За невиконання вимог законів України та інших нормативно-правових актів з питань управління об'єктами державної власності та податкового

законодавства до винних осіб застосовуються заходи фінансової, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності згідно із законом, *а також заходи визначені в угодах щодо встановлення корпоративної соціальної відповідальності».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : в двох томах. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. Том 1: Загальна частина. 592 с.
2. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т. О. Коломось. Київ : «Істина», 2008. 500 с.
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В.В. Галунько та ін. Видання друге. Херсон : Олді-Плюс, 2019. 520 с
4. Акціонерні угоди: теорія і практика застосування в Україні. URL: <https://pravdop.com/ua/publications/kommentarii-zakonodatelstva/akcionernie-soglasheniya-teoriya-i-praktika-primeneniya-v-ukraine/>.(дата звернення 25.07.2023 р.)
5. Аналітики: створення національної авіакомпанії суперечить засадам політики держвласності. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/27/680195/>.(дата звернення 25.07.2023 р.)
6. Аніловська Г. Я. Державний фактор трансформаційних перетворень в економіках перехідного типу. Укоопспілка. Л., 2002. 323 с.
7. Бабенко Д.В. Специфіка адміністративно-правового регулювання діяльності господарських товариств. *Актуальні проблеми держави і права*. № 87 (2020). С.11-16.
8. Бабенко Д.В. Функціонування корпоративних підприємств як об'єкт адміністративно-правового регулювання в сучасних умовах. Адміністративно-правова доктрина і практика в умовах сучасних викликів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 4-5 червня 2020 р., Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2020. С. 5-9.
9. Бачун О. В. Правовий статус суб'єктів адміністративного

судочинства. К. : Логос, 2009. 14 с.

10. Бессарабова В. М. Сучасна модель корпоративного управління підприємствами з державною часткою власності в Україні. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 р.). Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2023. С.6-9. URL: https://pravo.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/26/zbirnyk_17.04.2023.pdf

11. Биков Р.Ю. Механізми управління державним майном в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Академія муніципального управління. Київ : 2010. 242 с.

12. Блащук Т. В. Джерела правового регулювання договірних відносин: теоретико-правовий аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2013. № 1(7). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13btvtpa.pdf>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

13. В уряді анонсували масштабну реформу держкомпаній у 2022 році. URL:<https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/28/681030/>.(дата звернення 25.07.2023 р.)

14. Васильєва В. До питання про поняття корпоративного права. URL: <http://www.lawyer.org.ua/?w=p&i=99&d=421>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

15. Ведерніков Ю. А. Адміністративне право України : навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 336 с.

16. Венедиктов В.С. Теоретические проблемы юридической ответственности в трудовом праве. Х.: НПКФ «Консум», 1996. 136 с.

17. Вінник О. М. Проблеми правового забезпечення приватних і публічних інтересів в акціонерних товариствах. *Проблеми вдосконалення господарського законодавства України* : тези виступів учасників «круглого столу», (м. Київ, 17–18 квіт. 2001 р.). К., 2001. С. 45-48

18. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. Монографія. К.: Атіка, 2003. 352 с.

19. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. / К. Г. Волинка К.: МАУП, 2003. 240 с.
20. Воловик О.А. Господарсько-правове забезпечення корпоративних інтересів : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.04 : Ін-т економіко-правов. дослід. Донецьк, 2005. 20 с.
21. Галіян І. М. Захист корпоративних прав учасників господарських товариств: цивільно-правові аспекти: автореф. дис. ... д.філософ : 081 Право. Право. 2021.
22. Гаращук В. М. Контроль і нагляд у державному управлінні : навчальний посібник. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 1999. 55 с.
23. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. К., 2000. 23 с.
24. Гнусь Н.С. Корпорація як суб'єкт корпоративних відносин *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2000. Випуск 76. С.78-87.
25. Го Цзяфей. Адаптивное управление государственными корпоративными правами. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2016. № 3 (75). С. 52–58.;
26. Го Цзяфей. К вопросу становления и развития корпоративного управления. *Ефективна економіка*. 2016. № 3. URL.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=3&y=2016>.
27. Гончар І.І. Облік та контроль корпоративних цінних паперів (на прикладі акціонерних товариств м.Києва та Київської області : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04. К., 2006. 20 с.
28. Гордійчук Д. Усе в державу. Україна збільшує кількість власних підприємств, але це не добре. URL.: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/15/693846/>
29. Груба Г. І. Форми і функції державної власності. *Інвестиції:*

практика та досвід. 2011. № 14. С. 80-82. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ipd_2011_14_20)

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ipd_2011_14_20](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ipd_2011_14_20). (дата звернення 25.07.2023 р.)

30. Дашковська О. О. Юридична особа як суб'єкт правовідносин: загальнотеоретичний підхід *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. №3-2. С. 21-25,

31. Денисенко К. В. Корпоративні майнові відносини закритих акціонерних товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. О., 2010. 20 с.

32. Дерев'янко Б. В. Вплив наукової спадщини академіка В.К. Мамутова на сучасний стан правової системи України. Перші наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова : мат. круглого столу (8 лютого 2019 р., м. Київ). Наук. ред. В.А. Устименко. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. С. 27-31.

33. Дерлюк О., Препилична А. Особливості закріплення договірних відносин між акціонерами. URL.: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/osoblivosti-zakriplennya-dogovirnih-vidnosin-mizh-akcionerami.html>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

34. Деякі питання управління об'єктами державної власності на період воєнного стану Постанова КМУ від 31 травня 2022 р. № 643 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-upravlinnya-obyektami-derzhavnoyi-vlasnosti-na-period-voyennogo-stanu-i310522-643>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

35. Джарти В. В. Управління об'єктами державної власності в Україні: правова природа та механізм реалізації: монографія. Харків: Диска плюс, 2014. 270 с.

36. Економіка Франції: етапи і аналіз сучасних тенденцій розвитку. *Академічний огляд*. 2016. № 2. С. 118-126. URL.: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ipd_2011_14_20)

bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ao_2016_2_16. (дата звернення 25.07.2023 р.)

37. Ефективні державні підприємства. URL. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/efektyvni-derzhavni-pidpriemstva>. (дата звернення 25.03.2023 р.)

38. Євтушевська О. В. Розвиток корпоративних відносин в ринковій економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. К., 2010. 19 с.

39. Жданова О.С. Зарубіжний досвід управління державною власністю. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. С. 108–110.

40. За матеріалами ДБР арештовано корпоративні права трьох підприємств екснардепа та російського олігарха, які видобувають газ та нафту з державних надр. URL. <https://dbr.gov.ua/news/za-materialami-dbr-areshtovano-korporativni-prava-troh-pidpriemstv-eksnardepa-ta-rosijskogo-oligarha-yaki-vidobuvayut-gaz-ta-naftu-z-derzhavnih-nadr>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

41. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін..; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

42. Змінами до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України № 1626/5 від 12 травня 2020 р. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0429-20>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

43. Зюзь Д. В. Вдосконалення системи управління державними підприємствами України. *Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку*. 2016. 2 (53). С. 111- 118.

44. Іваницька О. М. Регулювання процесів запровадження соціальної відповідальності бізнесу: досвід розвинених країн та уроки для України. *Стратегія розвитку України*. 2015. № 2. С. 23-28.

45. Іванюта В. В. Структура державної власності як об'єкту державного

управління в сучасних економічних умовах. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/31.pdf. (дата звернення 25.07.2023 р.)

46. Іващенко О.М. Адміністративно-правове регулювання корпоративних прав держави : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2008. 20 с.

47. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: Підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. К.: Кондор, 2006. 477 с.

48. Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами. URL.: <https://www.oecd.org/publications/2015-9789264312906-uk.htm>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

49. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Украины. Учебное пособие – Харьков: Эспада, 2001.

50. Кібенко О.Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Х., 2006. 40 с.

51. Кодекс корпоративного управління. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/corporate-governance-code_final_ukr.pdf. (дата звернення 25.07.2023 р.)

52. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях [текст] підруч. К.: Центр учбової літератури, 2017. 228 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5440/1/Міжнародна%20економіка%20в%20питаннях%20та%20відповідях.pdf>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

53. Козак Ю. Г., Ковалевський В. В., Осипов В. М. Економіка зарубіжних країн. К. : ЦУЛ, 2007. С. 213.

54. Кологойда О. Зловживання правом як фактична підстава корпоративної відповідальності. *Право України*. 2022. № 5. С. 278-282.

55. Кологойда О. Інститут юридичної відповідальності в корпоративному праві. *Право України*. 2021. № 6. С. 59-77.

56. Колосов Р. Поняття та зміст корпоративних правовідносин: теоретико-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 35-38.
57. Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 1999. С. 675.
58. Контроль. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. К., М., 792 с.
59. Кочевой М. М. Нормативно-правове регулювання зовнішньоекономічної безпеки України. *Бізнес-Інформ*. 2014. № 10. С. 38-42.
60. Кравцова І. В. Розвиток системи управління державними корпоративними правами в економіці України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Донецьк, 2011. 20 с.
61. Кравчук В. М. Види корпоративних відносин. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Наукове забезпечення процесів реформування соціально-економічних відносин в умовах глобалізації». Сімферополь : Кримський інститут бізнесу. 2009. С. 72 – 74.
62. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Х., 2010. 38 с.
63. Кравчук О. О. Адміністративно-правове регулювання управління державною власністю в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Нац. техніч. ун-т України «Київський політехнічний інститут». К., 2014. 460 с.
64. Кравчук О. О. Деякі питання господарського відання та оперативного управління майном державної власності. *Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. 2011. Випуск 52. С. 218–224.;
65. Кравчук О. О. Проблеми правового регулювання процедур закріплення державного майна на праві оперативного управління та господарського відання. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право:*

Зб. наук. праць 2011. №1. С. 183–188.

66. Кужель М.Ю. Проблеми формування корпоративного сектору державної форми власності. *Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр.* Дніпропетровськ:ДНУ, 2006. № 219, том 1. С. 92-102, с. 100

67. Кузнєцова Н. С. Поняття, ознаки і класифікація корпоративних спорів URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120329>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

68. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу. К. : Атіка, 2005.352 с.

69. Кунтий Н.Я. Механізм «золотої акції» в системі фінансових інструментів обмеження надмірного впливу іноземного капіталу. *Ефективна економіка*. № 9. 2014. URL. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3329>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

70. Куракін О.М. Поняття контрольного процесу у структурі системи управління. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип.12. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. С.55-59.

71. Кучмієнко О.В. Зловживання правом у корпоративних правовідносинах : автореф. дис. ... канд. юр. наук. : 12.00.03. Київ, 2016. 16 с.

72. Мамутов В.К. Компетенция государственных органов в решении хозяйственных вопросов. М.: Юрид. лит., 1964. 266 с.

73. Мамутов В.К. О соотношении понятий компетенции и правоспособности государственных хозяйственных органов. Изв. вузов. Правоведение. 1965. № 4. С. 56–63.

74. Мамутов В.К. Предприятие и вышестоящий хозяйственный орган. М.: Юрид. лит., 1969. 237 с.

75. Масаміши Коно Чому важлива реформа державних підприємств? URL. <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/05/12/7293243/>

76. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права: поняття та система: Ірпінь: Видавництво Національного університету державної

податкової служби України, 2013. 342 с.

77. Мельник Л.Ю., Корецький М.Х. Держава і власність. Дніпропетровськ: Січ, 2002. 249 с, с. 58

78. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 9 12.00.01. К.: ІДП НАНУ, 2004, 20 с.

79. Мельничук О.Ф., Мельничук М.О., Пипяк М.І. Адаптація правового регулювання управління державними підприємствами до кращих світових стандартів. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С.47-58.

80. Миколенко А. И. Административный процесс и административная ответственность. Х.: Одиссей, 2006. 351 с.

81. Минеконотмікі: у державласності мають бути лише об'єкти, що пов'язані із функціями держави. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/08/8/676687/>. (дата звернення 25.03.2023 р.)

82. Мороз О.С. Підвищення ефективності управлінської праці у корпоративних структурах : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.09.01. Донецьк, 2005. 19 с.

83. Ніколенко М. О. Господарсько-правове регулювання корпоративних договорів.: автореф. дис. ... к. ю. н. : 12.00.04. 2021. 22 с.

84. Нічосова Т.В. Корпоративні облігації на фінансовому ринку України : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08. К., 2009. 20 с.

85. Огляд ОЕСР корпоративного управління державних підприємств України (2021). URL: <https://www.oecd.org/corporate/ca/SOE-Review-Ukraine-UKR.pdf>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

86. Олейніков О. Аналіз досвіду використання права «золотої акції» в країнах Європи в процесі приватизації стратегічних підприємств.: URL: <http://inventure.com.ua/main/analytics/security/govsecurity/anal456z-dosv456du-vikoristannya-prava-abzoloto-akc456bb-v-kranah-404vropi-v-proces456->

privatizac456-strateg456chnih-p456dpri. (дата звернення 25.07.2023 р.)

87. Павлюк К. В. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави. URL: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/02.pdf. (дата звернення 25.07.2023 р.)

88. Пасічник К.М. Суб'єктний склад корпоративних правовідносин URL.:<http://intkonf.org/pasichnik-km-subektniy-skladkorporativnihpravovidnosin/>

89. Пенчева Г. М. Про недоліки реформування системи органів управління державним майном. *Наше право*. 2012. № 3 ч. 2. С. 183–189.;

90. Пилипенко О. І. Корпоративні права в системі бухгалтерського обліку: теорія, методологія, організація : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09. Житомир, 2010. 40 с.

91. Пішпек С.І. Формування корпоративних відносин у перехідній економіці : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01. К., 2001. 19 с.

92. Плакіда В. Т. Формування системи управління державною власністю в умовах трансформації економічних відносин в Україні: Автореф. дис. ... д-ра держ. упр.: 25.00.02. Рада по вивченню продуктивних сил НАН України. К., 2010. 38 с.

93. Погрібний Д.І. Про зміст поняття корпоративних прав. *Актуальні проблеми правознавства: тези доп. та наук. повідомл. учасн. наук. конф. молодих учених та здобувачів/за ред. М.І. Панова. Х., 2004. С. 82-84.*

94. Погрібний Д.І. Специфіка реалізації державою належних їй корпоративних прав. *Вісник Національного університету внутрішніх справ.* - Х., 2005. Вип. 31. С. 318-321.

95. Погрібний Д.І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації : автореф. дис... канд. екон. наук: 12.00.04. Х., 2008. 20 с.

96. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. з змінами та доповненнями від 20. 10. 2019 р., підстава № 129-IX. База даних «Законодавство України». ВР України.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755->. (дата звернення 25.07.2023 р.).

97. Порошенко П.О. Правове регулювання управління державними корпоративними правами в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. О., 2002. 17 с.

98. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 жовтня 2019 р. у справі № 911/2129/17 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85743713>> (дата звернення 25.07.2023 р.)

99. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 4 грудня 2018 р. у справі № 910/21493/17 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/78412710>> (дата звернення 25.07.2023 р.)

100. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення доповнень до деяких законодавчих актів України» (щодо застосування спеціального права держави – «золота акція»). Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL. : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=25240&pf35401=75627>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

101. Про акціонерні товариства : Закон України від 27 липня 2022 року № 2465-IX. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

102. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

103. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

104. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

105. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 30.12.2023 р.)

106. Про внесення змін до деяких законів України щодо здійснення моніторингу потенційних загроз національній безпеці України у сфері економіки: Закон України від 1 квітня 2022 року № 2182-IX Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2182-20#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

107. Про внесення змін до Методичних рекомендацій застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктів державної власності: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 22.10.2015 р. №1331 Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: URL: [/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/1331-15%20\(1\).PDF](https://Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/1331-15%20(1).PDF). (дата звернення 25.07.2023 р.)

108. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755->. (дата звернення 25.07.2023 р.)

109. Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств: декрет Кабінету Міністрів України № 24-92 від 31 січня 1992 р. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/24-92>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

110. Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків : Закон України від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата

звернення 25.07.2023 р.)

111. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

112. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

113. Про затвердження Методики оцінки державних корпоративних прав: постановка Кабінету Міністрів України від 2 серпня 1999 р. N 1406. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/14_06-99-%D0%BF_3_2_11. (дата звернення 25.07.2023 р.)

114. Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави: постанова Кабінету Міністрів України № 155 від 11 лютого 2004 р. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/155-2004-%D0%BF>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

115. Про затвердження Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів: рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку №1591 від 19.12.2006 р. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2180-13#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

116. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

117. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 року № 1560-XII. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

118. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

119. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України № 877-V від 5 квітня 2007 р. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

120. Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу: Закон України від 7 лютого 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 30. Ст. 205.

121. Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності : Закон України від 13 липня 2021 року № 1630-IX. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-20#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

122. Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі : Закон України від 16 червня 2011 року № 3531-VI Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3531-17#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

123. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні. : Закон України від 12 липня 2001 року № 2658-III Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

124. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

125. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України

від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

126. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

127. Про управління об'єктами державної власності : Закон України від 21 вересня 2006 року № 185-V. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

128. Про Фонд державного майна України: Закон України від 9 грудня 2011 року № 4107-VI Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4107-17#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

129. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 року № 3528-IV. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

130. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 38. Ст. 385.

131. Проект Закону про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707. (дата звернення 25.03.2023 р.)

132. Прокопюк А. Поняття та ознаки корпоративної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С.75-81.

133. Прохорова В.В. Розвиток корпоративного сектору як передумова ефективної реалізації трансформаційних процесів в економіці. *Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»*. № 12. 2016. С. 136–138.

134. Рада розширила повноваження СБУ з управління об'єктами держвласності. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/rada-rozshirila-povnovazhennya-sbu-z-upravlinnya-ob-yektami-derzhvlasnosti-12034659.html>.

(дата звернення 25.07.2023 р.)

135. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку №1000 від 17.10.2006 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0049-07>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

136. Рішення Першого Сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства «Закритий недиверсифікований венчурний корпоративний інвестиційний фонд «АВАНПОСТ» щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого частини п'ятої статті 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 22 лип. 2020 р. № 8-р(І)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va08p710-20#n2/> (дата звернення 25.07.2023 р.)

137. РНБО готова вводити тимчасові адміністрації в обленерго монополістів у разі загрози нацбезпеці. URL.: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2021/07/30/676450/>. (дата звернення 25.03.2023 р.)

138. Рудченко І. В. Удосконалення механізму управління фінансовими ресурсами підприємства. Сучасні питання економіки і права. 2011. Вип. 1. С. 16-19.. (дата звернення 25.07.2023 р.)

139. Рудченко О. Управління державним сектором: проблеми та перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 2 (5). URL: <https://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11royptp.pdf>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

140. Савінова В. М. Правова природа корпоративних правовідносин. *Молодий вчений*. 2015. № 5 (20). Частина 3. С. 72-75

141. Сав'юк Л.М. Формування системи державного управління корпоративними структурами в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ.

упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2007. 20 с.

142. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. 156 с.

143. Саракун І.Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2008. 21 с.

144. Сафронова О.М. Розвиток інституційних засад державного представництва в органах управління акціонерних товариств України. *Вісник НАДУ*. 2011. № 1. С. 139–146.

145. Свиридчук Н.П. Юридична відповідальність у механізмі правового регулювання. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. №4(21). С. 24-27

146. Сердюк Е. Б. Акционерные общества и акционеры: корпоративные и обязательственные отношения. М.: ИД «Юриспруденция», 2005. 192 с.

147. Симонян Ю. Ю. Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. О., 2010. 20 с.

148. Сіднєва Ж. К. Нормативна основа концепції корпоративної соціальної відповідальності. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 10. С. 136-140.

149. Скакун О.Ф. Теорія держави і права(Енциклопедичний курс) : підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с.

150. Словник іншомовних слів. URL. <http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=14621&action=show>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

151. Солоненко О. М. Функціональний аспект принципів права у правозастосовній діяльності *Юридичний часопис НАВС*. 2011. №1. URL: <http://www.naiau.kiev.ua/chasopis/materials/13>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

152. Спасибо-Фатеева І.В. До питання співвідношення корпоративного і

цивільного права URL.: <http://corpravo.com/biblioteka/statti/spasibo-fatejeva-v-dejak-mrkuvanna-stosovno-propozicij-pro-reformuvanna-korporativnogo-zakonodavstva>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

153. Спасибо-Фатєєва. І. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84–92.;

154. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 40-44.

155. Створення умов для поширення соціальної відповідальності бізнесу в Європі (публікація Європейської Комісії): Зелена Книга. Брюссель, 18.7.2001, COM (2001) 366 фінальний. 34 с.

156. Сто найбільших державних підприємств України. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f6738525-4eb4-4460-92b9-ab6ef8ac9481&title=MinekonomrozvitkuOpriliudniloNoviZvitiProRezultatiRoboti100-NaibilshikhDerzhpidprimstvUkraini>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

157. Суд арештував корпоративні права трьох підприємств, які належать ексдепутату та російському олігарху. URL.: <https://hromadske.ua/posts/sud-areshtuvav-korporativni-prava-troh-pidpriyemstv-yaki-nalezhat-eksdeputatu-ta-rosijskomu-oligarhu>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

158. Титарчук В. В. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності державних підприємств. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 4. С. 204-208.

159. Тичкова О.Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2009. 20 с.

160. Томашевська М.О. Корпоративні акти в системі джерел права України : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2005. 19 с.

161. Уряд визначив держпідприємства, на яких запровадять управління за стандартами ОЕСР. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3072910-urad-viznaciv-derzpidpriemstva-na-akih-zaprovadat-upravlinna-za-standartami-oesr.html>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

162. Фонд держмайна змінює керівників на 47 держпідприємствах URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/14/697041/>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

163. Харитонов Є.О. Рекодифікація цивільного законодавства і регулювання сімейних відносин в Україні. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/.....?sequence=1&isAllowed=y>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

164. Хміль Л.М. Формування механізму менеджменту в корпоративному секторі банківської системи : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.02. К., 2001. 19 с.

165. Цветков В. В. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи. К.: Оріяни, 1998. 79 с.

166. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (із наступними змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 2003. № № 40-44. Ст. 356

167. Цикало В. Корпаративне правовідношення: правова природа та зміст URL: <http://www.yurradnik.com.ua/stride/ur/?m=archive&y=2006&mag=19&art=38> 1. (дата звернення 25.07.2023 р.)

168. Цікало В.І. Правова природа корпоративного правовідношення. *Вісник господарського судочинства*. 2006. № 4 С. 157-165.

169. Шкільняк М. М. Механізм управління державною власністю в системі національної економіки: Автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03; Терноп. нац. екон. ун-т. Т., 2009. 38 с.;

170. Шкільняк М.М. Механізм управління державною власністю в системі національної економіки: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 - економіка та управління національним господарством. Тернопіль : ТНЕУ, 2009. 428 с.

171. Шкільняк М.М. Сучасні підходи в системі управління об'єктами державної власності. *Економіка і управління*. 2014. № 3. С. 68–72.

172. Шмигаль вважає, що на великій кількості держпідприємств є постійні зловживання URL:<https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/4/680391/>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

173. Щербина В.С. Корпоративные правоотношения как предмет правового регулирования. Альманах цивилистики: Сборник статей. вып. 1 / Под ред. Р.А. Майданика. К.: Всеукраинская асоциация издателей «Правова єдність», 2008. С. 226.

174. Щербина В.С. Правова природа корпоративних відносин .*Українське комерційне право*. 2006. № 7. С. 10-14.

175. Юридичний словник / За ред. Б. М. Бабія, Ф. Т. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. К: Гол. ред. Української Радянської енциклопедії, 1983. 871 с

176. Яковлева Н.Г. Удосконалення механізмів управління державними корпоративними правами в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Х., 2008. 20 с.

177. A shareholders' agreement. URL.: <https://www.elementalcosec.com/guides/shareholders-agreement/>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

178. Anatomy of a shareholders' agreement. URL.: <https://www.hilldickinson.com/anatomy-shareholders%E2%80%99-agreement>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

179. Bowen H.R. Social Responsibilities of the Businessman. New York: Harper–Rom, 1953

180. Carroll A. The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*. 1991. № 34 (4). P. 39–48.

181. Implementing the OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises: Review of Recent Developments. Legal and regulatory framework for the state ownership function (Chapter I and Chapter II of the SOE Guidelines) (2020) URL.: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b806f866->

[en/index.html?itemId=/content/component/b806f866-en.](http://en/index.html?itemId=/content/component/b806f866-en) (дата звернення 25.07.2023 р.)

182. Le bilan social de l'entreprise. URL: <http://www.journaldunet.com/management/pratique/vie-de-l-entreprise/4579/le-bilan-social-de-l-entreprise.html>. (дата звернення 25.07.2023 р.)

183. Regulation (EC) No 1221/2009 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the voluntary participation by organizations in a Community eco-management and audit scheme (EMAS), repealing Regulation (EC) No 761/2001 and Commission Decisions 2001/681/EC and 2006/193/EC, 2009.

184. Shareholders agreement. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/shareholders%27_agreement#:~:text=A%20shareholders'%20agreement%20is%20a,and%20obligations%20of%20the%20shareholders. (дата звернення 25.07.2023 р.)

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бессарабова В. М. Правове регулювання фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. 2021. Вип. 2 (6). С. 56-62. URL: https://drive.google.com/file/d/13FsddN87FWp3dvWLyd_uj8lmA11FMBhs/view
2. Бессарабова В. М. Моделі адміністративно-правового регулювання діяльності підприємств з державною часткою власності в іноземних державах. *Ірпінський юридичний часопис*. 2022. Вип. 1 (8). С. 88-99. URL: https://drive.google.com/file/d/1Dp-EV8yXGE5Lkq3P8GXl_3nJAfy9aOR7/view
3. Бессарабова В. М. Правова природа «Керівних принципів ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами» та їх використанні в Україні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 16. 2021. С. 59-66. URL: <https://drive.google.com/file/d/1O50pq3ukv76aNyGPHD1NmBS--tq13qKi/view>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бессарабова В. М. Правова природа фінансово-господарської діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні. *Треті наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова* (м. Київ, 20 липня 2021 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ-Ірпінь: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2021. 296 с. С. 120-123.
2. Бессарабова В.М. Конституційні гарантії фінансово-господарської

діяльності підприємств з державною часткою власності в Україні. *Міжнародна науково-практична конференція «Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення»* (м. Київ, 23 червня 2021 р.). 2021. С. 25-27.

3. Бессарабова В. М. Сучасна модель корпоративного управління підприємствами з державною часткою власності в Україні. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції* (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 р.). Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2023. С. 6-9.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Бессарабова В. М. Особливості організації управління підприємствами з державною часткою власності в Україні. *Slovak international scientific journal*. № 74, (2023). С. 68-73. URL: <https://sis-journal.com/wp-content/uploads/2023/08/Slovak-international-scientific-journal-%E2%84%9674-2023.pdf>